

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЈЕТЕ И КУЛТУРЕ

Програм предшколског васпитања и образовања

Ауторски тим:

Др Перо Спасојевић

Мр Тамара Прибишев Белеслин

Стака Николић

ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ И НАСТАВНА СРЕДСТВА
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

2007

Др Перо Спасојевић
Мр Тамара Прибишев Белеслин
Стака Николић

**ПРОГРАМ ПРЕДШКОЛСКОГ
ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА**

Прво издање

Завод за уџбенике и наставна средства
Источно Сарајево
2007

Директор, главни и одговорни уредник
Марко Ашанин

Уредник
Ранко Савановић

Ликовно рјешење корица
Мирјана Васиљ

Лектор и коректор
Споменка Павловић

Графичка припрема за штампу
Завод за уџбенике

Дизајн и фотографије
Мр Тамара Прибишев Белеслин

Штампа

Тираж

САДРЖАЈ

1. Уводни дио	7
Дефиниција предшколског васпитања и образовања	9
Принципи система предшколског васпитања и образовања	10
Укључивање дјеце са посебним образовним потребама	12
Циљеви, задаци и садржаји предшколског васпитања и образовања	12
Физички развој	14
Социјално-емоционални развој и развој личности	15
Интелектуални развој	16
Развој говора, комуникације и стваралаштва	17
Дидактичка концепција предшколског васпитања и образовања	18
Програмски принципи система «учећих активности»	20
Методе предшколског васпитања и образовања	21
2. Партнерство са породицом и окружењем	23
Партнерство са породицом	25
Партнерство са школом	26
3. Васпитно-образовни рад са дјецом предшколског узраста	27
Исходи учења и оквирни садржаји система учећих активности	29
4. Физички развој и учење	31
Програмски циљеви и задаци тима у вртићу	33
Исходи везани за разноврсне облике кретања	34
Потенцијални садржаји активности разноврсних облика кретања	35
Исходи перцептивно-моторичких активности	38
Потенцијални садржаји перцептивно-моторичких активности	39
Исходи здравствено-хигијенских активности	41
Потенцијални садржаји здравствено-хигијенских активности	42
5. Социо-емоционални развој развој личности	43
Програмски циљеви и задаци тима у вртићу	45
Исходи друштвених активности	46
Потенцијални садржаји друштвених активности	48
Исходи афективних активности	51
Потенцијални садржаји афективних активности	52
Исходи еколошких активности	54
Потенцијални садржаји еколошких активности	55
Исходи практичних активности	56
Потенцијални садржаји практичних активности	57
6. Интелектуални развој и учење	61
Програмски циљеви и задаци тима у вртићу	64

Исходи откривалачко-проналазачко-сазнајних активности	65
Потенцијални садржаји откривалачко-проналазачко-сазнајних активности	67
Исходи логичко-математичких активности	71
Потенцијални садржаји логичко-математичких активности	74
Исходи графомоторичких активности	78
Потенцијални садржаји графомоторичких активности	80
7. Развој говора, комуникације и стваралаштва	83
Програмски циљеви и задаци тима у вртићу	85
Исходи активности говора, комуникације и писмености	86
Потенцијални садржаји активности на развоју говора, комуникације и развоју писмености	88
Исходи дјечјег стваралаштва: говорног, драмског, плесног, музичког, ликовног, моделарског	91
Потенцијални садржаји активности дјечјег стваралаштва	93
8. Примјена Програма	99
Планирање и документовање рада са дјецом	101
Евалуација	106
9. Установе за предшколско васпитање и образовање.....	109
Величина васпитних група и одрасли	112
Оптимални просторни услови	113
Опрема у објекту	115

Поштовани,

Пред вама је Програм предшколског васпитања и образовања у Републици Српској чија примјена обезбјеђује предшколско васпитање и образовање високог квалитета у свим предшколским установама, а тиме и брже интегрисање овог подсистема у цјеловит систем васпитања и образовања Републике Српске чему тежимо.

Предшколско васпитање и образовање је процес раног учења и формирања личности дјетета од рођења до поласка у школу. Данас предшколске установе заједно са породицом учествују у подизању и раном образовању и васпитању дјете. Најважнија улога предшколског васпитања и образовања је, стога, да се кроз квалитетно и пажљиво праћење сваког дјетета одговори на његове потребе и оснажи развој, у добро структурираним условима материјалног и социјалног окружења.

Будући да су предшколске установе у Републици Српској различите по структури, филозофији, организацији и власништву, овај програм представља заједничку основу за стварање добрих конкретних програма васпитно-образовног рада у свим предшколским установама.

Програм је стваран на искуствима домаће теорије и праксе, међународној литератури и добром разумијевању раног учења као основе цјеложивотног учења.

Ово је први програм Републике Српске. Ријеч је о другој дорађеној верзији. Прва верзија у форми експерименталног програма, провјеравана је у свим предшколским установама у РС током радне 2006/07. Централна идеја дидактичко-методичке концепције програма сада је прихваћена међу практичарима.

Значај који се даје социјалном контексту у којем се води брига о дјечи и гдје она уче и развијају се, један је од најзначајнијих темеља Програма предшколског васпитања и образовања у Републици Српској. Због тога су јасно истакнуте идеје да социјалне везе и окружења које дјеца доживљавају имају директног утицаја на њихово учење и развој.

Програм даје јасне смјернице одраслима, васпитачима и тимовима васпитача како да подстичу дјечији развој и учење. Сматрам да ће визије у овом документу мотивисати и покренути реформске снаге, и бити добра подршка практичарима и инспирација за његово стално побољшање.

Рано образовање је од фундаменталног значаја за учење и развој будућих генерација. Сматрам да су младе генерације највеће богатство Републике Српске и убијеђен сам да ће и овај Програм предшколског васпитања и образовања бити један од улога у будућност младих генерација РС.

Захвалан сам свима који су допринијели развоју овог програма.

Програм са задовољством препуштам на употребу, свим предшколским установама без обзира на правни статус, на добробит дјете у Републици Српској.

Министар

Антон Касиповић

1. УВОДНИ ДИО

ДЕФИНИЦИЈА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Предшколско васпитање и образовање је процес раног учења и формирања личности дјетета од рођења до поласка у школу, који се одвија у свим окружењима у којима дијете живи.

За сваку дјевојчицу и сваког дјечака предшколског узраста је најбитнија подршка у интеракцији са окружењем, у којој се кроз сопствену активност учи и развија.

Стога, најважнија улога предшколског васпитања и образовања је да се:

кроз квалитетно и пажљиво праћење сваког дјетета и одговарање на развојне потребе и тенденције, међудејством породице и институција, у добро структурираним условима социјалног и материјалног окружења оснажи дијете да се развије до својих оптималних нивоа, поштујући природу цјеловитог учења и развоја

Предшколско васпитање и образовање је темељ *цјеложивотног учења*, усмјерен према аспектима развоја дјетета: интелектуалном, социјално-емоционалном, физичком развоју и развоју креативности и стваралаштва, којим се дијете подржава за квалитетно укључивање у конкретни социо-културни контекст, друштво засновано на знању, уз његовање сопствене духовне и културне баштине.

У складу са општим хуманистичким и демократским тежњама развоја друштва, дјеца предшколског узраста имају право на образовање и равноправно укључивање у свакодневни живот заједнице. Друштво има одговорност да *ствара веће повјерење у моћ раног дјетињства и значај раног учења* развијајући капацитете јавног и приватног сектора, за рано образовање унутар јединственог система васпитања и образовања.

Квалитетним предшколским васпитањем и образовањем, може се остварити снажан утицај на:

- Обезбјеђивање оптималних услова за задовољавање дјечијих друштвених потреба и јавно прокламованих дјечијих права да се роде, расту и развијају се у средини која ће обезбиједити њихово физичко и ментално здравље, у којој ће се осјећати вољеним и прихваћеним, без изузетка и без дискриминације;
- Унапређивање статуса предшколске дјеце у заједници у погледу општег развоја у свим аспектима, према индивидуалним могућностима, припремањем за живот, и даље школовање и образовање;
- Унапређивање здравственог статуса дјеце, тјелесног и менталног, који ће убрзати развој, битно утицати на њихово касније здравствено стање и све психофизичке претпоставке за учење и развој;
- Квалитетан и здрав живот породице и свих њених чланова, заснован на снажним везама са предшколским институцијама и осјећању припадања заједници;
- Веће могућности одговарајућих компензација за дјецу која долазе из сиромашне средине, из социјално и материјално угрожених породица;

Очекивања од квалитетног предшколског васпитања и образовања:

- Квалитетним предшколским програмима могу се постићи позитивни дугорочни и краткорочни утицаји на дјецу, породицу и друштво;
- Раније укључивање дјеце у предшколско образовање омогућава већу ефикасност и трајни утицај на развојни потенцијал предшколске дјеце са очекивањима да она, у складу са развојним могућностима, убрзају развој друштва;
- Све дјевојчице и дјечаци имају користи од квалитетног предшколског образовања, а поготово дјеца која долазе из социјално запуштене средине и дјеца са посебним образовним потребама;
- Трошкови учињени за развој предшколског васпитања и образовања доносе најбржи профит у будућности друштва;
- Квалитетно предшколско васпитање и образовање је дио стратегије подршке друштва развоју дјеце у раном дјетињству и нужно је повезано са другим институцијама за дјецу и породицу (здравство, исхрана, социјална заштита...).

ПРИНЦИПИ СИСТЕМА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Принципи на којима се гради систем предшколског васпитања и образовања су:

Принцип аутономности унутар мреже предшколског васпитања и образовања у циљу повећавања аутономије појединачних вртића у предшколским установама који се налазе у специфичном локалном миљеу, саткани специфичном културом дјеце, родитеља, васпитача, експлицитном и имплицитном филозофијом, стилем рада, атмосфером, ритуалима, искуствима и праксом. Подразумијева повећање *аутономије* дјечијег вртића у одлучивању, стилу руковођења заснованом на принципима демократског друштва, планирању ресурсима и њиховом кориштењу, партнерству са окружењем, и *преношење и преузимање одговорности* за квалитет сопственог рада.

Принцип свеобухватности се заснива на чињеници о дјечијем цјеловитом учењу, развоју и доживљају свијета, што захтијева интегрисање васпитно-образовних искустава, активности, садржаја, и омогућује јединство и међузависност наслијеђеног и стеченог, тјелесног и духовног, социјалног и емоционалног, индивидуалног и друштвеног, духовног и материјалног.

Принцип јединства и усклађености општих и посебних циљева система васпитања и образовања, чиме се наглашава да предшколско васпитање и образовање мора бити усмјерено ка фундаменталним циљевима, развоју најважнијих способности и особина личности, што води ка континуираном развојном успону. Дугорочна развојна перспектива конкретног дјетета и групе једина је одговарајућа окосница утврђивања циљева и задатака васпитања и образовања, јер омогућује да се од општих циљева дефинишу посебни, ужи, процесни циљеви и прати њихово остваривање. Процесни циљеви, као што су постизање самосталности, емоционалне стабилности и самоконтроле, доживљај одговорности, позитивне слике о себи, адекватан доживљај социјалне улоге, радозналост, иницијативност и креативне црте личности, се обезбјеђују квалитетом васпитно-образовног процеса, разноврсношћу активности у оквиру стварања стимулативног социјалног и материјалног окружења за учење и развој. Посебни задаци учења имају свој смисао само у случају ако су укључени у систем активности и игара које задовољавају остваривање општих, фундаменталних циљева.

Принцип активности и индивидуализације којим се указује на чињеницу да је рано учење чулне и емпиријске природе и да се адекватни ефекти учења постижу само стицањем конкретног искуства, укључивањем дјетета у активности, омогућавањем дјеловања, интеракције са окружењем, а знатно мање поучавањем. Снажно је засновано на осјећањима, пријатном напору да се учења препрека савлада и доживљају успјеха. Ослања се на унутарње мотиве за учење, и уважава индивидуалне потенцијале у свим аспектима развоја. Дијете предшколског узраста је биће које учи, осјећа, опажа, стиче искуства, разумијева појаве око себе, или ће их разумјети уколико му се за то обезбиједи ваљана подршка. Кроз сопствену активност, уз особе које га воде у зони наредног развитка (одрасле и / или искусније вршњаке) открива себе и своју околину, интернализује њене утицаје који доприносе квалитативним промјенама у њој / њему, само ствара своја знања и искуства интегришући их у већ постојеће знање, формулише и преформулише разумијевања свијета у коме живи на сопствени начин. Дијете, заједно са другом дјецом и одрааслима, истражује, проба, вјежба, бира, експериментира цијелим бићем, у потпуности уроњено у активност, овдје и сада. Диференцирање и индивидуализација активности су на тај начин нужност у програму раног учења.

Принцип доминације игре и игровних поступака указује, да су дјечија игра и развој међусобно условљени, и да животне активности дијете претвара у игру. Игра је животна збиља дјетета и најприроднији облик учења. У игри се дијете понаша савршеније него у обичном животу, што убрзава развој, док, истовремено, бржи развој отвара нове могућности утицаја игре. У програмима раног учења, игра је незамјењиво средство и као таква захтијева далеко веће поштовање, познавање њених својстава од стране васпитача и родитеља, како би остварила своје плодотворне утицаје на дијете које је укључено у игровне, учеће активности.

Принцип социјалне интеграције и континуитета са културном и духовном баштином свог окружења, указује да се учење и развој одвија у сасвим конкретном социјалном контексту, у интеракцији са вршњацима и одрааслима. Социјална искуства дјетету дају охрабрујуће и драгоцене сигнале за сопствена истраживања, изградњу својих статусних позиција, тумачења свијета око себе и стицање сигурности. Пожељно је укључивање дјетета у догађаје у окружењу у свом пуном обиму, у складу са његовим сазнајним и развојним могућностима. Осјећај припадности и развој социјалних компетенција у мањим и већим социјалним групама кроз размјену, сарадњу, емпатију, симпатију и конфликте, омогућују дјетету да разумије конкретни социјални контекст, развије сопствену одговорност и прихвата демократске вриједности друштва у коме живи.

Принцип континуираног праћења и храбрења дјетета, заснивања учења на успјеху, како би се постигло максимално могуће убрзавање развоја и константно усмјеравање ка зони ближег развоја. Основни смисао ефикасног предшколског учења је пажљиво праћење сигнала развоја и утемељење наредног учења на релативно сигурној процјени да ли је дијете дорасло некој активности. Дијете на најбољи начин указује чему је дорасло, у чему се осјећа сигурним, а смисао педагошке акције лежи у храбрењу на покушај и процјени постигнутих ефеката бираним ријечима и гестовима, реалним и стрпљивим одговарањем на питања, пажљивом подршком и разумијевањем, без обзира на то какав је стварни учинак. Храбрење подразумијева постепено и поступно дјечије освајање аутономије, одговорности и самоконтроле као најкрупнијих домета развоја и учења.

УКЉУЧИВАЊЕ ДЈЕЦЕ СА ПОСЕБНИМ ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА

Вртић је природна, сигурна и подстицајна средина у којој свако дијете има једнаке могућности да даље развија потенцијале и задовољава потребе. Дијете са посебним образовним потребама има право на једнаки приступ образовању као јавном добру, у својој локалној заједници и што ближе свом дому и породици. Родитељи најбоље познају своје дијете и кључна су карика у укључивању дјетета у вртић. Вртић се прилагођава потребама сваког дјетета, досљедно слиједи професионалност и систематски ради на отклањању физичких и социјалних баријера за учење и боравак дјетета у вртићу (физичке препреке у објекту и радним собама, доступност играчака, предрасуде, стереотипи, увредљиви коментари, изолација и сл.). Да би се то постигло, тиму у вртићу континуирано и циљано помажу стручњаци различитих профила и волонтери.

За свако дијете, у тиму са стручњацима, родитељима и дјететом, израђује се *индивидуални план учења, услуга и његе*, руководећи се и исходима постављеним у програму, којим се одређује пут напредовања дјетета за одређени период, одговорности одраслих који су укључени и начини процјењивања ефеката плана.

Обавеза тима на нивоу објекта је да планира и поштује нормативе броја дјеце и броја одраслих у групи (за број дјеце у групи је увијек боље да је мањи, а за број одраслих у групи је увијек боље да је већи).

ЦИЉЕВИ, ЗАДАЦИ, И САДРЖАЈИ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Глобални циљ предшколског васпитања и образовања у Републици Српској је да, у оквиру цјеловитог система васпитања и образовања, постепено, у складу са реалним могућностима заједнице, осигура оптималне услове за цјеловит (холистички) развој и остваривање права дјетета у складу са принципима Конвенције о правима дјетета УН, сваком предшколском дјетету, кроз одговарајућу подршку породици, развој и јачање предшколских институција у остваривању принципа на којима је засновано предшколско васпитање и образовање, ради остваривања свих потенцијала дјетета до личног максимума, у процесу раног учења коме је дијете дорасло.

Општи циљ система предшколског васпитања и образовања је да омогући средину у којој ће се оснажити:

**ХОЛИСТИЧКИ (ЦЈЕЛОВИТ) РАЗВОЈ ПРЕДШКОЛСКОГ
ДЈЕТЕТА У СКЛАДУ СА СВОЈИМ СПОСОБНОСТИМА,
ПОТЕНЦИЈАЛИМА, ОСОБНОСТИМА, ПОТРЕБАМА И
ИНТЕРЕСИМА**

Посебни циљеви система предшколског васпитања и образовања

- Развијање когнитивних способности дјетета неопходних за разумијевање природе, свијета у којем живи, у складу са потребама и интересовањима;
- Подстицање развоја физичких способности, складног развоја тијела и усвајања здравствено хигијенских навика за здрав живот;
- Развој социјалних и емоционалних способности, индивидуалне одговорности за рад и живот у заједници и самоконтроле;
- Развој говорних и комуникативних способности;
- Развијање свијести о значају заштите и очувања природног окружења;
- Његовање идентитета и осјећања припадности заснованих на традицији и културној баштини заједнице европских народа;
- Припремање за школу и академске програме учења;
- Стварање развојних претпоставки и усвајање социјалних и моралних вриједности демократског, хуманог и толерантног друштва;
- Оспособљавање за поштовање људских права, основних слобода и развој способности за живот у демократски уређеном друштву.

Посебни задаци система предшколског васпитања и образовања

- Обезбиједити равноправну доступност у коришћењу постојећих ресурса у институцијама предшколског васпитања и образовања;
- Обезбиједити васпитање под једнаким условима у урбаним, руралним и економски недовољно развијеним срединама;
- Обезбиједити приоритетно, квалитетан васпитно-образовни процес популацији петогодишњака, и услове и мјере предшколског васпитања и образовања на млађим узрастима, унутар цјелокупне предшколске популације;
- Обезбиједити адекватну подршку породици у провођењу концепције предшколског васпитања и образовања;
- Обезбиједити могућности укључивања дјеце са посебним образовним потребама у систем предшколског васпитања и образовања.

Циљеви програма предшколског васпитања и образовања, усмјерени су према аспектима развоја:

I ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ

До три године

- Јачање физичког здравља и отпорности дјече као елементарних услова правилног развоја свих органа и органских система у овој узрасној доби;
- Подстицање развоја цјеловитог сензорног и перцептивног потенцијала дјетета, чула одговорних за правилну перцепцију и доживљај окружења;
- Овладавање сопственом моториком као сложеним процесом психомоторног учења;
- Развијање навика (тјелесне хигијене, храњења, контроле излучивања.).

До шест година

- Здраво, физички добро и складно развијено дијете;
- Богађење моторичког искуства везаног са свим осталим искуствима;
- Познавање сопственог тијела, његових могућности, функција чула, органа и органских система у активностима игре и кретања;
- Овладавање локомоторним покретима, усавршавање fine моторике и вољног усмјеравања покрета, координације покрета, ритма, снаге, тачности, темпа и размака покрета руке, шаке, прстију у вези са развојем мишљења и визуелно-просторних способности, прецизности опажања, оријентације у простору;
- Правилан развој нервног система и латерализације, подржавање развоја оне стране кортекса која управља функцијама дјетета у процесу учећих активности (природна леворукост и дешњаштво);
- Развијање хигијенско здравствених и еколошких навика и културе.

II СОЦИЈАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ И РАЗВОЈ ЛИЧНОСТИ

До три године

- Његовање спонтаности и искрености дјетета у контакту са својим окружењем и отворености за доживљаје;
- Његовање одговарајућих механизма самоконтроле, важних за брже осамостаљивање;
- Подршка развоју одговарајуће слике о себи, сопственим могућностима и стицању повјерења у своје способности;
- Подршка усвајању сазнања о правилима и нормама понашања у оквиру основних моралних вриједности (добро-рђаво, штетно, опасно-корисно, ружно-лијепо);
- Подршка развоја примарних социјалних компетенција; уважавања потреба друге дјеце и одраслих, навика за заједничко обављање активности;
- Утицај на формирање, испољавање и контролу осјећања;
- Култивисање и развој позитивних, интегративних емоција.

До шест година

- Проширивање и сређивање социјалног искуства дјетета стеченог у породици, разумијевање потреба других људи и односа у ужем социјалном окружењу;
- Упознавање друштвеног живота околине, прилагођено достигнутом нивоу развоја и развојним могућностима дјетета;
- Успостављање адекватне социјалне интеракције са окружењем и бржи развој самоконтроле, социјалних компетенција и одговорности;
- Осамостаљивање у основним социјалним функцијама; размјене мишљења, препознавања осјећања, мотива и намјера;
- Развијање повјерења у властите могућности и самопоуздања, али и способности превазилажења тешкоћа у контакту са другим људима, развој особина отворености, спремности за сарадњу, разумијевања и поштовања других људи, њихових потреба, жеља и преокупација;
- Разумијевање сопственог поријекла, породичних и родбинских веза, културне и духовне баштине окружења.

III ИНТЕЛЕКТУАЛНИ РАЗВОЈ

До три године

- Подстицање и његовање природне радозналости малог дјетета за свијет који га окружује, сталним успостављањем контакта са социјалним и материјалним окружењем;
- Подржавање актуелних могућности дјетета да се уживљава у појаве око себе, да користи предмете и материјале за учење, његовање осјетљивости и мотивисање за постављање питања као начина учења и ширења сазнајних интересовања;
- Подршка сазријевању сензорно-моторичке интелигенције, као првог сигурног сигналног система за рано учење и рјешавање развојних проблема.

До шест година

- Развој и култивисање сазнајних интересовања и отворености за нова сазнања, доживљаје и искуства;
- Усавршавање способности посматрања и разумијевања појава, процеса, предмета – њихово описивање и процјењивање примјеном поступака испитивања, упоређивања, класификовања, уређивања по задатим правилима или критеријумима логичког мишљења и суђења;
- Развој радозналости и проналазачко-откривачких афинитета за упознавање околине, мотива за проналажење и експериментисање, за критичку прераду и тумачење сазнања о свијету и појавама у свом непосредном окружењу;
- Откривање узрочно-последичних веза при посматрању објеката и процеса или дјеловању на њих, тумачењу сопствених поступака;
- Превазилажење повезаности мишљења за непосредно и конкретно са развојем расуђивања о понашању; препознавањем смисла активности умјесто простог прилагођавања ситуацијама, интериоризација модела стварности идући од мисли ка ситуацији и обрнуто у процесу развоја мишљења и превођења конкретног и опаженог са симболичког на мисаони и апстрактни ниво;
- Унапређивање утицаја на развој најбољих препознатих потреба и врста интелектуалних способности;
- Развој способности самосталног коришћења извора сазнавања, искустава других у сазнавању и коришћења стечених сазнања у процесу учења;
- Развој повјерења у сопствене могућности и самопоуздања, трагања и проналажења објашњења и одговора на постављена питања, логике уређених информација према тачности судова и закључака;
- Развијање систематичности, стрпљивости у испитивању појава и спремности за уопштавање и доказивање.

IV РАЗВОЈ ГОВОРА, КОМУНИКАЦИЈЕ И СТВАРАЛАШТВА

До три године

- Подржавање говорне комуникације као зрелијег сазнајног оквира дјетета и сигналног система за учење и развој;
- Подстицање и богаћење говора као квалитетнијег сигналног система за учење и као средства за стицање сазнања, успостављање интеракције са окружењем;
- Стварање повољних услова за формирање почетних сазнања о појавама и појмовима у окружењу кроз практичне активности и у животном контексту.

До шест година

- Подржавање развоја говора према развојним могућностима у погледу усвајања гласовне структуре говора, синтаксе и елементарних књижевно-језичких норми српског (матерњег) језика у усменом говору, богаћења рјечника и говорног искуства;
- Развој способности служења говором као сигналним системом за сазнавање и учење (постављање питања и тражења одговора), као средством комуницирања са околином изражавањем мисли и осјећања, прибављања информација о садржајима учења;
- Оспособљавање дјеце за служење говором као организованим симболичким системом (вербалним и невербалним) споразумијевања;
- Развој способности слушања и разумијевања говорних и других порука, спремности за флексибилну прераду говорних сигнала у мишљење и креативне говорне творевине (изражавање мисли и осјећања на креативан начин);
- Смисао за групну солидарност и сарадњу као комуникацијску врлину и компетенцију, оспособљеност за учествовање у акцијама групе;
- Развијање способности и мотива за доживљавање, разумијевање и коришћење умјетничких медија;
- Систематски утицај на стваралаштво као особину личности која је конструктивна, продуктивна и осјетљива на људе и ствари око себе, способна да машта и креативно дјелује на своје окружење;
- Побољшавање процеса еманципације (посебно самосталности, иницијативности, отворености према искуству, адаптабилности на изазове социјалног и материјалног окружења) активног односа према стварима, људима, појавама и догађајима у окружењу;
- Развијање чулне осјетљивости и истраживачке радозналости за проблемско и откривалачко-проналазачко мишљење, које највише подразумејева способност субјективне прераде чулних утисака у оригиналне дјечије творевине;
- Способност откривања естетских значења стваралачком примјеном и руковањем материјалима.

ДИДАКТИЧКА КОНЦЕПЦИЈА ПРЕДШКОЛСКОГ ОБРАЗОВАЊА

За дјевојчице и дјечаке у јасличком узрасту (до навршене 3. године живота приближно), основни задатак установе за дјецу је *стварање повољне васпитне средине у којој ће свака дјевојчица и сваки дјечак стицати и богатити искуства по свом сопственом програму, те систематски преводити у сазнавање и откривање себе и своје околине, са којом ће бити у интеракцијској вези, дјеловати на њу, коју ће моћи мијењати сагласно својим могућностима. Социјална и материјална средина ће својом организацијом пружати оптималне услове из којих ће дијете одабрати оно и онолико колико може интернализovati на њему својствен начин.* Основни задатак васпитног рада са дјецом до три године је: *да се благовремено уоче сви развојни потенцијали дјетета, да се адекватним праћењем и упоређивањем развоја са очекиваним развојним карактеристикама очува и подстакне даљи оптимални развој, кроз доживљај и спонтани израз дјетета,* поштујући његове индивидуалне особености у откривању и мијењању свијета око себе и односа према својој околини.

Дидактичка концепција заснована је на међудејству стимулативног социјалног и материјалног окружења дјетета. Улога одраслих огледа се највише у пажљивом праћењу индикатора развоја имајући у виду конкретну дјевојчицу и конкретног дјечака, његове потребе и мотиве, а затим систематском подржавању дјетета у процесу учења и игре. На тај начин у интерпретацији програма је пожељно примјењивање већег броја диференцираних учећих и игроликх активности и дидактичких услова за диференцирано учење. Рано учење се заснива највише на развијању чулног искуства и доживљају нове ситуације, развијању навика асимилирањем стимуланса окружења, акомодацији као процесу који се усмјерава према унапређивању и подржавању развоја животних функција као физиолошке основе учења, учењу говорне и друге комуникације којом се покрећу процеси стицања новог искуства и раног учења уопште. Са дидактичког становишта карактер програма учења углавном је матурацијски, па је оправдана аутентична индивидуализација, која у највећој мјери зависи од темпа сазријевања у свим животним функцијама дјетета. Активности васпитачице и васпитача засноване су на индивидуалним процесима учења и њега, активним живљењем са сваким дјететом посебно, и ријетким уређеним приликама за социјални контакт са другим одраслим особама и дјецом. У погледу трајања активности најбитније је да се не нарушава установљени режим измјене основних физиолошких функција и активан доживљај пријатних осјећања током контаката посвећених њези и константном намирењу потреба дјетета (физиолошке, потребе за кретањем и активношћу, потребе за пажњом, контактом, додиром и сл.). Реални дидактички оквир је индивидуализација и систем активности према очекиваним исходима учења и развоја. Садржај, методе и средства у раду са дјецом до три године морају бити у функцији наведених циљева и исхода, и посматрају се цјеловито. Неопходна је повезаност васпитних задатака и садржаја који обухватају цјеловиту животну стварност дјетета, како би се постигла оптимална развојна достигнућа дјетета, обезбиједио континуитет развојних утицаја породице, социјалног и материјалног окружења и предшколске установе у овом периоду његовог развоја. Амбијентални услови се постепено диференцирају према центрима за учење.

Предшколски узраст, од 3. године до поласка у школу, нарочито у фази преласка на сложенији сигнални систем учења, развојем психичких функција које су директније везане за интелектуално и психосоцијално сазријевање, постаје, у погледу развоја, златно доба човјековог живота уопште, доба заснивања скоро свих значајних способности за цјеложивотни процес учења. Ријеч је о процесу еманципације дјетета, са развојем веће самосталности, самоконтроле и одговорности, са врло брзим нарастањем психофизичких снага за убрзавање развоја. Због тога се учење, осим индивидуализације најдиректније ослања на утицаје социјалног и

материјалног окружења, одрасли (родитељи) и васпитачи постају врло значајне особе у животу дјетета. У интеракцији са својим окружењем убрзава се развој интелектуалних способности и процес учења постаје интензивнији. Дјеца у овом добу су по природи склонија социјалним групама, што пружа више могућности за учење нарочито у домену развоја социјалних компетенција.

Од великог значаја су и амбијентални услови учења и игре, избор средстава и материјала који могу појачати радозналост и интересовања, како би потенцијална активност могла имати оптимално трајање (20-25 минута) јер је познато да дјеца воле устаљен ред активности (измјену рекреационих, забавних и игроликних активности са учењим, онима које су најдиректније везане за циљеве програма раног учења). Радна соба мора сачувати већу површину за покретне игре и за фронтални рад у активностима које су најпогодније са фронталном формацијом. Опрема радног простора мора задовољити безбједносне услове, а од велике важности је да се дијелови опреме могу користити за више функција у које се укључују игровне активности, са могућностима да дјеца сама манипулишу предметима и да с времена на вријеме преуређују амбијент.

Најпогоднија дидактичка организација простора подразумијева могућности брже измјене облика рада (индивидуални, рад у паровима и рад у малим групама) што се регулише најуспјешније центрима за учење као окосницом за избор и планирање система учећих активности (5-6 у једној просторији у зависности од величине просторије и величине групе). Центри су физички дефинисани простори у радној соби са ниским покретним преградама, како би мале групе имале просторни доживљај у структурираном учећем амбијенту који пружа оптималне услове за учеће активности и игру у оквиру мале групе. С времена на вријеме покретне преграде се склањају због активности са цијелом групом, а да се при том не наруши основна дидактичка структура центара. Центри за учење морају поштовати очекивану разноврсну природу интересовања дјеце за активности и увијек имају више могућности од једне планиране активности. Они, такође, морају да се планирају и опремају за дуге вријеме, да се константно прати њихова функционалност и употребљивост у погледу остваривања циљева програма, те да се, с времена на вријеме, мијења њихова унутарња структура и побољшавају могућности задовољавања специфичних дјечијих интересовања.

Васпитно-образовни рад се одвија у подстицајном социјалном и материјалном окружењу и у повољној социјално-емоционалној клими (односи међу дјецом и између дјеце и одраслих). Материјално окружење, које се одликује богатством средстава за рад и играчкама, сортира се према критеријумима (учесталост употребе, прилагођеност актуелним планираним активностима и сл.) и држе се дјеци на дохват руке, на истом мјесту, а дјеца се охрабрују да их потраже и искористе. Пожељно је и да се добро упозна шта свако дијете најрадије и најчешће користи, а затим да се током планирања рачуна на њихову примјену у учећим активностима и игри.

ПРОГРАМСКИ ПРИНЦИПИ СИСТЕМА УЧЕЊИХ АКТИВНОСТИ

Осим поштовања општег принципијелног оквира предшколског васпитања и образовања, као један од основних услова успјешне интерпретације програма раног учења узимају се слjedeћи програмски принципи:

- *Јединство његе, васпитно-образовних подстицаја, игре и учења* темељи се на складном и подржавајућем односу дијете-одрасли и разумијевању дјечијих потреба, уз јединство васпитања са свакодневним животним активностима и играма дјецe и одраслих у вртићу. То значи да се васпитни рад одвија константно у контексту иницираних и вођених активности од стране одраслих и од стране дјецe, дјечије игре и уобичајених животних и практичних активности;
- *Принцип подстицања учења кроз вршњачке групе (вршњачко учење)* који води ка разумијевању дјечијег учења као процеса који се одвија кроз интеракцију и дијелење знања са другом дјецом, а улога одраслог се помјера на улогу сарадника, медијатора, партнера малим вршњачким групама;
- *Принцип прилагођавања активности узрасту дјецe*, као један од основних принципа за успјешно укључивање дјецe у активности; подразумијева поштовање захтјева да се у учећим активностима иде од лакшег ка тежем, од познатог ка непознатом, од ближег ка даљем, од једноставног ка сложенијем;
- *Принцип очигледности*, који представља основни услов за чулни доживљај учећих садржаја и повезивање тог доживљаја са искуством дјетета; појам очигледно синоним је за појам конкретно. Дјецa брже и лакше усвајају сазнања заснована на чулном искуству (не само вид, што је не баш ријетка заблуда у пракси), а подразумијевају се знатно веће могућности у поступцима посматрања, слушања, кушања, мирисања, додиривања за активитет дјетета у процесу учења;
- *Принцип јасноће*, којим се указује да све што дјеци показујемо или говоримо (објашњавање појмова, појава, ријечи, израза који се користе) морају бити прилагођени могућностима разумијевања од стране дјетета и језику којим се тренутно служи;
- *Принцип поступности*, указује највише на уважавање Виготскијеве идеје да се захтјеви у учењу увијек усмјеравају према зони ближег развоја, да би се, „корак по корак“ улагао пријатан напор дјетета у освајању нових сазнања. Васпитачице/васпитачи увијек морају промислити шта је у процесу учења прије, а шта после, шта не може да се учи истовремено (прије учења слова и читања увијек се вјежба држање оловке и контролисање покрета; супротни апстрактни појмови никад се не проучавају заједно: ако се, нпр., дјецa истовремено поучавају шта је лијево, а шта је десно то ће изазвати конфузију која може потрајати дуже вријеме, у процесу вјежбања боље је да се добро овлада прво једно како би супротно значење много лакше, брже и са пријатним напором усвојили);
- *Принцип уважавања интуитивног (неизрецивог) сазнања дјетета*, сугерише васпитачима да у свом раду цијене и уважавају знања која дјецa уносе у васпитно-образовни процес, и да на њима систематски и континуирано шире дјечија искуства о свијету у и око њих;
- *Принцип систематичности*, значи уређивање система учећих активности, које највише одговарају циљевима програма учења и игре, што указује и на потребу уређености редо-

слједа активности иако оне могу максимално поштовати интересовања, мотиве и потребе дјетета;

- *Принцип тимског дјеловања*, обавезује међудејство одраслих који се директно и индиректно брину и раде са дјецом (васпитачи, стручни сарадници, менаџмент, родитељи, волонтери и други одрасли из непосредног дејчијег окружења). Одговорност се дијели у функцији за добробит дјетета и групе, уз континуирани дијалог и дијељење знања.

МЕТОДЕ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Методе предшколског васпитања и образовања битније се разликују од уобичајених метода школског и наставног рада. Најпогодније су:

1. **Дјечија игра**, као реално најбогатији и најповољнији природни оквир за учеће активности, јер је познато да дјеца у правилу теже да сваку животну активност најрадије претворе у игровну;
2. **Посматрање и демонстрирање** садржаја којима се утиче на све врсте чулног опажања, стицања и богаћења чулних искустава која омогућавају упознавање предмета и појава у окружењу, њихове намјене, откривање и стабилизивање искуствених сазнања, њихово проширивање и духовно обогаћивање;
3. **Метода говора**, заснована на живој ријечи васпитача, приповиједању, причању, објашњавању, упућивању, комуникацијским потребама групе, подстицању интересовања и заснивања учења на осјећањима, јачању вољних снага за рад и подизању самопоуздања;
4. **Метода рада са дјечијом књигом** и текстовним материјалима, већ у раној фази са различитим циљевима, од култивисања и буђења првих интересовања до продубљивања сазнања и усмјеравања сазнајних активности ка зони наредног развоја, неизбјежна је и важна за брже осамостаљивање и утицај на развој правилног односа према књизи уопште;
5. **Практичан рад и вјежбање** је незаобилазна метода због емпиријске природе учења у овој доби, а осим тога омогућава задовољавање различитих интересовања и постизање оптималног трајања активности;
6. **Метода стимулисања и храбрења на активност**, што подразумијева низ поступака награђивања и позитивних (охрабрујућих) исхода учења, што је вјероватно најважнија улога васпитача у помјерању активности учења на дијете, избјегавање академског поучавања.

2. ПАРТНЕРСТВО СА ПОРОДИЦОМ И ОКРУЖЕЊЕМ

ПАРТНЕРСТВО СА ПОРОДИЦОМ

Партнерство са родитељима заснива се на претпоставкама:

- Родитељи су заинтересовани за благостање и добробит своје дјече, посебно у условима када се други брину за њих;
- Они су истовремено заинтересовани и мотивисани да квалитетно подижу своје дијете;
- Спремни су да уче о подизању и васпитању дјече, а мотивација је управо на природној упућености дјетета на одрасле;
- Према томе, ову нужност и потенцијалну спремност родитеља да сарађују треба стручно, спретно и на вријеме искористити, поштујући их и сматрајући их компетентним за квалитетну родитељску улогу.

Предшколско васпитање и образовање, заједно са породичним васпитањем и образовањем, чини цјелину и најбољи могући услов да се дјететов развој оснажи. Стога, вртићи развијају чврсту везу са породицом засновану на међусобном повјерењу и уважавању. Родитељима треба омогућити укључивање и активну улогу у свим активностима вртића (од планирања, реализације до евалуације свих активности). Заједничко, усклађено дјеловање породице и вртића кроз партнерство и подијељену одговорност за ефекте подизања дјече, подразумијева обједињавање и усклађивање циљева дјеловања у различитим окружењима који су значајни за дијете.

Вртић пружа континуирану стручну подршку родитељима у вршењу родитељских улога, изградњи одговорног родитељства и одговарајућих компетенција за квалитетну подршку развоју дјече.

Задаци тима у вртићу

- Да његује професионализам у раду са родитељима и уважавање родитеља као равноправног партнера у развоју и учењу дјече предшколског узраста
- Да његује дијалог са родитељима у вези са дјечијим развојем и учењем у вртићу и код куће
- Да заједно са родитељима обезбиједи најбољи могући начин усклађивања различитих окружења у којима дијете борави: породица, вртић, школа, дјечији клубови, вјерске институције и сл., у циљу укључивања дјетета у вртић и групу
- Да обезбјеђује услове за квалитетно партнерство (повјерење, добродошлица, пријатна атмосфера, кутак за родитеље, пано за родитеље, размјена информација у индивидуалним и групним разговорима, заједничке активности на планирању, реализацији и евалуацији васпитно-образовног рада)

Садржај партнерства се може реализовати кроз неке облике сарадње:

- дневни неформални контакти
- индивидуални и групни разговори и дискусије
- писмена обавјештења и контакти
- обавјештења путем паноа за родитеље
- изложбе радова дјецe
- посјете породици, односно родитеља групи
- васпитно-образовне активности са родитељима
- образовање за одговорно родитељство
- учешће родитеља у родитељским одборима и савјетима, и сл.

Улога родитеља је важна у активном учешћу на свим нивоима одлучивања (јер су у питању одлуке које се тичу њихове дјецe), као и у спровођењу програма васпитања и образовања у вртићу, од планирања, реализације до евалуације.

ПАРТНЕРСТВО СА ШКОЛОМ

С циљем подстицања цјелокупног развоја дјетета, вртић успоставља различите форме радне сарадње са школом и окружењем, да би се обезбиједио континуитет развоја и учења дјетета. Та сарадња се базира на општим циљевима постављеним у Програму предшколског васпитања и образовања, чија је основа оснаживање развоја, цјеложивотно учење и остваривање права дјетета прокламованих УН Конвенцијом.

Задаци тима у вртићу

- **Да развијају различите форме сарадње између предшколске установе, појединачних вртића, тимова у вртићу и локалних школа и њихових тимова (учитеља, наставника, педагога, психолога, директора и других)**
- **Да професионално и са етиком, заједно са будућим учитељима, школским педагозима и психолозима и осталим стручним сарадницима, размјењују знања и искуства о начинима рада и живота у вртићу и школи, као и навикама, потребама и достигнућима дјецe у вртићу**
- **Да заједнички планирају подршку сваком дјетету у преласку из једног у други подсистем образовања, са нагласком на изради индивидуалних планова преласка за дјецу са посебним образовним потребама**

Садржаје партнерства са школом и локалном заједницом сваки вртић осмишљава у складу са својом традицијом, обичајима, склоностима и потребама свих (дјецe, родитеља, васпитача, стручних сарадника, представника локалне власти, учитеља, наставника и осталих сарадника у школи, дјечијих клубова, вјерских и културних институција и других интересних група).

3. ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИ РАД СА ДЈЕЦОМ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

ИСХОДИ УЧЕЊА И УЧЕЊЕ АКТИВНОСТИ

Циљеви предшколског васпитања и образовања, те програмски циљеви и задаци појединих аспеката развоја су систематичан и уређен предмет садржаја курикулума. Аспекти развоја подржани су системом учећих и игроликих активности и мрежом исхода учења у оквиру интегрисаног курикулума, што одговара природи дјетета и његовом цјеловитом гледању на свијет (из практичних разлога, као што су олакшано планирање, уређивање амбијенталних услова и систематизовања дидактичких средстава, садржаји курикулума разврстани су у поуздан систем учећих активности, који одређују мрежу исхода учења).

Структура садржаја предшколског програма:

I ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ	II СОЦИЈАЛНО- ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ И РАЗВОЈ ЛИЧНОСТИ	III ИНТЕЛЕКТУАЛНИ РАЗВОЈ	IV РАЗВОЈ ГОВОРА, КОМУНИКАЦИЈЕ И СТВАРАЛАШТВА
A Исходи везани за разноврсне облике кретања	Г Исходи друштвених активности	Ж Исходи откривалачко-проналазачко-сазнајних активности	Ј Исходи активности говора, комуникације и писмености
Б Исходи перцептивно-моторичких активности	Д Исходи афективних активности	З Исходи логичко-математичких активности	К Исходи дјечијег стваралаштва говорно драмско, плесно-музичко, ликовно-моделарско
В Исходи здравствено-хигијенских активности	Ђ Исходи еколошких активности Е Исходи практичних активности (радних и саобраћајних)	И Исходи графомоторичких активности	

Систем учећих активности се интегрише МРЕЖОМ ИСХОДА УЧЕЊА, потенцијалним садржајима активности и игара, према различитим узрасним особеностима, и заједно представљају оквир за стварање курикулума вртића.

Исходима се дефинишу развојне промјене и постигнућа дјетета у њеним / његовим појединим аспектима развоја на одређеним узрасним нивоима. То су конкретни циљеви учења и развоја дјетета, произашли из уопштених циљева предшколског васпитања и образовања, прекретница у психофизичком и менталном развоју дјеце, структурираног и за дјецу прихватљивог наслеђа до којег је човјечанство дошло и садржаја из дјететовог најужег социјалног миљеа.

Изражени су у терминима дјечијег понашања и представљају све оно што предшколско дијете зна, умије и може да уради или ће моћи да уради уз искуснијег вршњака или одраслог, и које ставове и вриједности има на одређеном узрасном нивоу и након процеса учења.

Исходи говоре о знањима, вјештинама и ставовима предшколског дјетета као компетенцијама са којима дијете корача ка наредном нивоу развоја.

Програм, овдје одређен, обухвата сва искуства која дјеца стичу, планирана и непланирана, директна или индиректна, у средини која је уређена на тај начин да подржава њихово учење и свеукупни развој. Обухвата све активности, догађаје, ритуале, обичаје одраслих и дјеце у вртићу и директне и индиректне интеракцијске утицаје у и из окружења.

4. ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ И УЧЕЊЕ

Физички раст и развој су окосница и материјална основа цјелокупног развоја, и због тога је остваривање циљева васпитања и образовања у овом аспекту развоја, основни услов сваког другог развоја.

Програмски циљеви и задаци тима у вртићу:

- Да обезбједи довољно подстицајног простора и опреме, у и ван вртића, како би се могле организовати разноврсне физичке активности дјецe
- Да подстиче дјецу на кретање, испитивање и опробавање разноврсних покрета
- Да подстиче и подржава дјецу у овладавању физичке спретности, развијајући осјећање сигурности у себе и независности у односу на одрасле
- Да допринесе развоју вољних особина као што су: смјелост, самопоуздање, одлучност, истрајност, способност самосавладавања и сл.
- Да помогне здравом физичком развоју дјетета, укључујући и могућности за корективни рад, у сарадњи са стручњацима
- Да ствара услове за очување и унапређивање дјечијег здравља и нормалног функционисања дјечијег организма
- Да подстиче дјецу у изградњи сазнања и стицању навика чувања и јачања здравља и одржавања личне уредности и хигијене
- Да заједно са дјецом развија стратегије превенције психофизичког здравља
- Да свакодневно организује тјелесне активности
- Да обезбједи средину која је чиста, уредна, пријатна и сигурна за боравак групе дјецe
- Да се побрину да пјешчаник и други реквизити на дворишту буду доступни, сигурни, стимулативни
- Да обезбјеђује свакодневни боравак дјецe на свјежем ваздуху и организује активности на отвореном
- Да поштује дјечију потребу за одмором и сном, поштујући индивидуалне навике и склоности

I A Исходи везани за разноврсне облике кретања

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете буде здраво, физички добро и складно развијено
 Кретањем кроз физички простор и дјеловањем на њега, дијете стекне разноврсна, богата моторичка и друга искуства о свијету око себе и у себи
 Дијете овлада простором крећући се кроз њега, складно, координисано, грациозно, уравнотежено и ритмично
 Код дјетета се развију тјелесне особине, као што су: издржљивост, снага, прецизност, окретност, гипкост и сл.
 Дијете умије да одржава равнотежу у разним положајима тијела (кад стоји, кад се зауставља, у доскоку, и сл.)
 Дијете заузима правилан положај тијела приликом сједења (посебно за столом, приликом јела и других активности), стајања, ходања и вршења одређених радњи у циљу предупређивања поремећаја моторике и тјелесних деформитета (кичменог стуба и стопала)
 До поласка у школу код дјетета се развије латерализација, односно, да доминира она мождана хемисфера која је урођена

Конкретни исходи учења

До годину дана	До двије године	До три године	До шест година
Пузи спретно	Трчи укруг	Умије спретно да трчи	I A 1 Пузи на стомаку
Хода уз придржавање и уз држање за једну руку	Скакуће на обје ноге уз придржавање	Хода на прстима и петама унапријед и назад	Спретно се провлачи I A 2
Сједи самостално	Пење се уз степенице уз држање за једну руку	Шутира лопту без губитка равнотеже	Креће се сигурно у доступном простору Трчи стабилно и брзо у различитим правцима и по разноврсним површинама
Слушта се уз придржавање да би дохватило предмет	Чучне и устане	Силази низ степенице уз држање за руку	Трчи мијењајући правац Умије да избјегне препреке Спретно хода по различитим површинама
Вјешто манипулише предметима	Сједа само на столицу	Пење се уз степенице без придржавања	Самостално се пење и силази низ степенице и блаже косине Спретно се пење по различитим предметима и справама
Самостално хода	Узима, носи и премјешта предмете	Отвара врага	Спретно прескаче разноврсне препреке Прескаче објема ногама истовремено и има сигуран доскок
		Подиже предмет са пода без придржавања.	I A 3
		Баца предмет у одређеном правцу	У трку шутира лопту Користи се реквизитима (баца, хвата, узима, одлаже, премјешта) Хвата малу лопту објема рукама Умије да води лопту Хвата лопту једном руком
			Придржава се правила шетања у колони по двоје Користи се покретом како би изразило осјећања Експериментираше и истражује своје покрете, измишља нове комбинације Поштује физички простор другог дјетета док је у покрету (има свијест о свом и туђем простору)
	I A 1 пузање и провлачење;		
	I A 2 ходање, трчање, пењање и скакање;		
	I A 3 манипулисање предметима		

І А Потенцијални садржаји активности разноврсних облика кретања

До двије године

Храбрење на самостално умјерено сједење, пузање и покушаје стајања;

Храбрење у напорима да се окрене из једног положаја у други;

Активности у сједећем положају и у лежању на трбуху са једноставним меканим играчкама. Стимулисање пузања и ходања;

Охрабривање на устајање и ходање;

Активности ходања и трчања;

Манипулативне игре лоптом;

Покретне игре са скакутањем и пењањем, ношењем и котрљањем;

Функционалне игре са вишеструким понављањем и извођењем моторичких радњи (дохваћање блиских предмета, хватање предмета корјенима, а потом и врховима прстију, вољно испуштање предмета као радње играња);

Манипулативне, *експлоративне игре предметима*: опипавање, разгледање, окретање, лупкање предмета једних о друге, тражење, стављање у уста и сисање, лупање по предметима, гурање по поду и столу итд., као увод у сложеније игре уз помоћ играчака;

Експлоративне активности новијим играчкама и предметима (чинијице, лончићи, кутијице, сандуци који се преврћу и кроз које се може провући; играчке које се расклапају, стављају једна у другу, једна на другу, једна поред друге, кутије које се затварају, коцке, итд.);

Моторичке активности изван кревета на поду, на струњачама, сунђеима и сл., ако временске прилике то дозвољавају и напољу (у дворишту, на тераси);

Промјена положаја тијела (држање, цупкање, љуљкање, окретање) ради изазивања осјећања задовољства и стварања радосног расположења.

До три године

Разноврсне активности кретања уз кориштење реквизита (лопте) при кретању;

Моторичке активности уз храбрење на самостално, скоро непрекидно ходање, са краћим паузама за одмор (час застану, час чучну, седну) испољавањем при томе радости и задовољства сопственом активношћу;

Дјеци омогућити да ходају и трче у ма ком дијелу собе и вртића, терасе или дворишта. Омогућити дјечи да трче из једне у другу просторију, што представља посебно задовољство и ствара ведро расположење;

Активности на кретању уз савлађивање препрека: пењање и спуштање низ степенице, узвишице; провлачење кроз узане пролазе, ходање око великих предмета, по узаном тепиху, дасци положеној на под или подигнутој једним крајем на висину доступну дјечи у групи, односно, водоравно постављеној;

Ходање по површини која се угиба испод дјече (јастуци од сунђера, кревети), прекорачавање преко препрека (лењир, вијача, цигла, барица итд.);

Активности на савлађивању неравних мјеста, низбрдица, узбрдица, малих јарака;

Ходање по камењу, шљунку, пијеску, ниској трави, снијегу, блату, барицама уз подешавање свог кретања према условима терена;

Активности на пењању на мање узвишице, брвна, пањиће, цигле, степенице, јастуке од сунђера, клупице, сандуке дном окренутим на горе, косе лестве и сл.;

Игре играчкама и различитим предметима на све могуће начине: ношење у једној или обје руке, у наручју, испод пазуха, на глави, на рамену;

Игре бацања и котрљања лопте (мале, средње, велике), дрвене точкове и широке обручеве за игру на више начина, и по различитим површинама: по поду, трави, стази, косо постављеној дасци;

Игре шутирања и трчања за лоптом.

До шест година

Слободно **ходање**, ходање дугим и кратким корацима, брзо, тромо, тихо, бучно, на прстима, високо подижући кољена, у страну, четвороношке, уз ношење одговарајућих предмета (нпр. врећице) у рукама и на глави;

Ходање четвороношке, опирајући се само на стопала и дланове, ходање на петама, на спољашњем рубу стопала, са подизањем пружене ноге, у чучњу;

Ходање у получучњу, четвороношке грудима према тлу и леђима према тлу, прелазећи са пета на прсте;

Ходање на ограниченој површини, са препрекама и без препрека, ходање на прстима, петама, са малим теретом или књигом на глави;

Ходање уз препреке (врећице и сл.) и преко препрека. Ходање по клупи прелазећи преко предмета, ходање са пречке на пречку по љествицама;

Ходање по ограниченој површини (право, кружно, цик-цак), ходање по клупи остављајући или скупљајући врећице са пијеском, котрљајући пред собом објема рукама лопту и сл.;

Ходање у складу са карактером музике, уз тактирање, пјесму и музичку пратњу;

Ходање у колони са и без одмора;

Слободно **трчање** у простору, трчање за неким, бјежање од некога, трчање са лоптом;

Претрчавање све већих растојања, све брже, примјерено могућностима дјецe;

Трчање по равном и мање равном тлу, по тлу различитог састава (пјесак, шљунак, трава и др.);

Трчање дугим, ситним корацима, полако, брзо, застајкујући, тихо, бучно;

Трчање високо подижући кољена и цијеле ноге, трчање на прстима, трчање мијењајући правац и темпо (спорије, брже) и повећавајући корак;

Трчање уз одговарајуће тактирање или музичку пратњу;

Трчање по ужој површини, трчање прво уз блажу а затим уз и низ нешто стрмију и дужу косину;

Трчање четвороношке;

Трчање појединачно, у паровима држећи се за руке, трчање у мањој или већој групи, у колони (одржавајући растојање);

Трчање у колони постројавајући се претходно на дати знак, мијењајући темпо и вијугајући;

Трчање држећи се за руке и држећи се за конопац када се дјецa оспособе за то;

Скакање објема ногама, у мјесту, напријед, назад, лијево, десно, поскакивање у мјесту;

Скакутање састављених и растављених ногу, вртећи се око себе;

Скакање са ноге на ногу, на једној нози, скакутање у чучњу, четвороношке;

Скакање само једном и само другом ногом у свим комбинацијама предвиђеним за скакање објема ногама, осим у чучњу;

Скакутање на мјесту ширењем и скупљањем ногу, једна нога напред, а друга назад;

Скакутање крећући се напред; скакутање на једној нози (десној, лијевој), а онда са обје;

Скакање са предмета на предмет;

Скакање и скакутање уз одговарајуће тактирање или музичку пратњу;

Скокови у вис да би се објема рукама дохватио окачени предмет;

Скакање у даљ, прво из места а затим из залета, уз мек доскок и на меко доскочиште;

Прескакање преко ниских препрека, прескакање двјема ногама 5–6 предмета, као и прескакање ниских предмета скачући у страну;

Код веће дјече активности на покушајима скакања са кратком вијачом;

Прескакање из простора у простор (нпр. обручеви, рамови и сл.), прескакање преко 4–6 паралелних линија;

Провлачење кроз разне објекте, између малих препрека и испод објеката, провлачење са ношењем предмета (лопте, врећице, палице и сл.);

Пењање уз степенице, на столицу, клупу, уз блажу косину, на косо постављене љествице, окомите љествице, на прикладна стабла, предмете и справе;

Пењање само уз помоћ ногу, уз помоћ ногу и руку, на разне справе и предмете који представљају извјесно отежање (греде, мостове, шведски сандук), као и објекте у природи (ограде, узвишице и сл.);

Коришћење **сопственог тијела као медија** за активности остављања трагова (у снијегу, отисци шаке и стопала умочених у боју на папиру, опцртавање сјенке и сл.);

Стављање у однос појединих дијелова сопственог тијела (руке између кољена, кажипрст на нос и сл.);

Испробавање разних начина за покретање појединих дијелова тијела (очију, врата, груди, прстију, стопала...);

„Шта могу да учиним одређеним дијелом тијела?“;

Измишљање покрета и положаја свога тијела;

Анализирање сопствених кретњи и њихово поређење са узором (тежећи да се разликује правилно држање тијела од неправилног);

Трагање за разноврсним начинима обављања неке радње (прећи струњачу корачајући, скакућући на једној нози, преврћући се итд.).

І Б Исходи перцептивно-моторичких активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Функције чулних органа код дјетета се складно развијају за њен / његов узраст (вид, слух, додир, морис и укус)
 Дјете усваја сензорне еталоне, односно, унутрашње слике одређених својстава предмета и појава које имају функцију модела за њихово препознавање, у области: *облика* (геометријске фигуре: круг, квадрат, троугао, лопта, коцка, квадар; разноврсни предмети, и сл.); *боја* (седам основних боја, црна и бијела); *величина* (велико, мало, широко, уско, дугачко, кратко, и сл.); *положаја у простору* (лијево, десно, право, у, на, поред, изнад, испод, и сл.); *звук* (високи и ниски тонови, гласни и тихи, дуги и кратки, и сл.); *додира* (тврдо и меко, глатко и храпаво, топло и хладно, и сл.); *мириса* (карактеристични пријатни и непријатни мириси); *укуса* (слатко, слано, кисело, горко, и сл.)

Дјете стиче богата и разноврсна чулна искуства у односу на свој узраст

Код дјетета се развијају перцептивне способности у складу са узрастом (опажање, процјењивање и интерпретација)

Дјете се оспособљава да интерпретира чулна искуства и утиске и правилно их користи у свакодневном животу

Дјете се оспособљава да се користи перцептивним и мисаоним поступцима за тачно, детаљно и цјеловито опажање и испитивање предмета, појава и процеса, као и њихових разноврсних својстава и односа

Се код дјете развијају перцептивне способности као предуслов за почетак формалног школовања

Конкретни исходи учења

До двије године	До три године	До шест година
Посматра и додирује свој лик у огледалу	Именује једну – двије боје	І Б 1 Разликује и именује основне боје. Распознаје боје у природи
Препознаје ликове и предмете на слици (пас, мачка)	Препознаје fine детаље на слици	Ствара боје комбинавањем. Именује нијансе боја
Препознаје своје ствари и играчке	Препознаје себе на фотографији	Разликује светло и таму
Препознаје многе предмете из свог окружења	Разликује хладно од топлог	Разликује дебело-танко
Препознаје особе из окружења	Спарује коректно четири облика	Разликује кратко-дуго, уско-широко и сл.
Препознаје и реагује топло - хладно	Ставља предмете у одговарајуће облике	Проналази једноставнију слику у сложенијој
Правилно локализује извор звука	Разврстава предмете по боји или по величини (три боје или величине)	Спарује дијелове слике који чине слику
Препознаје познате гласове	Разликује звукове (оглашавање животиња, људски говор и сл.)	Повезује дијелове и цјелине
Има искуства са основним укусима (слатко-слано)	Препознаје и именује основне мирисе (пријатни-непријатни)	Разликује доље-горе, лијево-десно, испод-на-у, и сл.
	Препознаје укусе који јој / му се не свиђају (горко, љуто)	Разликује и именује три, четири геометријска облика и тијела
		Именује мало и велико
		Спретно умеће предмете у одговарајући облик
		І Б 2
		Препознаје тихо и гласно
		Препознаје и именује различите врсте звукова
		Запажа ритам, трајање звукова и паузе у некој мелодији
		Има искуства са различитим звуковима из окружења
		І Б 3 Додиром препознаје једноставније, познате предмете
		Користи се ситнијим предметима и играчкама
		Коректно манипулише материјалима како би остварило одређене ефекте
		І Б 4 Препознаје уобичајене мирисе
		І Б 5 Именује уобичајене укусе
		Развијена је способност перцептивног претграживања и анализе

І Б 1 гледање; **І Б 2** слушање; **І Б 3** додиривање; **І Б 4** мирисање; **І Б 5** кушање

І Б Потенцијални садржаји перцептивно-моторичких активности

До три године

Манипулативне активности ситним предметима и звучним играчкама;

Игре са огледалом и котрљајућим играчкама;

Перцептивно моторичке активности са познатим предметима и храбрење на сложенију манипулацију предметима;

Показивање, скривање и именовање предмета различитих боја, облика и величина;

Разврставање предмета на једноставне класе;

Подстицање дјетета да именују играчку која се налази у рукама, разгледањем дијелова, показујући шта све може да се учини њоме;

Свакодневне ситуације у вртићу користити за богаћење дјечијих доживљаја, опажања и рјечника («перемо руке», «бришемо руке», «обувамо чарапе» и сл.);

Васпитачица/васпитач једноставним и јасним реченицама прати своје поступке, радње и стања предмета (да сапун мирише, да је вода топла, да су чарапе меке, кецељица лијепа, црвена, перем руке водом, храна је укусна...);

Свакодневне природне ситуације користити за подстицање чула и стицање богатих доживљаја и искустава, (пружити могућности дјецу да доживе да вода може бити топла али и хладна, да се рукав може поквасити, да сапун мирише, да је пешкир мекан итд.);

Периоде оброка користити за стицање разноврсних искустава кроз разговор, показивање, сопствени модел. Дјеца храну добијају за столом, а узимају је сама кашиком;

Пружити дјецу, на дохват руке, већи избор разноврсних играчака, које су стално доступне, како би практично упознало њихова својства (разлике по облику, величини, боји, материјалу, звучности, могућностима комбиновања, од разних врста материјала; тврде, мекане, глатке, храпаве, округле, четвртасте, затим, различито обојене, које могу производити звуке различитог интензитета и др.);

У свим ситуацијама у вртићу васпитачица / васпитач треба да скрене дјецу пажњу да осјете различите укусе, мирисе, облике, боје, каквоћу, текстуре (да је месо слано, колач слadak, салата кисела, да јело може бити вруће и хладно, густо и течено);

Кроз слободну, истраживачку игру, дијете практично упознаје просторије у вртићу и постепено се оријентише у њима. Васпитачица / васпитач треба да омогући дјецу да доживе простор, да трче кроз велики простор собе, да се знају сналазити и у узаним просторијама, да доживе разлику у висини и ширини;

Организовати игре напољу, подстицати дјецу да користе пјешчаник и травнате површине;

Стимулисати дјецу да користе све просторије вртића, поред радне собе, и да се у њима осјећају пријатно и прихваћено (кухиња, вешерница, амбуланта, соба старије дјече, радионица мајстора, спремачице итд.);

Дјеца треба да су доступне сликовнице, које дјеца гледају самостално, у паровима и мањим групама, и заједно са васпитачицом / васпитачем причају о њиховим садржајима.

До шест година

Игре и активности којима се стимулишу чула (гледање, слушање, додиривање, мирисање, кушање, одржавање равнотеже);
«Око соколово» дјеца уочавају предмете поређане на извјесној удаљености или их препознају по силуети која се издваја на платну;
Уочавање лика и подлоге, цјелине и детаља;
Препознавање предмета виђених из различитих даљина, углова и освјетљења;
Проналажење, уочавање грешака и различитости на сликама, проналажење скривених ликова;
Игре спаривања дијелова који чине цјелину;
Уметање предмета према облику, величини;
Игре сређивања и разликовања предмета по боји, облику, мирису, укусу;
Препознавање и класификовање основних геометријских облика и тела у предметима око себе;
Игре бојама (чисте боје, комбиновање боја, мјешање боја; упоређивање, склапање; упознавање нијанси боја);

Кретање у простору са намјером да се прикажу различити облици;
Игре папиром;
Игре танграмом, пузлама, мозаиком, куглицама и сл.;
Активности којима се подстиче дијете да уочава просторне односе и димензије;
Игре у којима дјеца уочавају десну и лијеву страну на свом тијелу;

Игре у којима се увјежбавају слушне способности (игре тишине, погађања и препознавање звукова разноврсних предмета и гласова познатих особа, послушкивање једва чујних звукова, шапутање, експериментисање звуцима уз помоћ музичких инструмената);
Игре у којима дјеца својим тијелом производе звукове;
Разликовање и репродуковање јачине, висине, интензитета и боје звука;
Игре у којима дјеца представљају звуке симболима;

Препознавање предмета опипом (везаних очију, предмет у врећи, предмет стављен у руку иза леђа, уз помоћ другог предмета-штапића);
Разликовање додиром карактеристике, текстуре, топлину, облике разноврсних предмета;
Пружити дјецу пуно разноврсних играчака разних облика, материјала, величина и боја;

Игре у којима дјеца препознавају мирисе хране, предмета, цвијећа, животиња и сл.;
Игролике активности у којима дјеца погађају мирисе из различитих посудица и бочица;

Игре у којима се омогућује дјецу да пробају различите укусе.

I В Исходи здравствено-хигијенских активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете стиче елементарна знања о здравственој култури ради очувања и јачања тјелесног и менталног здравља

Дијете познаје и придржава се правила личне уредности, чистоће и хигијене

Дијете изграђује навике на правилну, здраву и умјерену исхрану

Конкретни исходи учења

До годину дана	До двије године	До три године	До шест година
Навика на правилан сан и одмор	Дијете је стекло навiku да му се оперу руке и уста	Дијете тражи да му се обрише гуза, нос, руке	Знања о елементарним болестима и повредама и њиховом избјегавању
Пије из шољице уз помоћ одраслог	Тражи помоћ од одраслих	Дијете умије самостално да пере руке	Дијете има искуства о најједноставнијим поступцима прве помоћи (шта учинити када се опечемо, повриједимо кожу, ухвати нас сунчаница и др.) Дијете познаје професије које се старају о људском здрављу (љекара, зубара, медичинске сестре)
Помаже при облачењу. Жваће храну.	Помаже приликом облачења	Самостално се храни	
Самостално приноси храну устима.	Користи се кашиком Умије самостално да пије из чаше	Користи се кашиком Умије самостално да пије из чаше	Разумије основне захтјеве за чување здравља (свакодневно вјежбање, одмор, правилна исхрана и хигијена)
	Дијете је стекло навiku културног понашања за столом	Има свијест о сопственим физиолошким потребама које се тичу спавања, хране и хигијене	Дијете је мотивисано да се придржава навика здравог живота Навика да се приликом кашљања заклањају уста руком, а приликом кијања марамицом
	Самостално се користи марамицом		Самостално се користи марамицом
			Пресвлачи се уколико му / јој је гардероба запрљана или мокра
			Зна да се обуче у складу са временским приликама
			Самостално се облачи и обува, свлачи и изува
			Затвара и отвара рајфешлус, откопчава и закопчава одијело
			Самостално обавља физиолошке потребе
			Навика да после сваког јела пере самостално зубе
			Користи се кашиком, виљушком и ножем

I B Потенцијални садржаји здравствено-хигијенских активности

До три године

Васпитачица / васпитач подстиче дјецу да самостално перу руке, да траже помоћ при брисању носа и уста, свлачењу и пресвлачењу, обувању и изувању, храњењу, прању зуба;

Васпитачица / васпитач поштује индивидуалне физиолошке потребе дјете и индивидуално их задовољава;

Приликом успављивања, треба прозрочити просторију, водити рачуна о температури, а атмосфера у соби треба да је пријатна и опуштајућа (тиха музика, причање прича, успаванке). Дјецу раскомотити. Дјеца држе своје крпице, медице и сл. које им помажу да заспу;

Период оброка учинити пријатним за дјецу, са опуштајућом атмосфером, у којој се дјеца осјећају сигурно и мотисано да се самостално хране. Храну културно сервирати, и постепено укључивати дјецу у те активности;

Функционалне игре учествовања у процесу храњења, (држи флашицу, узима и држи шољу док пије, узима кашику и покушава да једе);

Водити дјецу у шетње, играти се напољу са њима, градити у пјешчанику.

До шест година

Јутарња гимнастика се изводи свакодневно; вјежбе за еластичност кичменог стуба, свода стопала и учвршћивања мишића;

Редовно мјерење тежине и висине;

Подстицање игара улога (опремање центара, укључивање у дјечју спонтану игру) у којима дјеца проигравају професије које се брину о здрављу људи и животиња;

Посјете здравственим установама, као и посјете љекара у вртићу;

Са дјецом радити на изради пирамиде здраве исхране и континуирано, у животним ситуацијама, радити на промоцији здравог начина живота;

Играти се водом.

5. СОЦИО-ЕМОЦИОНАЛНИ РАЗВОЈ И РАЗВОЈ ЛИЧНОСТИ

Дијете, аутономно, самостално и компетентно, укључено у интеракцију са социјалним окружењем, развија своју самосвијест, самоконтролу, толерантност, саосјећајност, емпатију, одговорност, кооперативност; развија способности дјеловања у тиму, рјешавања проблема и преузимања одговорности, преговарања и дијелења знаања.

Одрасли му помажу и оснажују га у томе, кроз циљеве васпитања и образовања у свом аспекту.

Програмски циљеви и задаци тима у вртићу:

- Да обезбиједи сигурну, стимулативну и богату средину за дјечије дружење, игру, интеракцију између дјеце, и дјеце и одраслих у групи и цијелом вртићу
- Да подржава, развија и подстиче дјевочице и дјечаке да дубље разумију себе као индивидуу и члана групе
- Да планира активности и средину који ће помоћи дјечи да развијају независност и емотивну стабилност
- Да пружи подршку дјевојчицама и дјечацима у стицању и сређивању социјалних искустава која су повољна, испуњена смислом, привлачна и охрабрујућа, на основу којих ће успостављати конструктивне односе са вршњацима и одраслима
- Да организује активности уз помоћ којих ће дјеца формирати основна знања о људима, њиховој дјелатности, животу, друштвеним односима и постојању правила друштвеног понашања, и које ће примјењивати у свакодневном животу
- Да помаже дјевојчицама и дјечацима у разумијевању њихових права и одговорности у складу са *Декларацијом о правима дјетета УН*
- Да развија сигурност дјетета у потреби да се потпуније и равноправније, активно и конструктивно укључи у живот своје друштвене средине и школу
- Да свакодневно ствара средину која ће уважавати и одговарати на потребе свих дјевојчица и дјечака, посебно водећи рачуна да та средина не буде фрустрирајућа и пуна ризика за аутентичан емоционални развој.
- Да доприноси развоју интерперсоналних односа међу дјевојчицама и дјечацима, његује емпатију, групну солидарност, осјећање групне припадности, међусобно разумијевање и сарадњу, организујући ситуације у којима се окупљају око заједничких циљева и активности
- Да између себе и дјеце његује позитивне емоције, лијепе, другарске, партнерске и сарадничке односе, као и узајамно поштовање и повјерење
- Да код дјеце његује толеранцију и помогне им у проналажењу конструктивних и ненасилних стратегија рјешавања међуљудских проблема
- Да заједно са дјецом у вртићу ствара средину за његовање вриједности различитости, у којој ће се све дјевојчице и сви дјечаци осјећати сигурно и равноправно учествовати, без обзира на способности, пол, социјално и национално поријекло, вјерску и етничку припадност и културни идентитет
- Да освјешћује код дјеце да људи имају различите потребе, ставове и вриједности који могу утицати на њихове акције и поглед на свијет
- Да помогне дјечи у изграђивању ставова, моралних норми и вриједносног система демократског друштва према којима ће поступати водећи рачуна да буду у складу са хришћанским моралним учењем које има универзалну вриједност
- Да код дјеце развија осјећај припадности Земљи, његујући и развијајући национални и културни идентитет, и понос на своју државу

II Г Исходи друштвених активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете прихвата групу и да се у њој добро осјећа
 Познаје, разумије и придржава се правила друштвено прихватљивог понашања
 Дијете се оснажује да буде самостално и самоиницијативно

Конкретни исходи учења

До једне године	До двије године	До три године	До шест година
Показује интересовање за дјецу и одрасле	Учи нове обрасце понашања	Иницира властиту игру Прихвата групу ЈА-ТИ Зна имена дјецe и одраслих у групи	II Г 1 Разумијевање других људи, њихових дјелатности и активности, осјећања, и уважавање мишљења других
Прихвата боравак у групи дјецe	Игра се самостално у присуству друге дјецe	дјецe и одраслих у групи	Способност да се ускладе сопствене жеље, потребе и циљеви са жељама, потребама и циљевима других и групе
Гестовима комуницира са околином	Придружује се групно вођеној игри	Учествује у групно вођеној игри	Разумијевање основних друштвених односа и догађаја у окружењу и активно укључивање
Реагује на емоционални израз одраслог	Разликује добро од рђавог	Каже свој пол и године старости	Спремност за давање и примање у међуљудским односима
Одазива се на позив	Имитира једноставне активности дјецe и одраслих	Користи фразе учтивности: молим, хвала, извини	Способност за интеракцију са другима која је друштвено прихваћљива
Разликује познате од непознатих особа	Зна своје име	Игра улога (васпитача, продавца, доктора)	Способност за уљудно, културно комуницирање, вербално и невербално и понашање
			Способности ненасилног комуницирања, рјешавања проблема и спремност за праштање
			Способност за непосредно учествовање у животу и раду одраслих према сопственим могућностима
			II Г 2 Именују особе које имају ауторитет, и интуитивно разумију шта значи ауторитет
			Дјеловање у тиму уз преузимање сопствене одговорности
			Спремност ка хуманитарном дјеловању, развијено човјекољубље, солидарност и помоћ другима
			Развијено осјећање припадности одређеној заједници (породици, вртићу, родном крају, човјечанству)
			Свијест о припадности култури и традицији свог народа и своје земље, и о повезаности са културама и традицијама других народа
			Познавање друштвених конвенција, обичаја и правила понашања и спремност да се она интериоризују
			Поштовање правила понашања и правила игре
			Самосталност у примјењивању одређених друштвених норми и правила
			Способност вољног управљања сопственог понашања. Дијете је савјесно.

П Г 1 Социјализација

П Г 2 Друштвено понашање и морални развој

П Г 3 Стицање позитивне слике о себи

П Г 3

Повјерење и поуздање у себе, сопствене снаге, и у друге из блиског окружења

Развијеност елементарне самосвијести, познавање сопствених могућности и елементарно самооцењивање

Свијест о својој полној улози, у садашњости и будућности, и разумијевање и поштовање супротног пола

Дијете цијени и поштује себе, сопствене идеје, вреднује оно што мисли, каже и чини. Способност саосјећања.

Разумије разлике поштовања туђе приватности, и цијени своју приватност

II Г Потенцијални садржаји друштвених активности

До три године

Игролике активности скривача и скривања и храбрење на социјални контакт са околином;

Опонашањем васпитачице / васпитача дијете учи да скида пелену с лица испољавајући при том радовање, (скривање на различита мјеста; тражење по имену) разноврснији покрети (подизање и спуштање главе, окретање у одређеном правцу, подизање руку, пузање, устајање уз придржавање);

Симболичке игре опонашањем;

Функционалне игре, контакти са одраслим (показивање предмета, играчака, дијелова тијела, «таши-таши», «па-па», «довиђења» итд.);

Стимулисање независности код дјете у свим ситуацијама и просторима вртића (у игри, приликом храњења и намирења дјечијих потреба, на дворишту и сл.);

Користити музичко-ритмичке активности за формирање дјечије групе и осјећаја припадности групи;

Афективне игровне активности опонашања одраслих;

Симболичке игролике активности «спремања и нуђења хране» и сл.;

Опонашање животних ситуација, укључивање у задужења и рад;

Једноставне друштвене игролике активности;

Групне активности са готовим покретним играма;

Игролике активности за сазнавање начина поздрављања и међусобног комуницирања;

Игре у којима дјевојчице и дјечаци упознају своје тијело и себе (игре огледалом и сл.).

До шест година

Поступци за упознавање нове друштвене средине и другова у вртићу, васпитача и других запослених, као и заједничке акције у којима ће сарађивати и зближити се;

Учење имена својих другова у групи и вртићу;

Друштвене игре и активности које укључују посматрање ствари и расуђивање, не само из сопствене, него и перспективе других људи;

Увиђање разлика и сличности између себе и друге дјеце, у односу на пол, језик, обичаје, културу и сл.;

Поређење дјеце и одраслих;

Активности које захтијевају сарадњу међу дјецом и међусобно усаглашавање, односно, подразумијевају уједињавање снага ради постизања циљева од заједничког интереса;

Активности које развијају партнерски и тимски рад међу дјецом;

Игре повјерења;

Групно цртање;

Разговори на теме шта дјеца највише воле у вртићу, чега се плаше, шта их љути, како се понашају једна према другој, с киме се најрадије играју, ко им је најбољи друг, с киме се враћају кући, око чега се понекада препиру и сл.;

Подражавање животних ситуација у којима дјеца уче и испробавају разне друштвене улоге, у којима учествују и у којима ће учествовати (улоге заповиједања и слушања, старијих и млађих, улоге дјетета, брата, унука, рођака, сусједа, продавца, купца, васпитача, саобраћајног полицајца, возача и др.);

Присуствовање и учествовање, према могућностима, у разним друштвеним прославама, манифестацијама, посијелима, карневалима, слетовима, такмичењима, добротворним акцијама, служби Божјој и др. уз обавезно укључивање родитеља кад год је то могуће;

Упознавање са начинима живљења у разним крајевима наше земље, народним обичајима, вјеровањима, традиционалним играма и ритуалима уз елементарно објашњавање њиховог значаја. Учествовање у њима (нпр. «умивање на цвјетну недјељу», «Лазарице», «бојење и туцање јајима за Васкрс», Врбица, Материце, Очићи, Дјетињци и др.);

Посјете дјечи у другим срединама (градској и сеоској), стицање пријатеља изван установе, успостављање веза са дјецом свијета (преко дописивања, учествовања у конкурсима и изложбама, у заједничким акцијама и др.).

До шест година

Активности у којима се дјеца освјешћују о постојању дјечијих права и одговорности, и могућностима њиховог уважавања и остваривања;

Упознавање са правилима понашања у вртићу, на улици, у продавници, у позоришту, у цркви, у аутобусу и др.;

Тумачење правила елементарног бонтона и увјежбавање понашања према овим правилима;

Групно успостављање и придржавање оквира понашања у вртићу, групи, соби, дворишту, и другјде;

Упознавање и елементарна анализа поучних прича са моралним садржајима који дају интуитивне појмове о праведности, опраштању, истинитости, побожности, милосрђу, кроткости и другим врлинама;

Елементарна расуђивања о томе шта је добро, а шта није добро;

Активности у којима се дјеца уче да помогну и брину о другима, слабијима, другачијима, изнемоглима...;

Активности којима се код дјеце развијају способности договарања, преговарања, усаглашавања, разрјешавања проблема;

Упознавање са грбом, заставом и химном своје земље уз изграђивање поштовања према ономе што оне симболишу;

Учествовање у друштвеним акцијама значајним за средину у којој бораве дјеца, сразмјерно њиховим интересовањима и могућностима;

Активности које доводе до увиђања сличности и разлика између себе и друге дјеце, као и уважавања различитости (у погледу језика, обичаја, елемената културе, навика, пола и др.);

Разне активности огледала («огледало у кутији» и сл.);

Активности опцртавања свог тијела и дијелова тијела како би дјеца уочила разлике и међусобно се поредила;

Активности подстицања самопоуздања и самопоштовања;

Разговори о породици (њеним члановима, родбинским односима, правилима понашања у кући, кућним свечаностима и лијепим догађајима (посебно рођењу новог члана) и др.;

Активности на изради породичног стабла и увиђање његовог значаја.

II Д Исходи афективних активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Код дјетета се његује емоционална стабилност и позитивне емоције на основу сигурности, повјерења и прихваћености у групи
Дијете се оснажи у емоционалном реаговању на разноврсне подстицаје и појаве у друштвеном животу, у умјетности и др.

Дијете се подстиче да аутентично изражава емоције, да буде оптимистично, доброг расположења, полетно и ведро

Код дјетета развијају више и осјећања, као што су радозналост, осјећање правде, осјећање хармоније, осјећања другарства, осјећања која управљају друштвеним понашањем и сл.

Код дјетета развија осјетљивост на осјећања других и емпатија

Да дијете буде оснажено да се бори за своја права и у томе покаже сигурност

Има свијест о границама понашања и очекивањима везаним за понашање унутар разноврсних окружења

Дијете се осамостаљује у односу на одрасле

Конкретни исходи учења

До годину дана	До двије године	До три године	До шест година
Узраћа на интеракцију:	Посматра и додирује свој лик у огледалу	Препознаје себе на фотографији	II Д 1 Разумије узроке сопствених емоција, способно је да се суочи са њима, предвиди ситуације у којима се оне јављају, сходно свом узрасту
комуницира мимиком,	Умије да саосјећа са другима	Препознаје основне емоције	Способно је да своје емоције артикулише, интерпретира, слободно изражава и мијења
гестикалацијом и гласовима	Показује накланост према познатим особама	Могућност да невербално исказе основне емоције	Отпорно је према стресовима, напетостима и фрустрацијама, и према ирационалним страховима, сходно свом узрасту
Расположено је	Поздравља и грли познате особе	Заједнички се игра са дјецом	Дијете умије да примјењује елементарне технике модификације понашања и опуштања, самоконтале емоција, и концентрације
Почиње повезивати радосне и љутите гласове са одговарајућим лицима	Игра се са другом дјецом	Поносно је на сопствена постигнућа	Дијете умије да вербализује (екстернализује) емоције и стања
Показује емоционалну везу са једном или више особа	Повећава се самосталност дјетета	Дијете умије да разликује стварне од представљених емоција (нпр. у умјетничким дјелима)	Способно да улази у емоционалне односе са другима
Чита емоционалне реакције других		Учествује и ужива у играма улога	Дијете умије да разликује стварне од представљених емоција (нпр. у умјетничким дјелима)
Учи од других о емоцијама		Сарађује, дијели и дарује	Учествује и ужива у играма улога
Воли да учествује у играма скривања		Разликује «добро» и «зло», позитивне и негативне емоције	Сарађује, дијели и дарује
		Развија аутобиографско сјећање	Разликује «добро» и «зло», позитивне и негативне емоције
		II Д 2	Развија аутобиографско сјећање
		Дијете је независно када бира и бави се неком активносту	II Д 2
		У односу на сопствене могућности се брине о себи	II Д 2
		Преузима одговорност за своје поступке	II Д 2
		Иницира интеракцију са другим особама	II Д 2
		Има свијест да је члан различитих заједница	II Д 2

II Д 1 Култивисање емоција II Д 2 Подстицање дјечије самосталности

II Д Потенцијални садржаји афективних активности

До три године

Стимулисање на испољавање позитивних емоција, радовања, смијеха и сл.;

Афективне активности посвећене задовољавању емоција;

За подстицање весела, радости и смијеха погодне игре су: пуштање мјехурића од сапунице које дјеца покушавају да ухвате, хватање баченог авиона, птице од папира, као и игре „жмурке“, „сад ћу те ухватити“, „ухвати ме“;

Игролике активности са мирисима (дјеца изразима лица показују шта осјећају када помиришу разне пријатне и непријатне мирисе);

Изражавање љубави и позитивних емоција гестовима, мимиком лица и покретима тијела;

Препознавање осјећања и расположења других («како се радује...?», «Како се осјећа...?»);

Како да обрадујемо друге?, шта да се ради кад је неко тужан?, како се неко може утјешити?

До шест година

«Абла-бабла» у паровима (разговор немуштим језиком потпуно опуштених вилица и мишића лица);

Разговор о томе шта дијете воли, у чему ужива («Ја волим да...»), шта га радује, кога воли...;

Цртање својих жеља доброј вили, Божић Бати, анђелу чувару («Срео си добру вилу...», «Када се пробудим Божић Бата ће ми донијети...», „уловио сам златну рибицу“), затим груписање сличних жеља и разговор о њима;

Причање о проживљеним лијепим али и непријатним искуствима (нпр. «Јуче, на улици, пред мене истрчи велики црни пас...») и о својим осјећањима изазваним њима;

Разговори у групи о разлозима због којих се мијења расположење, како се то изражава, препознаје..., у том погледу разлике и сличности међу поједином дјецом, међу дјецом и одраслима;

Погађање како се осјећају људи у одређеним ситуацијама (представљеним на слици, описаним у причи, у животној ситуацији);

Допуњавање реченице: «Кад сам срећан дође ми да...»;

Допуњавање реченице: «Ја сам уплашен као...» (зец, мишић, птичица...), затим: «Од страха сам се...» (укочио, заледио, упишкио), «Кад се уплашим дође ми да...» (бјежим, цичим, завучем се под кревет) «Ја сам бијесан као...» (рис, да пукнем, грмљавина итд.) а затим и разговор о томе шта дјецу разбјесни, како се осјећају, како реагују, како се смирују избјегавајући да повриједе себе и друге (нпр. шврљајући по папиру, ударајући рукама у јастук и вичући, гужвајући папир и бацајући га од себе итд.);

Активности на препознавању и изражавању непријатних емоција, догађаја који су их изазвали, и начини ношења са таквим емоцијама (одлагање негативних емоција, ријечи, мисли, доживљаја, поступака, фантазија у «Пандорину кутију»);

Вођена фантазија (дјеца се опусте и затворе очи, предлаже им се да замисле да се налазе на неком пријатном мјесту, где се лијепо осјећају, чују звуке које воле и све што им прија... стимулишу се сва чула...) а затим се вођено маштање вербализује у паровима, малим групама и великој групи, нешто од тога цртају или сликају;

Разговор о изражавању емоција. Трага се за разним начинима да се изразе радост и љубав (црвеним цвијетом, серенадом, нацртаним срцем, помагањем итд.) као и најпогоднијим ријечима за изјављивање љубави («Како да примимо љубав?», «Како да се смијешимо у себи?») и сл.).

До шест година

Разговор о томе по чему препознајемо нечија осјећања.

Препознавање расположења по изразима лица, очима, мимици, начину ходања («Како ходаш када си уморан, љут, забринут, уплашен, тужан, раздраган...?»), по боји гласа, односно, начину на који неко изговара своје име или нешто прича (препознаје се жмурећи), по гестовима, положајима тијела и другим изражајним средствима пантомиме (једно дијете показује а остала га дјеца подражавају), на основу фотографија, цртежа и др.;

«Огледало осјећања» (парови дјеце наизмјенично имитирају једно друго као одраз у огледалу, изражавајући разна осјећања само лицем);

«Статуа туге» (дјеца «статуе» заузимају разне тужне позе уз одговарајуће изразе лица а «скулптори» покушавају да их преправе у «радосне статуе». Затим се улоге мијењају.);

Разговори о томе како да обрадујемо друге људе, шта да се ради када је неко тужан, како га утјешити, шта се може учинити када нас муче бриге, како се ослободити страха, да ли је неки страх користан, шта учинити у конкретной опасној ситуацији..., шта је паника, помаже ли плакање (није срамота плакати) и др. Замишљање и описивање бића или ствари које нам могу помоћи да се непријатна осјећања избришу из нас;

Разговори о осјећањима ликова из прича и пјесама, нијансама осјећања, начинима њиховог испољавања, разликама међу људима у том погледу, повезивање осјећања са моралним карактеристикама личности;

Представљање својих доживљаја и осјећања поредећи их са примјерима јунака из прича, читање прича о снази љубави, љубави према ближњем, према Творцу, према родитељима, браћи, сестрама, пријатељима, брачним друговима и др., као и разговори о томе;

Анализа умјетничких дјела с обзиром на емоционалне садржаје – разговори о осјећањима на основу садржаја, колористичких и графичких рјешења на умјетничким сликама и репродукцијама, као и фотографијама које приказују разне изразе људских лица (уз покушај да се имитирају и протумачи шта осјећају). На примјер, сунчани дан у прољеће, бура на мору, зимски пејзажи, залазак сунца и сл.;

Разговори о збивањима приказаним на сликама и осјећањима личности које се налазе на њима (нпр. дијете добија поклон, мајка љуби дијете, дијете у мрачној шуми, двоје се туку, дијете удјељује сиромашу и сл.);

Разговор о бојама којима би се могла представити радост, туга, страх, љубомора, бијес и сл. Избор и коришћење појединих боја за пријатне и непријатне емоције. Оцјењивање сопственог осјећања представљеног на слицицама одређеним симболима (уста развучена у осмијех или црвена боја – радост и сл.);

Одређивање мјеста у тијелу где се осјећа љубав и њено представљање одабраним бојама. Уцртавање у велико (своје) срце свих особа које дијете воли;

Ликовно представљање туге (гдје се јавља у тијелу, како се шири, која јој боја највише одговара), страха, љубоморе, љутње, радости...

II Ђ Исходи еколошких активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете показује поштовање и дивљење према свему живом
 Да брине за друге људе, жива бића и околицу
 Да поставља питања и интересује се за околицу у коме живи
 Оснажују дијете у развијању система вриједности и стила свакодневног живота заснованог на њима
 Дијете ће разумјети и поштовати утицаје природних законитости на људску заједницу
 Да се код дјеце подетиче активизам у активностима очувања животне средине

Конкретни исходи учења

До три године

Воли да се игра напољу
 Воли да се игра природним материјалима
 Дијете има искуства о томе шта је чисто, а шта прљаво
 Дијете зна да баца отпаке у канту
 Имају пажљив однос према биљкама и животињама

До шест година

Сазнања о заједничким стаништима одређених биљака и животиња и њиховој повезаности у «еколошке ланце».
 Свијест о погубним посљедицама прекидања ових «ланца» и значају равнотеже у животној заједници.
 Појам прилагођавања живих бића животним условима
 Сазнања о улогама које поједине биљке и животиње имају у човјековом животу и старању човјека о њима којим доприноси њиховом опстанку и развоју.
 Сазнања утицаја животне средине на раст и развој живих бића
 Познавање узајамне зависности, равнотеже и хармоније живе и неживе природе
 Свијест о користима које човјек има од шума и начинама да се оне очувају и обнове
 Сазнања о начинама на које човјек утиче на животну средину и њиховим посљедицама
 Сазнања о кружењу материје у природи
 Свијест о значају чистоће своје околине (соба, вртић, дом, град)
 Сазнања о начинама на које се загађује вода, земља и ваздух и поступцима на које се загађење смањује или избјегава
 Разумијевање опасности од уништавања природе
 Осјећај да штети енергију и друге природне ресурсе (вода, папир, храна)
 Сазнања о начинама на које се човјек ослобађа од отпадака и њиховим посљедицама по квалитет животне средине
 Разлике у карактеристикама локалног околица
 Свијест о потреби исхране квалитетном храном, одијевање тканинама природног поријекла, коришћења исправне воде, борављења на свежем ваздуху и сл.
 Познавање начина на које се може помоћи угроженим биљкама и животињама
 Сазнања о начинама да се спријечи расипање топлоте, енергије (електричне), пијаће воде, хране, одјеће, новца и др.
 Развој осјећања одговорности и посљедицама преузимања одговорности
 Мотивација да се природа чува и унапређује

II Ђ Потенцијални садржаји еколошких активности

До три године

Активности у пјешчанику, на травњаку, у цвјетњаку, у дјечијем базену;
Игре за упознавање инсеката, животиња, биљака и њихових станишта;
Његовање биљака, цвијећа, зеленила;
Игре гдје дјеца опипавају различите природне и вештачке текстуре, материјале (камен, дрво, папир, пластика, гума);
Игре разврставања чистих и упрљаних мајица, штрамплица, портикла, бочица...;
Игре убацивања смећа у корпу за отпатке, уз разврставање отпада.

До шест година

Активности у којима дјеца уче о екосистема као заједничким стаништима и повезаности свега живог у њима чији је опстанак условљен одржавањем динамичке равнотеже;
Испитивање живог свијета у жбуну, испод камена, у поточићу, барици и сл.;
Активности уочавања прилагођености живих бића животним условима, клими, окружењу, потенцијалним непријатељима и др. да би опстала као врста;
Разговори о улогама које имају поједине биљке и животиње у човјековом животу, као и о човјековим могућностима да допринесе њиховом опстанку и развоју;
Разматрање начина на које човјек изазива промјене на земљи, посебно у природи (сјеча шума, исушивање мочвара, лов и др.);
Активности уочавања промјена које настају човјековим дјеловањем на живи и неживи свијет, разлога овог дјеловања и његових посљедица;

Сагледавање начина на које се људи ослобађају отпадака и њихових ефеката уз указивање који су од њих најповољнији за очување и обнављање животне средине. Разврставање отпадака;

Уочавање главних загађивача воде, земље и ваздуха, као и посљедица њиховог дјеловања;

Упознавање правила понашања којима се штите шуме и њихови становници;

Сађење биљака и дрвећа у заједници са одраслима;

Сакупљање љековитог и јестивог биља уз вођење рачуна да се не нарушава природна равнотежа;

Опипавање материјала различитих текстура, уз уочавање карактеристика, сличности, разлика;

Организовање «фотосафарија» у природи ради посматрања животиња;

Остављање хране птицама током зиме;

Упознавање дјецe са локалном еколошком проблематиком у мјесту и окружењу у коме живе;

Учествовање дјецe у народним обичајима који изражавају однос према природи;

Организовање «еколошких патрола»;

Посјете музејима и разним збиркама у којима се може више сазнати о историјату мјеста у коме дјеца живе и карактеристикама природе.

II Е Исходи практичних активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете постане свјесно о потребама и вриједностима људског рада
Дијете буде мотивисано за радно ангажовање и да буде предано у раду
Код дјетета се подстиче развој културе у саобраћају

Конкретни исходи учења

До три године

Учествује у поспремању собе и дворишта
Зна да користи једноставну опрему у домаћинству

До шест година

II Е 1

Спремност да се радно ангажује у складу са могућностима у акцијама од ширег значаја за очување животне средине, уређењу амбијента у коме се дјеца крећу, добротворним акцијама и др.

Учествовање у животу и раду одраслих

Усвајање навика и вјештина за обављање практичних дјелатности

Практична употреба разноврсних помагала и апарата (у домаћинству)

Познавање опреме, прибора и намјештаја у различитим окружењима и правила за њихово коришћење и чување (дом, вртић и сл.)

Познавање потенцијалних опасности приликом радних активности и њихово избегавање

II Е 2

Познавање локација на којима је играње безбједно и дозвољено и локација на којима се не смије играти

Разликовање тротоара, плочника којим се крећу пјешаци од коловоза, друма, шина... куда се крећу возила

Познавање разлога због којих је потребно прилагођено и опрезно кретање на улици уз поштовање саобраћајних правила

Знање своје кућне адресе, адресе дјечијег вртића и карактеристика саобраћаја на релацији кућа – вртић

Познавање правила која важе за кретање пјешака у саобраћају, посебно – правила која важе за дјецу. Гдје се смије прелазити улица и како се то чини

Познавање значења појединих саобраћајних знакова («пјешачки прелаз», «пази ауто», «паркинг», «пази дјеца», «болница», «телефон» и сл.)

Познавање улоге семафора у кретању пјешака и возила, као и правила понашања на раскрсници

Познавање улоге саобраћајног полицијца у регулисању саобраћаја

Разликовање врста возила у копненом, ваздушном и воденом саобраћају

Познавање правила понашања путника (посебно – дјеце) у возилима градског саобраћаја и путничким аутомобилима

Развијена визуелна и слушна пажња у саобраћају

Вози ромобил и бицикл са и без помоћних точкова

Разликовање звукова у саобраћају

Разликовање боја на семафору

Препознавање основних врста саобраћајних возила и како се крећу

Вози трицикл окрећући педале

II Е 1 самопослуживање и радне активности; II Е 2 саобраћајне активности

II Е потенцијални садржаји практичних активности

До три године

Подстицање дјетета на осамостаљивање у исхрани;

Осамостаљивање приликом прања и брсања руку, спремања за спавање;

Чување и спремање играчака

Подстицање дјете да у центрима игара улога опонашају послове које васпитачица/васпитач обавља (сипа супу у тањир, сијече хљеб, ставља прибор за јело, итд.);

Активности на изграђивању навика правилног коришћења играчака (нпр. заклопити фломастере и вратити у његову фолију, затворити кутије у којима су играчке);

Активности у којима се дјеца подстичу да, након употребе, враћају сваку играчку на мјесто које сви у соби знају и поштују;

Пружити дјечи могућности да истражују једноставне апарате у домаћинству и да их користе са сврхом (касетофон, радио, телевизор, видео и ДВД плејер);

Кроз практичну активност дјечи показати и начин употребе елементарних оруђа (на примјер, правилно руковање лопатицом, чекићем, метлицом, кашиком, итд.);

У дјечијим играма и другим игроликим активностима васпитачица/васпитач коментарише елементе саобраћаја (карактеристичне звукове, семафор, понашање у саобраћају и сл.) и проширује дјечија искуства о врстама превозних средстава.

До шест година

Игре и увјежбавање закопчавања, откопчавања, раскопчавања, облачења, свлачења, слагања гардеробе и других личних ствари, остављања одјеће и обуће на мјесто;

Активности у којима се дијете учи да помаже одраслима у припремању и сервирању хране; распоређивању материјала за рад; сређивању играчака и другог материјала по полицама; враћању предмета на своје мјесто; одржавање реда у соби;

Помагање одраслима у вршењу једноставних послова доступних дјеци;

Сакупљачке активности на поједине теме (поштанске марке, салвете, проспекти, разгледнице, фотографије, значке, и сл.);

Дјеца се упознају са намјеном и начинима (сигурног) коришетња апарата и оруђа у домаћинству (прибори у домаћинству, миксер, фен, и сл.);

Дјелимично расклапање и анализирање дијелова и функција појединих апарата (фен, касетофон, компјутер, будилник, телефон...);

Праћење цјеловитог процеса израде предмета и производа, као и процеса услужних дјелатности (посјете пекарама, тржницама, фабрикама, малим мануфактурама, занатлијама: обућар, кројач, фризер, саџија, сервисима мобилних телефона и компјутера и сл.);

Прављење играчака и других употребних предмета од разних врста материјала (хартије, дрвета, канапа, жице и сл.);

Израда музичких инструмената;

Прављење предмета са одређеном намјером (нпр. кућица за птице, гаража од коцака...) и њихово коришетње у игри;

Израда честитки, позивница, поклона и паковање;

Учествовање у хуманитарним акцијама (прикупљање гардеробе, играчака, хране и сл.)

Посјете домовима старих особа и активности на међугенерацијском зближавању

Одржавање баште у дворишту вртића и дворишта у цјелини;

Упознавање дјеце са различитим врстама рада.

До шест година

Игре којима се развија поштовање правила у саобраћају и опреза као стила понашања дјетета;

Увјежбавање способности оријентације у простору;

Упознавање саобраћајних карактеристика своје непосредне околине од куће до установе, као и мјеста на којима дјеца најчешће бораве;

Систематско посматрање саобраћаја на улици (каква се возила крећу, како се пјешаци понашају и сл.);

Посматрање и разговор о раду и улози саобраћајног милиционера;

Израђивање макета и игре саобраћајних ситуација;

Увјежбавање слушне пажње ради разликовања поријекла, удаљености и правца из којег долази звук, као и процјењивања удаљености и опасности од возила (семафор и пјешачки прелаз);

Упознавање боја, изгледа и значења појединих саобраћајних знакова (стоп и пјешачки прелаз);

Упознавање карактеристика саобраћајне ситуације у којима учествују дјеца, где се смије играти, санкати, безбједно кретати;

Процјењивање удаљености и врсте возила;

Практичне активности на саобраћајном полигону и у реалној ситуацији

Друштвене игре које укључују позвање правила у саобраћају («Стопко», «Саобраћајни лото», «Саобраћајне домене», и сл.);

Коментарисање саобраћајних згода и незгода из живота, из филмова, прича, позоришних комада и сл.;

Увјежбавање начина понашања на аутобуским и жељезничким станицама, стајалиштима, у путничким и возилима јавног саобраћаја, вожња возом;

Активности у којима дјеца возе бицикле, трицикле и ромобиле.

6. ИНТЕЛЕКТУАЛНИ РАЗВОЈ И УЧЕЊЕ

Приликом подстицања интелектуалног развоја и учења дјете, за одрасле је битно да имају на уму сљедеће:

- За учење је потребна одређена зрелост и предиспозиција што представља доњу границу учења; међутим, постоји и горња, оптимална граница учења која се налази у зони наредног развитка, гдје учење дјетета зависи од вођења оних који су искуснији (вршњаци и/или одрасли)
- „...дијете раног узраста учи по свом програму, дијете школског узраста учи по школском програму, а дијете предшколског узраста учи у оној мјери у којој је програм је програм учитеља постао његов програм“ (Виготски)
- Свако учење има неки основни зачетак много прије него што се то може примијетити. То је „ембрионално учење“ или предучење (Виготски), и у складу са тиме, дијете има акумулирано сазнање и искуства која су још увијек неизрецива, интуитивна, али представљају основ за даље учење
- Развој критичког мишљења, способност тражења, процјењивања и употребљавања информација, ако и способност учења учења и цјеложивотног учења има своје зачетке у предшколском узрасту

Свако дијете има потенцијале, специфичне способности које се могу развијати до максимума. Одрасли има обавезу да их код сваке дјевојчице и сваког дјечака препозна, подржи и развија до максимумума, слиједећи дјететове особености, стилове и темпо. Специфичне способности, према теорији мултипле интелигенције, односно теорији вишестриуке способности (Гарднер), могу се подијелити на сљедеће врсте способности¹:

1. *Вербално лингвистичка*, у којој долази до изражаја моћ коришћења говора, језика, а у пракси се може препознати успјешним вођењем дијалога, објашњењем приче, литерарним стварањем, специфичним даром за вербално уобличавање догађаја, доживљаја;

2. *Логичко-математичка*, која подразумијева објашњавање узрока и посљедица, закључивање на основу аргумената, операције бројевима и више апстрактним садржајима менталних операција, а препознаје се склоношћу за експериментисањем, доказивањем, увиђањем логичког низа, уопштавању, откривалачким сазнајним мотивима и у цјелини већом радозналешћу и интересовањима за објашњавање непознатог;

3. *Визуелно-просторна*, дефинише се као способност перципирања визуелно-просторних односа и свијета, формирања адекватне слике о простору и објектима у њему, а препознаје се успјешнијим цртањем и сликањем, илустровањем, моделовањем природним материјалима, стварањем, карата, скица, графикона, фотографисањем, далеко моћнијим и бржим потенцијалом за сналажење у простору;

4. *Тјелесно-кинетичка* способност у којој долази до изражаја коришћење тјелесних могућности за изражавање осјећања, задовољавање потреба за кретањем, а може се препознати у лакоћи тјелесних покрета, грациозности и естетским елементима покрета;

5. *Музичка*, способност препознавања и произвођења музичких садржаја, трансформације неког другог израза у музичку форму, а препознаје се очигледним осјећајем за ритам, слухом,

¹ Сојаковић, П. (2000), *Когнитивни стилови и стилови учења*, Бања Лука: Филозофски факултет. стр. 119. Интелектуални развој

склоностима ка брзом и лакој вокалном или инструменталном музицирању;

6. *Интерперсонална*, способност разумијевања односа међу људима и расположења, мотива и осјећања које други људи испољавају, а могу се идентификовати као успјешност у организовању рада групе, флексибилном расправљању и опрезном закључивању, активном односу према потребама заједнице,

7. *Интраперсонална*, способност окренутости ка себи и познавању самога себе, својих могућности, разумијевања својих расположења, мотива и осјећања, а огледа се у јасном испољавању личног ангажмана, адекватном мисаоном уобличавању, окренутошћу ка стварању добробити других људи,

8. *Натуралистичка*, способност процјењивања, разликовања појава у природи и посебног интереса за природне феномене, а уочава се у виду посебне жеље за бављење ресурсима природе; животињама, кућним љубимцима, брижљивим односом према објектима у природи и живом свијету природе, заштитом и обнављањем природних ресурса, окупираношћу мотивима природе у цртежима, сликама и еколошким проблемима, оданошћу покретима насталим у функцији заштите природних добара, и

9. *Егзистенцијалистичка*, способност у виду изразите окренутости животним питањима, питањима опстанка и самоостварења, предодређеност за “мисионарске улоге”, за “животну филозофију” и бављење есенцијом човјековог постојања.²

Програмски циљеви и задаци тима у вртићу:

- Да подстиче дјевојчице и дјечаке да интуитивно, у природним ситуацијама из живота и организованим играма активностима упознају, експериментишу, откривају, истражују, анализирају и уопштавају законитости из природних, техничких, друштвених наука и математике
- Да омогући сваком дјетету да учи и сазнаје у складу са природом учења на различитим узрастима (учење ембрионалне природе на јасличком узрасту, и емпиријске на предшколском)
- Да организују средину која ће одговорити на сазнајне потребе дјете и природу учења, у складу са индивидуалним темпом, способностима, потребама и интересовањима сваке дјететине и дјечака
- Да препознаје могућности, индивидуалне способности и жеље дјете и организује игре и активности из «зоне наредног развоја»
- Да организује играма активности у којима ће дјете градити знања на основу откривања узрочно-последичних веза
- Да уз помоћ логичких активности подстиче дјетету да постепено прелази са практично-опаженог плана мишљења на мисаоно-појмовно мишљење

² Стојаковић (2000) наводи седам врста способности у Гарднеровој теорији о мултипла интелигенцији (све осим натуралистичке и егзистенцијалистичке). Осма врста преузета је из књиге Miller, B. (2001). *Kako ostvariti uspješan kontakt sa učenicima - Priručnik za nastavnike*, Sarajevo: Sarajevska tribina, а девета из приручника COI - Step by step, Sarajevo (Projekat “Škole - priјatelјi dјece”).

III Ж Исходи откривачко-проналазачко-сазнајних активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете буде радознано, активно и заинтересовано за истраживање

Дијете буде самостално у учењу

Дијете упознаје узрочно-последичне односе кроз непосредно искуство са окружењем

Дијете се користи конструктивним материјалима, да ствара на основу плана користећи различите ресурсе

Дијете користи креативне медије, укључујући и технологију, како би приказало и представило своја открића

Почиње да прави разлику између прошлости, садашњости и будућности

Код дјетета његује сналажљивост, предумисљивост, истрајност, самосталност, спретност, одговорност и спремност за сарадњу и тимски рад

Конкретни исходи учења

До годину дана	До двије године	До три године	До шест година III Ж 1
Активно тражи скривене предмете	Почињу симболичке игре “Као да” “Ко бајаги”	Воли да се игра механичким играчкама	Сазнања о човјеку као природном бићу, поређење са животињама и биљкама у погледу биолошких функција
Почиње схватати функције предмета и покушава их «правилно»	Показује на себи дијелове тијела на захтјев	Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање основних карактеристика изгледа и грађе човјековог тијела
Гледа и показује предмете и слике	На захтјев показује предмете из непосредне околине.	Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање основних полних разлика код људи и како долазе дјеча на свијет
Воли да манипулише предметима	Користи средства у рјешавању проблема	Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање главних фаза човјековог живота и њихових карактеристика
Тражи предмете изван видног поља	Доводи предмете у међусобни однос и дјелује једним предметом на други	Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање услова за живот човјека (ваздух, хигијена, храна, заштита од невремена, хладноће)
Асоцијативно учење		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	III Ж 2
Учење путем покушаја и погрешака		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Разликовање живог од неживог у непосредној околини
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање основних својстава живих бића и животних процеса (исхрана и узимање воде, опстанак)
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање услова за живот човјека (ваздух, хигијена, храна, заштита од невремена, хладноће)
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Разумијевање узајамне зависности живих бића и њихове зависности од гла и међусобних односа према екосистемима
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање карактеристика појединих животних заједница (у пољу, бари, ријечи, мору, шуми, парку, људском насељу)
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање грађе, функције и назива органа, изгледа код биљака и животиња
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавања животних циклуса биљака и животиња (трчи, плива, лети, скрива се, напада, брани, плови)
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање карактеристичних облика понашања животиња:рађање, одрастање, размножавање, умируће
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Детаљније познавање типичних представника животињског и биљног свијета. Разликовање домаћих и дивљих животиња, однос човјека према њима, користи од њих, начин старања човјека о њима
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Ближе упознавање домаћих животиња
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Сазнања о кућним љубимцима и начинима старања о њима
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање начина кретања животиња и њихове адаптивне функције
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Посматрање животног циклуса биљака: сијање, клијање, раст, цвјетање, испуштање сјемена, увенуће
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Познавање услова за раст и развој биљака (тло, вода, ваздух, свјетлост, температура)
		Поставља питања: Шта је ово, Ко је то, Како?	Разликовање неких представника биљака које слободно расту у природи од биљака које је култивисао човјек за своје потребе

III Ж 3

Откривање разлика између природних појава (сунца, вјетра, облака, водотока, вагре и др.) и живих бића

Откривање и разликовање разних врста неживе материје и њених својстава (природне материје – вода, снијег, лед, пијесак, глина, камење итд. и вјештачке – метал, стакло, хартија, скај итд.)
Познавање предмета и њихових особина, од чега су, како су направљени и како функционишу (предмети из свакодневне употребе, играчке, алати и прибори, разни уређаји итд.). Начини њиховог коришћења.

Повезаности између различитих појава (временске прилике, облачење људи, понашање животиња и биљака, промјене на воденим површинама и др.)

Карактеристике појединих годишњих доба (временске прилике, понашање животиња и биљака, шта раде људи – посебно сељаци, шта раде дјеца, карактеристични сезонски спортови и сл.)

Сазнања из појединих наука на елементарном нивоу

Топлотне појаве (извори топлоте, понашање тијела при загријевању и хлађењу)

Магнетизам и електрицитет (најелементарнија сазнања о електричним експериментисањем).

Механичке појаве у вези са кретањем, брзином, силом притиска, равнотежом и др.

Оптика (својства и понашање свјетлости, боје, сочива, огледала и др.)

Акустика (настајање, простирање и појачавање звучних таласа, звучни ефекти)

Хемија (дјеловање једних материја на друге, неки хемијски процеси, нпр., сагореивање,

топљење и растварање материја, мијењање особина материје под хемијским утицајима итд.)

Информатика (показује интерес за информационо-комуникационе технологије, умије да

рукује једноставнијом компјутерском опремом, може да покреће једноставније компјутерске

програме, има свијест о користи технологије за човјека; користи компјутере да би се изразило)

III Ж 4

Упознавање основних принципа савремене производње

Схватање повезаности рада једних људи са радом других људи и допринос свакога од њих животу заједнице.

Вјештина прављења играчака и једноставнијих употребних предмета од разних врста материјала, као и вршења ситних оправки на играчкама, књигама и др.

Познавање неких основних радних процеса које обављају људи у предшколској установи и школи, као и функција професија људи са којима се срећу (шофер, кондуктер, продавац и др.)

Познавање институција у близини предшколске установе, њихове функције, организације и правила понашања у њима (школа, здравствена станица, апотека, самоуслуга, библиотека и др.)

Елементарна сазнања о институцијама од друштвеног значаја, њиховој намјени, организацији, људима који раде у њима, начину коришћења њихових услуга, специфичном понашању које се

захтијева у њима и сл. (пијаца, пошта, аутобуска и жељезничка станица, болница, црква, музеј и др.)

Вреднује рад у групи и тимски рад

III Ж 1 Човјек као припадник живог свијета III Ж 2 Живи свијет (Свијет животиња и Биљни свијет)**III Ж 3 Материјални свијет III Ж 4 Рад људи**

III Ж Потенцијални садржаји откривалачко-проналазачко-сазнајних активности

До три године

У соби и вртићу направити центар у коме ће дјеца имати на дохват руке разноврсне дидактичке и конструкторске материјале и играчке, и кроз усмјерени дијалог пратити дјечију игру и постављати изазове дјечијој игри;

Манипулативне активности предметима који производе звуке при додиру; различитих текстура, облика, тврдоће, величине, боја и функција;

Игролике активности «скривача», скривања и проналажења предмета, у почетку понављањем исте позиције предмета, а касније промјеном, измјештањем, покривањем...;

Игре истраживања предмета (стављања једног предмета у други, ударање једног у други, увијање, куцање, низање прстенова у кутију);

Игре скривања васпитачице/васпитача, дјетета или играчке иза кревета, завјесе, пелене;

Храбрење да се идентификују дијелови тијела;

Активности са сликовницама са сврхом да се именују разне животиње, биљке, предмети, појаве; да их дјеца препознају и покажу на питање (на примјер «гдје је зеко», или захтјев «покажи паче») и да се успјешно ријешен задатак награди пјесмом о зеки, а игра настави именовањем радње («стави зеку на кревет» итд.);

Активности манипулисања предметима у соби, вртићу и у дворишту, гдје се дјеци пружа велики избор различитих играчака и предмета чије се особине опажају свим чулима и распоредити их на подстицајан начин (крпице од вуне, памука, синтетике, тила, свиле, чоје; дрвене коцкице, прутичћи, плута; предмети и играчке од пластике мекане, тврде, савитљиве; каменчићи; папир и картон, стиропор, украсни папир, фолија; сезонско воће и поврће, цвијеће и сл.);

Дјеци ће бити занимљиво да на дохват руке имају неки канап (траку и сл) чијим повлачењем могу да се покрену неке играчке, чују звуци или изазове неки други за њих интересантан ефекат;

Игра сакривања предмета на дохват руке, али тако да дио предмета остане видљив. У циљу припреме за учење путем имитације треба се са дјететом играти тако што ће се имитирати неки дјечији покрети или гласови, а они да имитирају она понашања која већ имају (на примјер, пућкати устима, гледати у дијете или понављати гласове које је оно тек изговорило);

Разне игре скривања које почивају на новој способности да тражи предмете који нестају из опажајног поља: скривање предмета чији један крај вири; сакривање предмета док дјечија рука иде за њим (и дозвољавање дјетету да се домогне предмета); потпуно скривање предмета који дијете хоће да дохвати (пребацавање пелене преко њега); опет исто прекривање али се рука дјетета задржи за извјесно вријеме (неколико секунди) па му се тек онда дозволи да тражи сакривени предмет; сакривање предмета испод два заклона (на примјер, звечка се покрије пеленом а кришом од дјетета и једним листом папира, па дијете открије пелену, очекује звечку а види папир итд.); сакривање мањих предмета у једну па у другу шаку (дјетету се дозволи да отвори шаку одраслог у којој тражи предмет); играње жмурки (одрасли се сакрива и чека да га дијете погледом пронађе или се сам нагло појављује) итд.

До три године

Сложеније игре скривања, типа игре «појела маца» (када неки предмет сакријемо у шаку, а онда шаку сакривамо иза више предмета узастопце, и онда покажемо да је шака празна), или кад предмет сакријемо испод једне кутије (чаше и сл.), па затим ту кутију ставимо у ред поред још једне или двије исте такве кутије. Прије него што дијете пружи руку замијенимо мјеста кутијама (вукући притом сакривени предмет) итд. На тај начин стављамо на пробу дечију способност проналажења сакривених предмета чије премјештање није видјело, а што је карактеристично понашање за све узрасте;

Игре са више предмета исте врсте али који се разликују по некој особини (мале и велике лопте, лопте у различитим бојама или различите тежине и сл.) гдје дијете користи исте поступке (на примјер, исти начин бацања лопте) на различитим предметима (на примјер, велика и мала лопта) и тако открива различите ефекте (на примјер, различито одскакање од тла);

Игре на отвореном, у којима дјеца изграђују прва практична сазнања о природним појавама (вјетар дува, сунце сија, киша пада, снијег пада, трава, цвијеће, дрвеће), да се сретну и са неком животињом (пас, мачка, птица, лептир, буба, риба);

Посматрањем и учествовањем у активностима одраслих дијете преноси искуства на план игре различитим предметима: посудама, креветима за лутке, колицима за лутке, аутомобилима, коцкама за поређење итд.;

Игролике активности са конструкторским материјалима уз различите захтјеве.

До шест година

III Ж 1

Анализирање изгледа, грађе, функције органа и карактеристика раста и развоја код човјека, мјерење тежине, висине, температуре, снаге и др.;

Поређење човјека са осталим живим створењима и шта га чини аутентичним (има душу и разум);

Игре коборзима и роботима;

Упознавање свих фаза од зачећа и дјетињства до старости;

Сазнавање како поједини услови за живот човека утичу на њега, уз разликовање повољних од неповољних услова и обавјештавање о начинима да се обезбиједи повољни услови;

Познавање разних раса и њихових карактеристика, обичаја живота и традиција;

Поређење човјека са осталим живим бићима и уочавање најбитнијих карактеристика (има разум и душу);

III Ж 2

Откривање и упознавање живог свијета путем посматрања и експериментисања, и поређења између живог и неживог свијета по њиховим основним карактеристикама;

Упознавање представника најважнијих категорија живог свијета (међусобним сличностима и разликама);

Посматрање животиња у њиховом амбијенту, које живе у грумену земље, у дворишту, у пољу и шуми и њихово препознавање по карактеристичном изгледу, гласовима, траговима и др. и у кутку природе, како изгледају, који су им дијелови тијела, карактеристични облици понашања – како се хране, крећу, одмарају, чиме су покривене и др.;

Посматрање карактеристичних етапа у животу појединих представника свијета животиња
Познавање начина комуницирања међу животињама (сврака, свитац, овца и јагње, како пас обиљежава свој простор и др.);

Уочавање специфичности у понашању неких животиња, како изгледају, граде гнијезда, припремају се за зиму, затим, на примјер, начина на који зец трчи, како рода стоји на једној ноzi, како патка тражи храну у муљу, како кокош позива пилиће к себи када нађе храну, како се голуб удвара и сл.;

Уочавање услова који су потребни представницима појединих врста животиња за живот (нпр. рибама у акваријуму је, поред воде, потребна одговарајућа температура, храна, биљке и др.);

Откривање карактеристичних својстава биљака, разликовање растиња по лишћу, цвјетовима и плодовима, дрвећа по стаблу, лишћу и кори;

Упознавање биљака карактеристичних за крај у коме дјеца живе;

Поређење биљака које слободно расту у природи и оних које култивише човјек, уз уочавање користи које има од њих, начина на које их сије, гаји, обрађује и др.;

Уочавање промјена на биљкама у разна годишња доба и разликовање зимзеленог од листопадног дрвећа;

Прикупљање узорака препарираних биљака, сушеног и пресованог лишћа, сувих плодова, отисака коре, гранчица, пресека стабала и сл. не наносећи при томе штету животној средини;

Класификовање биљака и животиња по спољашњим и неким битним својствима (спонтане и задате класификације);

Упознавање изгледа (грађе важнијих органа) код биљака и животиња (посматрањем или уз помоћ функционалних модела, шема, слика и сл.) и трагање за објашњењима њиховог изгледа и начину њиховог живљења;

Поређење развојних појава и промјена код разних животиња, биљака и човјека, уз уочавање основних законитости у њима;

До шест година

III Ж 2

Уочавање и тумачење природних појава и њиховог утицаја на живи свијет, посебно оних које су повезане са годишњим добима и климатским појавама (временске прилике, шта се догађа са дрвећем, цвијећем и другим биљкама, са животињама, птицама, инсектима, као и људима)
Посматрање како се поједине животиње старају о својим младунцима и прављење паралела у начинима рађања и његовања младунаца између представника општијих категорија животињског свијета;

Уочавање разлике између домаћих и дивљих животиња и упознавање њихових општијих карактеристика и специфичности;

Посматрање човјековог старања о домаћим животињама и уочавање користи које има од њих (уз систематизацију, нпр., које дају месо, млијеко, јаја и др.);

Посматрање краткотрајних и дуготрајних процеса и промјена који се одигравају у живом свијету, њихово праћење и биљежење (цртежима и симболима) уз покушаје да се уоче у њима правилности и законитости и утврди узрочно-последична повезаност;

Сакупљање узорака из природе (лишћа, цвијећа, плодова, каменчића, гранчица, перја, кућица пужева и шкољки и др.), њихово сређивање према договореним критеријумима и чување у збиркама или коришћење током креативних активности;

III Ж 3

Слободно руковање стварима и испитивање њихових особина и функција;

Активности на уочавању узрочно-последичних веза и односа у природи (сунчано је – постаје топлије; дува вјетар – гране се љуљају; пада киша – пада снијег) и њихово повезивање са временским условима;

Експериментисање материјалима где се дјеца упознају са физичким појавама (магнетизам, електрицитет, свјетлост, топлота, кретање и сл.; испитивања својства воде и понашања предмета у води; експерименти са ваздухом);

Експерименти у пијеску (суви, мокри, обликовање пијеска, копање тунела, преношење, мјерење и сл.);

Активности у акустици (настанак и простирање звука, начин преношења);

Активности из оптике (посматрање кроз лупе, микроскоп; експерименти са сјенкама; експерименти са преламањем свјетлости у чаши воде);

Кориштење предмета у необичне сврхе;

Експерименти у геологији (прикупљање узорака земљишта, камења, минерала, и њихово класификовање, упоређивање и сл.);

Праћење, биљежење и анализирање метеоролошких појава;

Уочавање астрономских појава која су дјечи доступна;

Рад на компјутеру и истраживање компјутерских програма;

Упознавање са свјетски познатим српским научницима и научницама (Никола Тесла, Милена Ајнштајн);

Посјете сајмовима иноватора и упознавање са иноваторима БиХ;

III Ж 4

Упознавање са неопходношћу и значајем људског рада, функцијама и вриједностима његових продуката;

Упознавање установа и професија значајних за средину у којој дјеца живе, њиховим посјећивањем, кроз сусрете и на друге начине на основу којих ће се код дјече градити исправни појмови о њима;

Представљање онога што се сазнало о другим људима и њиховом раду кроз разне медије (пантомима, глума, ликовно изражавање, моделовање и сл.);

Посјете сеоском газдинству, фабрици, ликовном атељеу, занатској радњи и сл. ради упознавања процеса рада у њима и њихових производа.

III 3 Исходи логичко-математичких активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете показује интересовање за математику, и да, спонтано, у говору и игри користи математичка сазнања
 Дијете ужива у откривању математичких знања (бројева, бројања, рачунања, облика, простора, мјера, времена)
 Дијете постаје сигурно у примјени различитих стратегија рјешавања проблема (уочавање проблема, постављање хипотеза и питања, постављање стратегије и рјешавање проблема, уочавање карактеристика предмета и појава, класификовање са различитим критеријумима, погађање, стратегија покушаја и погрешака, логичко размишљање, одговарање на питања, планирање, посматрање, кориштење различитих извора и ресурса)

Конкретни исходи учења

До 2 године	До три године	До шест година
Манипулише предметима, испитује и разгледа их	Послије показивања ставља четири шољице на четири тањира	Дијете уочава карактеристичне одлике предмета и појава и може да оперише њима
Проналази скривени предмет Учи путем имитације	Издваја један предмет из гомиле на налог	Групише предмете по величини, боји, облику, положају и сл., најприје према једном критеријуму (својству), а потом узимајући више критеријума (својстава)
Учи путем покушаја и погрешака Спарује коректно четири облика (круг, квадрат, троугао, правоугаоник)	Доводи предмете у међусобни однос и дјелује једним предметом на други	Уочава међусобну повезаност између различитих предмета и појава Придружују предмете другим предметима на основу неких карактеристика
Разврстава жетоне по боји или по величини (три боје или величине)	Придружује идентичне облике и боје одговарајући у скуп (два облика или боје	Успоставља кореспонденцију један према један уз разне видове придруживања (елементи једног скупа са елементима другог скупа, оптичка кореспонденција, размјена један за један итд.)
Користи средства у рјешавању проблема	Даје «још један» Гради мост од три коцке по моделу	Распоредује предмете према одређеним правилима (у низ, у серију по величини или неком другом својству; наизмјенично једна врста па друга, и итд.) Умије да постави растући и опадајући низ
	Слаже четири коцке у квадрат Разликује и разврстава велико и мало	Уочава односе између цјелине и дијелова Уочава величине, испрва елементарне (велико, мало, дебело, танко), а затим по супротностима (много, пуно-мало, велико-мало; дебело-танко; тешко-лако)
	Групише идентичне облике и боје у одговарајући скуп Препознаје најдуже од три линије и највећу од три лопте	Умије да процјењује поједине димензије кориштењем условних, а потом конвенционалних мјера (стопа, палац и сл.) Умије да пореди величине два предмета или кориштењем трећег предмета као условном мјером
		Процјењује дужице-краће; теже-лакше
		Има основно разумијевање појма новца и рачуна са новцем у оквиру прве десетице
		Може да уочава сличности и разлике «исто као», «није исто као»
		Умије да поставља правила
		Може да се користи једноставним хипотезама и склапа реченице «Ако – онда»

III 3 1 логичко-математичко сазнавање III 3 2 просторно сазнање III 3 3 временско сазнавање

Образовање скупова

Уочава скупове

Формира скупове на основу појединих елемената и различитим критеријума

Уочава подскупове

Пореди бројности скупова придруживањем

Спонтано означава бројност скупова, броји чланове и уводи нове чланове у скупове

Формира једнакобројне скупове

Умије да проверава једнакобројност скупова придруживањем

Успоставља једнакобројност скупова на разне начине (додавањем нових чланова или измјештањем чланова)

Графички представља скупове

Има елементарне појмове о инклузији скупова, пресеку скупова, унији скупова, подскуповима, измјештању чланова скупа

Тродимензионалне предмете графички представља

Броји елементе скупова и пореди их на основу познавања мјеста сваког броја у бројном низу прве десетице

Дијели веће скупове на мање према задајој бројности

Успоставља односе међу скуповима различите бројности

Уочава и користи математичке симболе за веће, мање и једнако

Нумеричке операције

Представља бројеве користећи прсте, ознаке на папиру или слике

Пребројава до десет и одборјава тражени број предмета (до десет)

Препознаје и пише бројеве до пет

Рачуна у оквиру броја 10

Интуитивно разумије кардинацију (увиђање да се последњи број који се помене приликом бројања односи на укупну количину избројаног, односно, да обухвата и све претходно поменуте јединице у низу)

Уочава одређена геометријска својства предмета у околини (обли и рољасти предмети, лоптаст облик, коцкаст облик и сл.).

Умије да рјешава једноставне математичке проблеме на практично-опажајном, а затим и вербалном плану

III 3 1 логичко-математичко сазнавање III 3 2 просторно сазнање III 3 3 временско сазнавање

III 3 2

Способно је да сагледава простор у односу на сопствено тијело (положај појединих дијелова тијела једних у односу на друге),

Уочава разне положаје сопственог тијела у односу на поједине објекте («са лијево стране..., испред тебе...») и положаја предмета међу собом («у обруч, на сто»)

Сагледава међусобне односе предмета у простору и мијењања овог односа у разним активностима (унутра, изван, дуж предмета, на граници, преко, изнад, иза, поред, на околу, између и сл.)

Уочава релације међу предметима (распореденим према неком правилу – линијски, у круг, у два реда и сл.) и њиховог представљања на макети, графички или описивање њиховог положаја ријечима

Уочава правац кретања кроз простор у практичним ситуацијама (приликом сређивања, распоређивања, премјештања и сл.)

Повезује више тачака (најмање три)

Умије да манипулише предметима или моделима у тродимензионалном простору, или их представља на цртежу, мапи (напред, назад, лијево, десно, право, вијугаво итд.)

Умије да црта једноставније макете и изглед терена и објеката на њему

Разумије постојање условних мјера (палац, шака, корак...) и конвенционалних мјера (метар, килограм и литар)

Има основне појмове о мјерењу вриједности: цијена, трампа, погађање, куповина, продаја, плаћање, зајам, дуг и сл.

Умије да дијели и обилежа простор линијама (отворени и затворени простори, праве и криве линије, пресејек линија)

Умије да се оријентише у познатом простору

Умије да представи познати простор тродимензионално (на макетама, рељефима), дводимензионално (на мапама, цртежу), и уз помоћ ријечи да га опише

Интуитивно разумије перспективе у посматрању простора (из жабље, птичје перспективе, перспективе друге особе и др.)

Користи одређене компоненте како би направило модел

Може да именује једноставније геометријске облике (троугао, круг, квадрат, правоугаоник) и геометријска тијела (лопта, квадар, ваљак)

Умије да уочи и репродукује симетрију код једноставнијих предмета

III 3 3

Уочава брзину протицања времена на основу ритмичких структура (брзо, споро и сл.)

Уочава и реконструира временски слијед догађаја (јутро, подне, вече, раније, касније, за вријеме) прво у садашњем времену, а затим и у протеклом и будућем (јуче, данас, сутра)

Има знања о данима у седмици, мјесецима, годишњим добима

Сналази се у времену на основу оријентира из свакодневног живота (оброци, спавање, јутро, викенд и сл.), и објективних оријентира (пјешчани сат, истицање воде из конзерве, сагорјевање свијеће, метроном)

Оријентише се у времену према видним обиљежјима и временским интервалима (од јутра до вечери, у току дана, ноћи, прије подне, у подне, по подне)

Препознаје данас, сутра, прекосутра, јуче, прекјуче

III 3 1 логичко-математичко сазнавање III 3 2 просторно сазнавање III 3 3 временско сазнавање

Ш 3 Потенцијални садржаји логичко-математичких активности

До три године

Игролике активности за разврставање предмета: по облику (на примјер, стављање у уметаљке одговарајућих геометријских облика: правоугаоник, троугао, призму – Монтесори материјали), по величини (на примјер утврђивање правилног редосљеда по величини три до четири пирамиде стављањем на другу или једне поред друге) по боји (на примјер, направити правилан избор играчака по боји између двије до четири различите боје);

Препознавање и именовање лопте, коцке и ваљка;

Игролике активности у којима се дјечи пружа могућност да спарује дијелове у цјелине (дводијелне и тродијелне пузле);

Игре у којима се материјали (глина, вода, пијесак и сл.) пресипају, преобликују и дијеле у посуде различитих величина;

Игре «дај још један...»;

Игролике активности спаривања, гдје се дјечи дају по два предмета који могу да чине јединство (тањирић и шољица; младунче и мајка; и сл.);

Интелектуалне активности комбиновања различитих предмета: чаше или шупље коцке које се могу стављати једне у друге (типа матрјошке), алке различитих величина и боја које се могу низати на узице или штапиће, мале коцке (од којих дјеца праве «кулу», «воз», «мост»), перле које се могу низати или стављати у чаше или флашице и потом просипати, папир и оловку, разне хартије и картоне за пресавијање, пластелин;

Увиђање једне карактеристике предмета и придруживање истих;

Активности кретања ка, иза, преко, кроз, око, поред, испод;

Остављање трагова стопала на папиру уз покретање;

Организовање симболичких игара у којима ће дјеца имати могућности да интуитивно користе математичка сазнања (нпр. да okreће бројчаник на телефону и разговара, куповина, храњење медвједа из чинија различитих величина, облика и сл.).

До шест година

Ш 3 1

Активности у којима дјеца описују разне карактеристике предмета (величина, боја, облик, положај); по димензијама (велико, мало, веће, мање, више, ниже, дебље, тање, шире, уже, дуже, краће, најдуже и најкраће);

Активности уочавања и разликовања својстава предмета и геометријских облика, (круг, троугао, квадрат, правоугаоник) и тијела (лопта, коцка, квадар, ваљак, пирамида, купа) дводимензионални и тродимензионални;

Активности у којима се пореде предмети по разним критеријумима;

Игре логичким блоковима, „геометријски домино“, лото, «искључи трећег», игре проналажења геометријских облика на стварима из околине и сл.;

Активности у којима дјеца групишу ствари на основу једног, а затим и два заједничка својства, и формирају класе предмета, уз описивање заједничког својства свих чланова класе. Затим се, по потреби, наведена групација растура и између поменутих ствари (или неких других) поново ствара однос, али на основу неких других заједничких особина; Серијација по разним критеријумима и димензијама уз откривање законитости које одређују поредак у серијама (периодична сукцесија, ритмичка сукцесија, инверзија, прогресија итд.);

Активности процјењивања, мјерења, у почетку условним (палац, стопа, канапом), а затим и конвенционалним мјерама (килограм, метар, литар);

Игре скуповима: придруживање, растављање и састављање скупова и подскупова и поређења међу њима, апстрахујући их постепено и уопштавајући стечена сазнања како би дјеца дошла до појма броја и бројног низа погодног за интериоризоване поступке (бројање уз помоћ прстију и предмета, а након тога бројање у себи);

Игре придруживања елемената скуповима и њихово формирање, утврђивање једнакости и неједнакости и изједначавање скупова по бројности, дијељење скупова на подскупове и формирање скупова од подскупова и сл.;

Игра бројања елемената у скуповима мијењајући критеријуме (изброји лопте, коцке и сл.); Уопштавање и класификовање према одређеном критеријуму, одређивање критеријума за формирање скупова;

Игре у којима се вјежба инклузија скупова, пресјек скупова, унија скупова, подскупови, измјештање чланова скупа, провјеравање једнакобројности скупова придруживањем;

Изједначавање скупова према задатим критеријумима;

Игре у којима уз помоћ пресипања, преобликовања и дијељења материјала (глина, вода, пијесак и сл.) дјеца интуитивно закључују о константи тежине и запремине;

Игролике активности спаривања, гдје се успостављају одређени односи између елемената, предмета или скупова (нпр. ваза и цвијет; аутомобил и мјесто за паркирање; тањир и шољница и сл.);

Игре квантитативног поређења броја елемената (много насупрот мало);

Игре бројања предмета према задатом обрасцу («стави на стол толико кашичица колико је кружића на карти», «донеси пет лутака») уз разликовање који су бројеви већи, а који мањи и за колико;

Игре бројевима до три; до пет; до седам; и игре бројања и рачунање у оквиру броја 10 Уочавање облика цифара, повезивање тачкица као ознака за бројност и цифара, бројање и уписивање избројаног тачкицама и цифрама;

Упознавање дјеце са новцем и елементарним новчаним трансакцијама.

До шест година

Ш 3 2

Активности постепеног структурирања простора код дјете, који иде у три основна развојна правца; *први* се односи на прогресивно структурирање простора од структуре која има само тополошке карактеристике (као што су отвореност, затвореност, одвојеност и близина) ка структури са еуклидовским карактеристикама (као што су линије, углови, паралеле, пропорције и број елемената), *други* развојни правац односи се на развој од статичког простора ка више динамичким трансформацијама, а *трећи* на реконструисање сензомоторног простора на нивоу репрезентације;

Активности у којима дјеца заузимају задати положај тијела у простору;

Активности у којима на налог стављају предмете у односу на сопствено тијело и других предмета («лијево од, десно од, испред, иза, изнад, «испод стола», између, унутра, изван»);

Активности кретања кроз простор у разним правцима, прелазећи препреке са акцентом на задате ријечи: ка, иза, преко, кроз, око, поред, испод, изнад, између, упоредо, укрстити се...;

Предвиђање трајекторија једног предмета (којим и каквим путањама иде према циљу);

Покретање предмета или модела у блиском, познатом простору, а потом у замишљеном простору (игре које укључују покретање и распоређивање фигура у простору);

Превођење изгледа терена или макете на нацртани план и обиљежавања путање кретања;

Уочавање односа међу предметима и распоређивање према задатим правилима (линијски, у круг, у два реда...) и по узору на модел;

Игре проналажења и коришћења оријентира у отвореном и затвореном простору;

Игре упознавања са дводимензионалним простором папира различитих димензија: распоређивање простора на папиру одређујући гдје ће се налазити одређени дијелови цртежа;

Дијелење простора линијама, отворени и затворени простори, праве и криве линије, пресјек линија.

Ш 33

Активности у којима дјеца откривају временске секвенце и хронолошки слијед догађаја (нпр. када се шта ради у току дана) и смјењивање интервала (у току седмице, мјесеца, године) повезано са појмовима садашњег, прошлог и будућег времена;

Активности у којима дјеца могу да запажају трајање времена у разноврсним ситуацијама ради формирања појмова о протоку времена и његовом повезивању са субјективним и објективним оријентирима у времену;

Активности праћења временских збивања и хронолошког слиједа догађаја, сагледавања секвенци одређених операција у оквиру дјечијег искуства и откривање законитости сукцесије уз систематско биљежење података о себи, о временским приликама, важнијим збивањима у својој околини у дневник, календар природе и сл.;

Посматрање, уочавање, праћење, биљежење и сагледавање временских односа: симултаности (док смо ми у вртићу, мама и тата су на послу), циклуса (жаба носи јаја, излегу се пуноглавци итд. све док не порасту нове жабе) и процеса (рађање, одрастање и старење);

Прављење генеалогског стабла уз цртање својих предака и исписивање њихових имена;

Једноставне логичке операције увиђања законитости разних врта поредака;

Рјешавање вербално постављених једноставних логичко-математичких проблема.

Ш И Исходи графомоторичких активности

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

- Код дјетета буде развијена је фина моторика шаке и прстију
- Код дјетета се развијају елементи писмености: да воли да се игра словима и дијеловима слова, и да оставља трагове на површинама за писање и цртање
- Радо и добровољно учествује у играма писања
- Дијете се правилно и вјешто користи прибором за писање и маказе
- Дијете слободно користи миша и тастатуру на компјутерима

Конкретни исходи учења

До 3 године

- Умеће облике у одговарајуће отворе
- Убацује ситније предмете у посуду
- Умије да ниже предмете на канап
- Заинтересовано је за оловку
- Свјесно оставља трагове оловке на папиру, шара
- Имитирајући вуче праве црте оловком по папиру
- Црта спиралне линије
- Црта «главоношца»
- Почиње да се користи маказама
- Савија папир напола
- Мијеси кобасицу од пластелина

До шест година

- Црта људску фигуру (прво шематски, у виду геометријских облика, а потом са све више детаља и ближе реалном цртежу)
- Покрете руку изводи без престанка и прекидања: горе, доле, лијево и десно и сл.
- Дијете умије вољно и свјесно да усмјерава покрет руке (руку) и шаке;
- Има развијену координацију покрета руке и шаке (покрети су тачни, прецизни, усмјерени)
- Влада покретима шаке и прсти су му спретни у кретању у четири правца (горе, доле, лијево, десно), као и кружно
- Умије да контролише притисак на папир
- Фини покрети руке постају вјештији, сигурнији и слободнији, а дијете њима управља брзо, лако и својом вољом
- Лако мијења правац исписивања руком и исписује и ситније елементе
- Спретно је при обављању радњи доминантном руком
- Умије да се оријентисе у дводимензионалном простору радних листова и свеске (од ширег ка мањем дводимензионалном простору)
- Боји веће и мање површине (пазећи да не пређе линију)

Правилно држи маказе

Умије да изрезује прецизно; најприје једноставније облике: округле, правоугаоне, а потом стилизоване: људска фигура, животиње, билке и сл.

Умије да нацрта поједине елементе слова (косе, кружне, праве линије)

Разумије функцију писања: зна да је то процес пријеноса порука или начин за размјену идеја на даљину, чување идеја и комуницирање са прошлошћу, као и примање порука
Осјећа задовољство при постигнутом успјеху у писању

Преписује (исписује) сва штампана слова повезано са њиховим препознавањем

Има свијест о ограниченисти простора на папиру

Покрети писања у одговарајућој свесци постају складни

Правилно листа свеску

Правилно рукује прибором за цртање и писање (исправно држи оловку, умије да зареже оловку, служи се лењиром, има навику да писаћи и цртаћи прибор врати на своје мјесто, те да врати поклопац на фломастерима, користи резач за оловке)

III 3 Потенцијални садржаји графомоторичких активности

До три године

Цртање круга и других линија цијелим рукама у ваздуху;

Остављање трагова прстију на различитим површинама (папир, пјешчаник, пластика, тканина и сл.);

Дјецу је свакодневно доступан прибор за писање и цртање и папири већих димензија (оловка, фломастери, воштане боје, дрвене боје);

Игре линијама;

Игре већим перлицама: низање на канап, пресипање и премјештање из једне у другу посуду, стављање на шаблоне;

Игре већим боцкалицама;

Игре папиром: гужвање, цијепање, пресавијање, бушење, прављење лоптица... различитих врста папира;

Активности у којима дјецу експериментишу прибором за писање и цртање;

Свакодневне практичне активности у којима користе маказе за дјецу, које су сигурне и квалитетне;

Дјецу су свакодневно доступни пластелин, глина и тијесто.

До шест година

Цртање по ваздуху и опонашање радњи по ваздуху («кувамо ручак», «таласи» и сл.);
Њихово преношење на велике, дугачке папире користећи прибор за цртање, постепеним смањивањем димензионалног простора;

Цртање и остављање трагова по пјешчанику и другим површинама;

Дјецима је свакодневно доступан прибор за писање и цртање и папири различитих димензија (оловка, фломастери, воштане боје, дрвене боје, зарезачи);

Васпитачица / васпитач свакодневно брине да су оловке зарезане;

Игре линијама према задатим мотивима од спонтаног, неконтролисаног, са прекидањима, до контролисаног и задатог покрета без прекидања и са прекидањем:

кружне («лети бубамара», «кувамо»..., «бунар» и сл.); концентрични кругови;

Таласи, цик-цак линије, спирале, линије као «цријепови на крову» и обрнуто, «крљусти на риби», «осмице» и сл.;

Равне линије хоризонталне и вертикалне, непрекидне, дуге, и испрекидане, кратке (праве и криве, дуге и кратке, косе, изломљене, вијугаве, спиралне): «киша пада», «трава», «траг од грабљица», «мрежа», «тарабе», «чешаљ», «шал, ћилим» и сл.;

Његовање игара у којима дјеца «пишу» слова;

Цртање дијелова слова;

Прављење дијелова слова и слова од конца, жице, тијеста, пластелина, картона, шмиргл-папира и сл.;

Игре перлицама: низање на канап, пресипање и премјештање из једне у другу посуду, стављање на шаблоне;

Игре боцкалицама;

Игре папиром: гужвање, цијепање, пресавијање, бушење, прављење лоптица... различитих врста папира;

Игре канапом: везивање, умотавање, премотавање, везивање ...;

Маказе за дјецу, које су сигурне и квалитетне, свакодневно се користе;

Дјецима су свакодневно доступни пластелин, глина и тијесто;

Дјецима је доступна компјутерска технологија.

**7. РАЗВОЈ ГОВОРА, КОМУНИКАЦИЈЕ И
СТВАРАЛАШТВА**

Мноштво језика којим се дијете изражава, ступа у интеракцију и комуникацију са окружењем, омогућава му да своје мисли, интересовања, идеје, планове, сазнања, хтијења, креације – свој унутрашњи свијет – предочи спољашњем свијету, очекујући одговор од њега.

Одрасли, одговарајући на мноштво дјечијих језика, руководе се циљевима васпитања и образовања у области развоја говора, комуникације, писмености и стваралаштва.

Програмски циљеви и задаци тима у вртићу:

- Да активности на развоју говора и комуникације повезује са свим активностима у вртићу
- Да стварају могућности и прилике да дјеца вербално изражавају своје мисли, идеје и осјећања у спонтаним и организованим активностима
- Да стварају богату и подстицајну средину у којој ће дијете увидјети смисао и вриједност усменог и писменог говора (много књига и сликовница, фотографија књига, продавница, библиотека и читаоница и сл.)
- Да подстичу природну заинтересованост дјетета за описмењавањем, онда када то дијете искаже (да се игра словима, «чита књиге», «црта слова» и сл.)
- Да његују граматички правилан говор дјете, обезбјеђујући им добре говорне моделе и подстичући богату комуникацију
- Да раде на усвајању значења појединих ријечи потребних у свакодневном животу и богаћењу рјечника
- Да благовремено уочавају потешкоће у говору сваког дјетета и сарађују са стручњацима
- Да подстичу дјечије језичко стваралаштво не нарушавајући дјечије спонтано изражавање и језичке констукције
- Да стварају услове за усвајање правилног матерњег језика и његују стандарде књижевног језика (гласова, дикције, акцента и изговарања ријечи и реченица)
- Да стварају средину у којој ће дјеца даље развијати симболичко и креативно мишљење и имагинацију користећи различите медије (говор, тијело, линија, природни и вјештачки материјали, боја, звуци, слике, покрет, маске и костими, информационо-комуникационе технологије)

IV J Исходи активности говора, комуникације и писмености

Општи исходи

Активности воде ка томе да:

Дијете разумије, реагује и да се служи говором одраслих

Дијете богати рјечник

Дијете се служи књигама и писаним материјалима

Умије вербално и невербално да комуницира са вршњацима и одраслима

Умије да слуша и да се културно опходи у комуникацији

Конкретни исходи учења

До годину дана	До двије године	До три године	До шест година
«Брља»	Разумије једноставне	Користи именице, глаголе и придеве	IV J 1 Уочава гласове у ријечи и гласовну структуру
Јасно удваја слога	једноставне наредбе	Зна више једноставних фраза и реченица до три ријечи	Артикулише гласове и правилно јасно и разумљиво изговара сваки глас, ријечи и реченице
Зна неколико речи. (мама, тага, баба, па-па)	Именује један и неколико предмета на захтјев	Одговара адекватно на питања која имају значење посједовања	Изговара ријечи у складу са нормама књижевног језика
Разумије неколико ријечи	Разумије да познате ствари и особе имају имена	Редитује краће рецитације	Користи интонацију и ритмичност у обраћању другима
Слуша и имитира звукове из околине	Употребљава фразу од двије ријечи типа	Употребљава замјенице и множину	Прича по сјећању на основу свог искуства
Разумије «не»	ријечи типа именице («мама лопта»)	Прича доживљаје	Именује ствари ријечима
Реагује на једноставне наредбе	Спаја именицу и глагол («мама дај»)	Поставља питања Ко? Шта?	Умије гестовима, односно, невербално, да се изражава
Понавља ријечи које чује	Схвата једноставна граматицка правила	Користи замјеницу «ја»	Схвата да су ријечи састављене од гласова, а говор од ријечи
Почиње јасније да изговара прве ријечи	Зна више фраза од двије ријечи типа именице-глагол	Умије да правилно листа сликовнице	Схвата да су знаци на хартији писани говор, односно, да су штампани текстови и симболи носиоци одређених значења, како у књигама, тако и у натписима, етикетама, итд.
Воли сликовнице	Препознаје осам до дванест слика	Пажљиво слуша	Користи се гласовним квалитетима као што су висина, снага, темпо и боја гласа
	Тражи ријечима да једе и пије	Зна више фраза од именице-глагол	Разумије значење појединих слова и ријечи као универзалних ознака
		Зна више фраза од именице-глагол	Умије да анализира ријечи ради одређивања од којих су гласова и колико слогова састављене, колико је тих гласова у ријечи и у каквом су положају они у ријечима
		Зна више фраза од именице-глагол	IV J 2 Користи се граматички правилним говором кроз интуитивно познавање језичких норми
		Зна више фраза од именице-глагол	Користи се елементарним граматичким правилима на нивоу интуиције
		Зна више фраза од именице-глагол	Користи се ријечима које означавају множину, деминутиве и аугментативе, имају род, број и глаголско вријеме (сadaшње, прошло и будуће)
		Зна више фраза од именице-глагол	IV J 3 Јасно изражава своје мисли и осјећања
		Зна више фраза од именице-глагол	Самопоуздамо говори о својим потребама и жељама
		Зна више фраза од именице-глагол	Слуша, прати и разумије говор других уз уважавање саговорника
		Зна више фраза од именице-глагол	Одговара на питања, поставља питања
		Зна више фраза од именице-глагол	Износи аргументе и брани сопствено становиште пред групом
		Зна више фраза од именице-глагол	Културно се опходи: пристојно, предусретљиво и љубазно
		Зна више фраза од именице-глагол	Активно учествује у разговорима на разне теме

IV J 1 Гласовна култура и богаћење рјечника; IV J 2 Граматички правилан говор;

IV J 3 Комуникационе способности IV J 4 Почетци писмености

IV J 4

Воли, заинтересовано је и пријемчиво за производе књижевног стваралаштва (испричаног, прочитаног или приказаног)

Слуша, разумије, проживљава и памти оно што јој – му се чита и прича
Игра се језичких игара

Описује основни сиже, догађаје и главне јунаке у причи

Препричава краће, а затим дуже приче релативно самостално

Прича на основу памћења, сјећања на поједине догађаје и на основу слика

Препознаје текстовне поруке, графичке симболе, знаке за слова

Саставља краће приче

Уочава садржај слике, ријечима и реченицама га повезује у причу

IV J 1 Гласовна култура и богаћење рјечника; IV J 2 Граматички правилан говор;

IV J 3 Комуникацијске способности IV J 4 Почети писмености

IV Ј Потенцијални садржаји активности на развоју говора, комуникације и развоју писмености

До три године

Игролике активности у којима су једноставни налози и храбрење на говорне импровизације дјетета;

Именовање ствари и предмета;

Храбрење на изговор дуже говорне цјелине (фраза);

Језичке активности невербалним комуницирањем са дјететом, одржавање непосредне емоционалне комуникације помоћу невербалних средстава (осмјех, поглед, додир, мимика, гримасе, гестови, вокализација) током свих активности са дјететом (нпр. Васпитачица/васпитач узме ципелу, а дијете другу и пружа ногу, што показује да се добро разумију);
Вербализовање свакодневних ситуације које се дешавају у вртићу једноставним и јасним реченицама (дај ручицу, ево ти лопта, отвори уста, пружи ногу, хајде да ручамо итд.);

Игре у којима се дијете охрабрује и даље подстиче на вокализацију (усмјеравање погледа ка дјетету, осмијехом, «одговарањем» говором или вокализацијом, имитирањем онога што дијете изговара, подршком);

Спонтане говорне игре дјетета (гукање, дуплирање гласова, прављење свих могућих комбинација гласова, варирање ритма и висине гласа, имитирање «разговора»);

Игролике активности именовања предмета, особа, животиња и сл., дијелова тијела, уз јасно показивање на шта се та ријеч односи;

Активности у којима се дијете подстиче на разумијевање значења неких стереотипних фраза (хајде да спавамо, добар дан, довиђења), у одговарајућој ситуацији и праћено невербалним средствима;

Игролике активности са говорним цјелинама, игре ријечима слушањем и опонашањем граматички и књижевно правилног говора;

Стимулисање на описивање радње, предмета кратком реченицом;

Активности слушања говора и богађења активног рјечника;

У играма именовања предмета и слика користе се ријечи и знаци (на примјер, да ли ће дијете за различите врсте представљених на сликама рећи да су «ав-ав» или «куца», или да ли ће за све особе које носе панталоне рећи да су «чике», итд.);

Игре у којима се дијете подстиче да користи научене ријечи и говори (да затражи нешто, да замоли, да поздрави неког ријечима, да позове неког итд.);

Дијете треба да научи своје име, да учи да за себе каже «ја», да научи неке практичне корисне ријечи (дај, молим, хоћу), да почне да учи да се говор може употријебити за исказивање својих осјећања и стања (на примјер да каже «бо» и покаже мјесто које га боли);

Игре у којима дијете разумије једноставније налоге који садрже приједлоге (стави на сто, узми из тањира итд.).

До шест година

IV J 1

Вјежбе дисања, убрзаног и дубоког дисања, постепеног, успореног издисања (дување балона, папирних птичица окачених на канап, бродића у лавору, мјехура од сапуна и то према одређеном ритму и упутству);

Разликовање и стварање гласова;

Активности слушања и дискриминације појединих шумова, звукова и гласова;

Ономатопеје природних и других звукова и шумова;

Понављање гласова, слогова из пјесама и бројалица, стварање необичних гласовних комбинација;

Игре којима се увјежбава правилан изговор гласова, уочава разлике ријечи само у једном гласу, проналази ријечи које почињу истим гласом и сл.;

Изговарање ташуњалки, брзалица и разбрајалица у којима се критични гласови чешће појављују у ритму говора (нпр. „Пјетлићу, пјетлићу, црвени фесићу, шарени репићу...“, „Тарам, тарам, беца...“, „Сјешћу на пањић, појешћу колачић“, „На врх брда врба мрда“);

Активности гласовне анализе ријечи – сагледавање елемената говора (реченица, ријеч, слогови, гласови), растављање и састављање ријечи од гласова, одређивање броја гласова од којих се састоје ријечи;

Разликовање;

Игре у којима се различитим начинима и другим предметима означава број гласова у ријечи и представљање гласова словним симболима;

Активности на синтеза у ријечи уз помоћ словарица, самогласника од сугласника;

Игра „Како се ко јавља“, „Птичје причање“, „Телефони“, „Ехо“, покретне игре са пјевањем у којима се мијења темпо говора;

Игролике активности набрајања („Ко ће да наброји више предмета који се налазе у нашој соби“, „Ко ће да наведе више птица...“ и сл.);

Игре у којима се дјеца присјећају што више предмета на столу;

Трагање за најдужим и најкраћим ријечима, ријечима које су носиоци неке особине;

Разговори и дискусије о разноврсним темама (аспстрактним и доживљеним);

Причање уз ослонац на очигледно средство (на основу приче представљене серијом слика или слике са широм темом блиском дјечијем искуству);

Игролике активности асоцијација и груписања ријечи, трагања аналогичности, извођења нових ријечи, тумачења загонетки и пословица, значења мимике, интонације и гестова, разних знакова и симбола;

Игре богаћења рјечника именицама, придјевима, глаголима, грађењем деминутива и аугментатива, синонимима, антиномима;

Игре које помажу у усвајању назива за предмете, ријечи које означавају особине, квалитет, карактеристике и односе предмета, као и ријечи које представљају општије појмове, фолклорних израза, пословица и брзалица уз разумијевање правога и пренесеног значења ријечи;

Активности у којима се диференцирају општијих појмова (нпр. кухињски и собни намјештај, ваздушни и водени саобраћај и сл.).

До шест година

IV J 2

Активности у којима дјеца упознавају правила употребе језика у различитим ситуацијама (кад, шта и како коме рећи);

Трагање за лијепим, учтивим и пријатним ријечима и пристојно, предусретљиво и љубазно обраћање;

Игра „Репортер“ (извјештач са лица мјеста описује шта све ради један од учесника игре скривен иза паравана, који изводи необичне и смијешне покрете и радње);

Разноврсне активности препричавања и причања: уз ослонац на слике, по сјећању, уз помоћ васпитачице / васпитача, уз серије слика;

Причање о својим плановима за будућност, маштаријама, жељама...

IV J 3

Комуницирање невербалним путем (уз помоћ утврђених знакова, мимике, поза и гестова);

Комуницирање у разним ситуацијама (у двоје, у мањим и већим групама, пред ширим аудиторијумом), са разним саговорницима (познатим, непознатим, различитих узраста, искуства, поријекла, језичке оспособљености и др.);

Комуницирање уз помоћ нацртаних порука и симбола, честитки, путем писама (дјеца диктирају а њихове ријечи записује васпитач) и телефона;

Говорне игре у којима се подражавају средства масовне комуникације (причање вијести, пренос утакмице, рекламни спотови, телефонирање и сл.);

Комуницирање поштанским средствима: писмом (појединачно и групно састављање писма болесном другу, омиљеном писцу и др.), телеграмом (састављање кратких и јасних порука разног карактера), факсом, телефоном итд.;

Комуницирање и техничка средства (ТВ, радио, касетофон, токи-воки, мегафон и др.);

Игра „Кип“ (дјеца се споразумијевају вербално и невербално тако што једно преузима улогу „кипа“, друго је „вајар“, треће даје упутства за уобличавање „кипа“, а четврто контролише да ли су упутства тачно извршена и извјештава о томе публику која не види „кип“ скривен иза паравана);

Игра налога (дијете се понаша тачно према налогу који му је дат, преведећи вербално упутство у радњу. Остала дјеца, која нису чула како је гласио налог, треба да то погоде на основу посматрања изведених радњи).

IV J 4

Игре у којима дјеца израђују своје сликовнице, дневнике, и сл.;

Игре библиотеке и књижара.

IV K Исходи дјечјег стваралаштва: говорног, драмског, плесног, музичког, ликовног, моделарског**Општи исходи****Активности воде ка томе да:**

Дијете машта и радознало је

Дијете воли да истражује и тако развија сопствене начине креативног изражавања

Дијете комбинује различите медије, материјале, средства, покрет, игру, звукове и сопствену имагинацију да би изразило своје идеје, мисли и осјећања

Код дјетета се његује осјећај за лијепо, складно, пропорционално

Дијете буде упознато са изабраним продуктима умјетности који су вредновани у култури у којој одраста

Дијете стиче свијест о вриједности свог матерњег језика, умјетности и културе, и да уочава језике и умјетности других култура

Дијете постепено схвата да се мисли, искуства и идеје могу представљати ријечју, сликама, писаним материјалом, звуцима, облицима, моделима и сл.

Дијете прихвата правила културног понашања у културним институцијама и да дјелује у складу са њима

Конкретни исходи учења**до три године**

Ужива и активно учествује у причама и драматизацијама

одраслих

Покушава да репродукује приче

Игра се, експериментира и комбинује гласове и ријечи

Умије да имитира јунака омиљене приче

Измамишља нове ријечи

Гестовима показује једноставније радње

Имитира животиње и људе, на захтјев и спонтано

Радо учествује у играма «кобојаги», «као да»

Радо учествује у плесању и музичким играма

Учествује и прати покретом пјевање пјесама, бројалица,

разбрајалица, уславанки

Заинтересовано је за звукове које производе музички

инструменти

Воли да му се пушта класична музика

Црта оловкама и фломастерима

Слика воденим бојама

Воли да гњечи и ваља, цијепи и гузва различите безопасне

материјале (гијесто, глину, пластилин, служву, папире)

Игра се конструктивним материјалима

До шест година**IV K 1**

Учествује у језичким играма, воли да експериментира гласовима, ријечима

Машта и измишља приче

С пажњом прати и слуша продукте дјечије књижевности

Има искуства о причама и симболима своје и туђих култура

Умије да препозна главног јунака и опише његове / њене карактеристике

Умије да препозна основне жанрове књижевног дјела

Мотивисано је да памти и репродукује краће стихове

Интересује се за производе књижевног стваралаштва

Доживљава књижевно стваралаштво и умије да га тумачи у складу са сопственим

искуством

Заинтересовано за одабране продукте усмене књижевности из традиције и културе

Радо користи и прати дјечију литературу

IV J 2

Воли и умије да се прерушава, користећи маске, костиме и друге реквизите

Воли да учествује у једноставнијим луткарским представама и ситуацијама из реалног свијета

Игре улога у којима учествује су богате, комплексне и сарадничке

Невербално комуницира уз помоћ геста, мимике и пантомиме

Има елементарна сазнања о позоришту за дјецу

IV K 1 Говорно стваралаштво и дјечија књижевност; IV K 2 глума; IV K 3 музика и плес; IV K 4 цртање, сликање и моделовање;

IV K 3

Пјева једноставније дјечије пјесме и гласом подржава музичке композиције
Измишља своје мелодије

Прати једноставнији ритам мелодије покретима и уз помоћ дјечијих музичких
инструмената

Умије да распознаје боју звукова уобичајених музичких инструмената

Пажљиво слуша и прима музичко дјело

Воли и често плеше уз различите врсте музике

Уочава и разликује динамику, висину, темпо и ритам тонова

Свира на Орфовом инструментаријуму (штапићи, дрвени бубањ, звечка, кастањете на
дршци, пралорци, триангл, чинеле, ручни бубањ, даире и тимпани)

IV K 4

Има искуства у примјени разних врста и облика линија (праве, криве, дуге, крагке,
косе, вијугаве)

Ствара све сложенија композициона рјешења, од једноставног ређања облика и слика
до кретања, скулпања и распршивања по цијелом формату, уз помоћ разних врста
цртаћег прибора

Изража се бојом и површином уз употребу ликовно-сликарских техника

Воли да експериментише бојама и разноврсним материјалима

Умије да линијом и облицима изрази пропорцију, величину и текстуру

Воли да се игра линијама,

Црта линије које имају финесе у дебљини, постиже чисте и богате линије, јасних
контура и вјешто приказује текстуре линијом

Умије да прикаже фигуре људи, животиња, биљака и других објеката са више детаља
и карактеристика (у акцији, међусобног односа више фигура, њихово постављање у
различите просторе и сразмјере, као и изражавање емоционалног односа према њима)

Игра се бојама, њиховим нијансама

Бојом изражава особине, стања, емоције

Познаје основне сликарске материјале и технике

Изграђује елементарне естетске ставове и доживљаје према умјетничким дјелима и
дјелима својих другова из групе

Зна елементарне појмове из ликовне умјетности (слика, скулптура, цртеж, портрет,
мртва природа, колаж)

Радо се игра конструкторских игара

Ствара продукте од различитог вајарског материјала

Показује интерес за употребу природних и вјештачких материјала за грађење и
конструкторство

IV K 1 Говорно стваралаштво и дјечија књижевност; **IV K 2** глума; **IV K 3** музика и плес; **IV K 4** цртање, сликање и моделовање;

IV К Потенцијални садржаји активности дјечјег стваралаштва

До три године

Васпитачица / васпитач организује средину у радној соби и вртићу која посједује пуно разноврсних материјала, природних и вјештачких, структурираних и неструктурираних за подстицање стваралаштва, која је доступна дјечи (на висини очију дјеце и које дјеца сама могу узимати и враћати): разноврсни папири, салвете, картони, текстил и вата, пластелин, глина, тијесто у боји, калупи за моделовање, радне површине и тацне за моделовање; разноврсне боје: воштане, дрвене, фломастери, водене боје, боје за прсте, неотровна љепила; природни материјали и плодови, каменчићи, и сл. Материјале сконцентрисати у један центар, или један простор у соби, који ће дјеца препознавати као простор за цртање. Ту могу да се поставе столови, столице, штафелаји или да се на зидовима направи слободан простор за цртање и бојење, гдје ће се папири стално обнављати. Организовати игре експериментисања материјалима и бојама, континуирано подстицати на шарање, цртање, моделовање;

У соби треба да се постави библиотека са сликовницама, сликама, постерима и сл. за бебе и малу дјечу, која је доступна и уређена тако да омогућује дјечи да леже, сједе, сами или у мањим групама, неометани од друге дјеце. У њега ставити јастучиће, сунђере, струњаче, мараме, гињол и друге позоршне лутке, крпене, плишане лутке, животиње и сл. Дјечи причати бајке, басне и рецитовати једноставне дјечије пјесме. Организовати једноставније драматизације, оживљавати лутке ... Игре опонашања, симболичке игре, игре «кобојаги», «као да». Прерушавање;

Свакодневно пјевање и свирање дјечијих пјесама узимитирање покрета. Пјевање бројалица уз плескање и покрете тијелом. Слушање разноврсне музике, нарочито умјетничке, што може да послужи као основа приликом извршавања свакодневних ритуала и намирања дјечијих потреба. Игре експериментисања звуцима и употреба једноставних музичких инструмената Орфовог инструментарија;

У простор ставити *већа огледала* постављено на висину дјечијег погледа и сигурно причвршћена, која се често користе за активности подстицања цјеловитог развоја и стваралаштва.

До шест година

IV K 1

Говорно стваралаштво

Игре гласовима, гласовним групама и ријечима њиховим изговарањем на посебан начин прекрајањем и одступањем од лингвистичких правила;

Грађење нових ријечи по аналогијама и додавањем наставака ријечима;

Измишљање ријечи (назива) за ствари, имена и презимена за животиње, измишљање смијешних, најдужих, необичних ријечи и сл.;

Традиционалне језичке игре загонетања, надмудривања, игре речима које добијају посебна значења, разбрајалице, питалице, доскочице и др.;

Изокретаљке – приче инспирисане текстовима из литературе у којима дјеца све изокрећу;

Игре римовања и стихотворство;

Игре представљања и језичке игре («шта би било, кад би било», представљање радње «у празно», као, на примјер, «пијење» без чаше);

Активности у којима дјеца проналазе оригинална рјешења, идеје одступајући од стандардних образаца у причању;

Дјечија књижевност

Активности у којима се користи народна и умјетничка књижевности за дјецу (пјесме, приче, бајке, басне, загонетке, питалице, брзалице, разбрајалице, успаванке, цупаљке, ташунаљке, бројалице, пословице и други књижевни жанрови);

Упознавање са различитим начинима представљања књижевности (књига, радио и ТВ емисија, филм, дијафилм, касета и или CD, и др.);

Активности: „Бирамо најљепшу сликовницу“, „Фотографије омиљених писаца“, „Изложба илустрација ликова из бајки“, „Исјечци из дјечије штампе посвећени одређеној теми“ и сл.;

Разговори о прочитаном, слушаном и гледаном, тумачење садржаја (шта је схваћено и запамћено);

Активности елементарне анализе књижевног дјела (препознавање ко је јунак приче, изражавање свог односа према њему, одређивање жанра дјела, уочавање неких карактеристика језика и др.), разматрање етичких аспеката и порука дјела (тумачење и оцјењивање поступака, карактера и понашања јунака, њихових мотива и осјећања, уз повезивање са искуствима које дјеца имају о људима из свакодневног живота), као и естетских аспеката (шта се дјецци посебно свидјело а шта није и зашто);

Учење стихова и њихово изражајно рецитовање;

Активности на изражајном причању дјела која су дјеца запамтила, у играма драматизације игре улога инспирисаних јунацима књижевних дјела, самостално смишљање кратких прича, пјесама, загонетки и др.;

Прављење књига, новина, честитки и др. од разног илустративног материјала;

Посјете књижарама, изложбама књига, библиотекама;

Сусрети са писцима за дјецу.

До шест година

IV К 2

Глума

Игра замјене и представљања других звуком и гласом, ријечима, кретањем, гестом, мимиком и пантомимом (предмета, појава, људи, животиња, биљака и сл.);

Игре огледања („Огледала“, „Шта на шта личи“);

Игре замишљања радњи и имитације („храњење“ лутака, саиграча у ликовима међу играчкама; „купање“ лутке у замишљеној води, гледање кроз замишљени прозор воза, како се држи телефонска слушалица, како се шибицом пали ватра коју стално гаси вјетар итд.);

Групна пантомима;

Кретање према упутству васпитача („као кад идеш у посластичарницу“, „као када идеш негдје гдје не желиш да стигнеш“, „као да си сасвим мали“, „као да си много висок“, „као рода“, „као кенгур“, поспано, уморно, весело, полако, брзо, на врховима прстију... уз вођење рачуна да се избјегне међусобно додиривање итд.);

Ходање по замишљеном тлу („кроз воду“, „као да је под љепљив“, „скакућући с камена на камен“, „кроз снијег“, „кроз пустињу“, „шетамо се кроз шуму“, „шљапкамо по барицама“ и др.) и скакање („као да си љут“, „од среће“, „као у базен“ и сл.);

Разговор о значењу појединих гестова, праћење и разумијевање гестова;

Уочавање изражајности гестова, превођење ријечи у гестове (и обрнуто) и игре погађања гестова;

Спонтане дјечије игре са драмским елементима;

Традиционалне дјечије игре са драмским елементима;

Дијалози и игра на одређену тему са сценском лутком;

Драматизације разних врста прича у драмске форме;

Креирање једноставних дјечијих драмских форми;

Презентације малих драмских форми насталих као резултат дуготрајних игара и активности дјецe;

Луткарско позориште, позориште сенки, стоно позориште;

Израда костима и маски и игре у њима;

Одлазак у позориште и гледање различитих драмских форми.

До шест година

IV K 3

Музика и плес

Активности слушања музике уз препознавање назива композиције, темпа, динамике и трајања тона, врсте и начина извођења композиције, инструмената и сл.;

Пјевање пјесама умјереног темпа, једноставне мелодијске и ритмичке структуре;

Упознавање основних музичких елемената (особина музичког тона, разликовање висине тона, препознавање темпа музике (брз, лаган, умјерен, убрзавајући, успоравајући), динамике (гласно, тихо, гласније, тише), трајања, карактера музике (весела, тужна, живахна, одлучна, спокојна) и жанрови (корачница, успаванка, свечана музика, духовна и др.);

Импровизовано пјевање измишљених мелодија на погодне стихове пјесмица, бројалица, разбрајалица, познате риме и др.;

Појединачно и заједничко пјевање, са и без покрета;

Продуковање и репродуковање различитих тонова и шума устама (звиждање, цвокотање, грготање, цоктање, пућкање и др.) рукама, ногама, помоћу природних и других материјала и инструмената;

Експериментисање звуцима, тоновима и ритмовима на импровизованим музичким инструментима и инструментима Орфовог инструментаријума;

Игре музичке импровизације подражавајући појаве у природи, животињске гласове, кретање људи и сл., „разговарајући“ и „причајући“ уз помоћ инструмената и изражавајући емоције карактеристикама појединих мелодија, уносећи у то елементе личног израза и креације;

Испитивање и откривање звучних својстава музичких инструмената;

Свирање на Орфовом инструментаријуму;

Коришћење инструмената за извођење ритма као и ритмичку пратњу;

Солистичко и заједничко музицирање;

Игре улога и драматизације у којима се подражавају звуци, гласови и јављање;

Плесане и покрет у заједничким активностима у свим видовима употребе музичких садржаја;

Плесне драматизације са сижеом;

Представљање и подражавање ликова, ситуација и радњи у одређеном ритму са или без музичке пратње, лаганим и изворно дјечијим покретима;

Народне и орске игре, плесови доступни дјецима;

Опонашање покрета народног мелоса (коло и пјесма оплемењени ташунаљкама, цупкалицама, гегалицама и скакутаљкама у јасличком узрасту);

Основни кораци класичних, умјетничких плесова (валцер, танго, полка);

Основни кораци савремених плесова (латино-амерички, џез, рокенрол);

Праћење и стварање једноставних ритмова (који одговарају марширању, скакутању, трчању и сл.), као и драмским импровизацијама којима се прати или ствара ритам пјевања или свирања на дјечијим инструментима.

До шест година

IV К 4

Цртање, сликање, моделовање

Игра материјалима, опажање трагова на хартији, зиду, поду, на већем или мањем формату чвршће хартије, без одређених садржаја;

Игре различитим линијама у дефинисању једноставних облика уз богатије схеме предмета, фигура људи и животиња, биљака и разних предмета;

Коришћење линије да се њоме представе различити облици и разна просторна рјешења, људи, биљке и животиње, са више фигура и детаљима, у акцији, у међусобном односу више фигура, постављањем у различите просторе и сразмјере и изражавањем емоционалног односа према њима, групе људи, њихово кретање, сопствени доживљаји;

Бојење мањих површина различитих облика, а касније дефинисање облика четком и бојом којом се испуњава означена површина;

Експериментисање бојама ради њиховог бољег упознавања;

Колористичка рјешења којима се представљају људи, животиње, биљке и други објекти са карактеристичним детаљима, уз приказивање више фигура и група, њиховог кретања, доживљаја и др. и изражавање емоционалног односа према њима уз помоћ боје;

Познавање елементарних сликарских материјала и техника;

Декоративна употреба боја: контрасти, тонски склад и представљање текстура бојом;

Основни елементи и технике примијењене умјетности у раду са различитим материјалима ради израде разних употребних предмета;

Упознавање архитектонских карактеристика и уређења мјеста у којем дјеца живе;

Посјеђивање изложби, галерија и музеја и разговори о виђеном;

Упознавање продуката традиционалног народног стваралаштва и умјетности у сакралним објектима, тумачење њихове намјене, садржаја и значења;

Сусрети са ликовним умјетницима;

Разговори о лијепом и ружном у дјечијој околини;

Украшавање радне собе, зидова предшколске установе и других простора;

Истраживачке игре, откривање својстава различитих материјала (тијесто у боји, пијесак, глина, пластелин, глинамол и сл. као моделарски материјали);

Релјефно вајање обојеним тијестом и глином уз уцртавање, отискивање и утискивање детаља;

Разобличавање и поновно сакупљање у масу веће масе материјала;

Грађење детаља уобличених мокрим пијеском, обојеним тијестом или глином;

Конструкторске игре израдом разноврсних конструкција материјалом за грађење или лево готовим материјалима за израду стварних и измишљених модела;

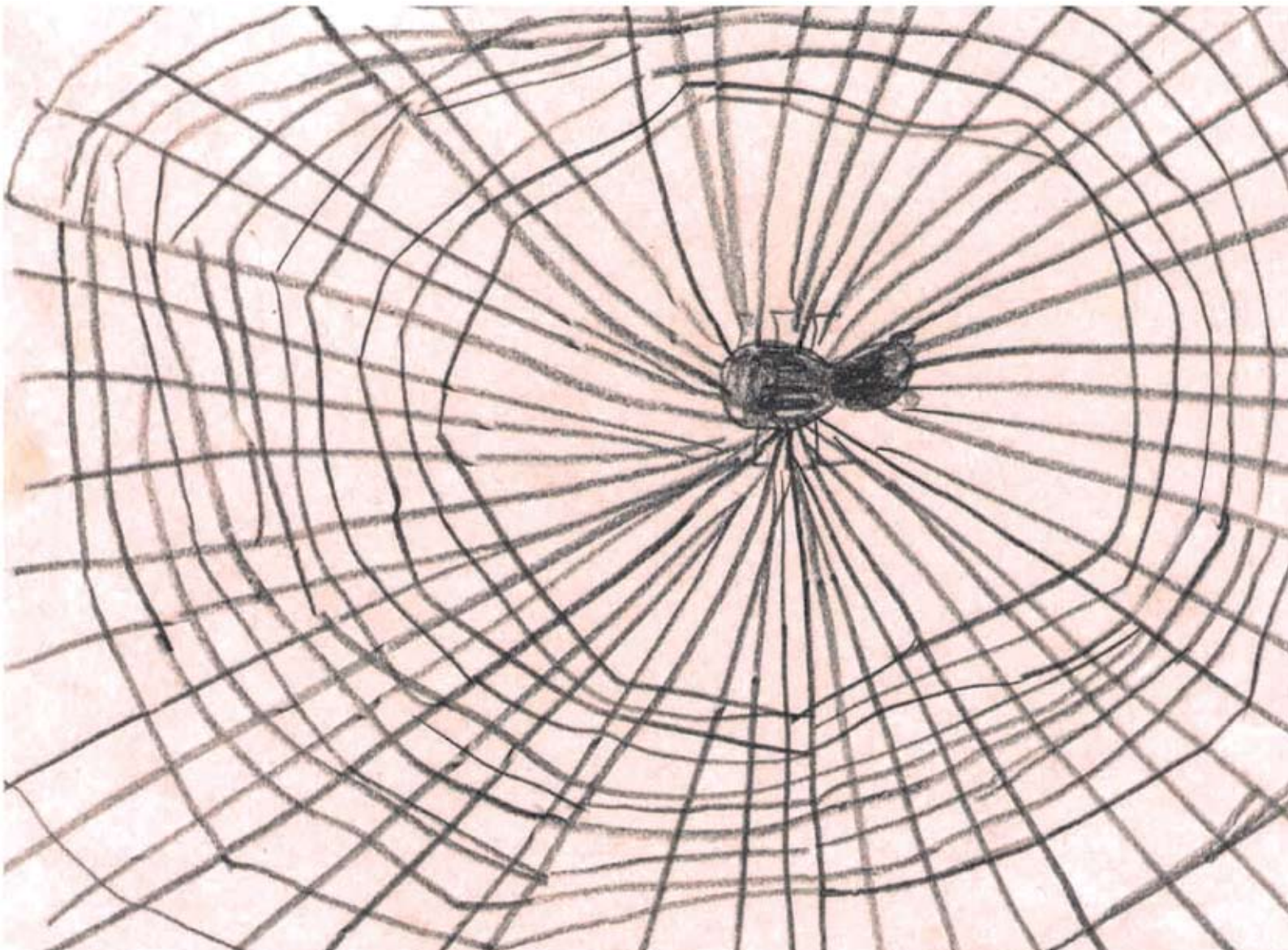
Обликовање кружних и других форми од роловане хартије и папирних трака, обликовања у папир-пластици, радом са папирним тракама и облицима ваљака, и рад са папир-машеом;

Вајање групе фигура у некој акцији и покрету и разним односима;

Обликовање и компоновање од већ оформљених природних облика;

Грађење од различитих облика отпадног материјала.

8. ПРИМЈЕНА ПРОГРАМА

Планирање и припремање васпитно-образовног рада је операционализација предшколског програма.

Планирање, примјењивање и евалуација чине интегрални процес примјењивања Програма предшколског васпитања и образовања у Републици Српској

ПЛАНИРАЊЕ

Сваки вртић планира васпитно-образовни рад којим ће остваривати задатке и исходе одређене Програмом предшколског васпитања и образовања у РС¹.

Планирање је континуиран процес који подразумијева посматрање и утврђивање дјечијих могућности и потреба, одређивање жељених исхода учења, обезбјеђивање активности, материјала и опреме којим ће се до тих исхода доћи, и планирање начина како да се процјени њихова ефикасност.

Планирање је тимски процес континуираног дијалога, који укључује све актере у вртићу (родитеље, дјецу, васпитаче, стручну службу, управу).

Планирање почиње посматрањем дјецe и утврђивањем њихових могућности, потреба, жеља и интересовања, у условима у којима се реализују. На основу тога, планира се довољно учећих искустава и активности које се односе на конкретну дјевојчицу и конкретног дјечака, мање групе дјецe, цијелу групу дјецe, окружење у којем бораве дјеца.

Обавеза тима је да планира све вријеме које дијете проводи у вртићу, укључујући и вријеме за извршавање свакодневних обавеза (нпр. вријеме обједа).

¹ Сваки вртић је специфичан, непоновљив, са својом групом дјецe, родитељима, васпитачима, стручним сарадницима. У њему се развија аутентична култура, клима, физиономија, скривени курикулум. Вртић се налази у различитим социјалним, друштвеним, географским условима.

Планирање и документовање рада са дјецом

Према обиљежјима и намјени, планирање дијелимо на дугорочно, етапно, процесно планирање и планирање у ходу.

Планирање непосредног васпитно-образовног рада има своје специфичности на узрасту до три године, пошто се оно заснива на међудејству васпитно-образовног рада и игре, његе и учења малог дјетета, са акцентом на индивидуализацију одговарања на потребе сваке дјевојчице и сваког дјечака у групи.

До три године

Међудејство и интеракција његе, спонтаног учења, игре и васпитно-образовног рада чини доминантан фонд активности и обавеза према дјечи, али и основни принцип у састављању распореда живљења дјече. Правило је да се одрасли баве дјецом онолико пута колико је потребно, ради њиховог намирања. Тиме се потенцира задатак васпитачице / васпитача да своје активности усаглашава са индивидуалним потребама сваког дјетета, избегавајући активности у којима се дјеца групно наводе на активности за које немају тренутну потребу (нпр. истовремено сједање све дјече на ношу). Одрасли има обавезу да се игра са дјецом у подстицајној средини.

Вријеме је флексибилно и зависи од индивидуалних потреба сваке дјевојчице и дјечака у групи. За целокупан развој дјетета, изузетан значај има усаглашавање ритма живљења у вртићу са навикама које дијете носи из породице.

Њега, игра и васпитни рад представљају комплементарну цјелину, јер се главни дио васпитања у овом узрасту остварује преко бројних спонтаних или добро смишљених поступака његе и одговарања на дјечије разноврсне потребе. Њихово планирање и реализација уважава принцип индивидуалности, а како дјеца одрастају, индивидуални приступ дјевојчицама и дјечацима се постепено допуњује групним учећим активностима и играма, са нагласком да сваком дјетету, појединачно, треба адекватна подршка. Процеси учења су сложенији, одвијају се у оквирима утицаја новог социјалног окружења.

Васпитачице / васпитачи и медицинске сестре у тиму *планирају свој рад у оквиру његе и васпитног рада тимски*, поштујући уочене карактеристике и развојне сигнале дјевојчица и дјечака, избором исхода који се остварују играчким активностима које су прилагођене за мале групе.

Физичке и интелектуалне активности са узрастом постају сложеније, дјеца испољавају све веће интересовање за свијет око себе. Самоактивношћу и адекватним подстицањем од стране одраслих дјеца се упућују и храбре на откривање и упознавање предмета и појава из непосредне околине. Битно је да васпитачица / васпитач припреми подстицајну, богату средину (много доступних разноврсних играчака, од различитих материјала који стоје на истом мјесту у простору и континуирано су доступне дјечи) у којој дјеца сама одабирају играчке и развијају игру, зависно од унутрашњих мотива, сазнања и тренутних расположења. Дјеца у овој доби испољавају изразите жеље за кретањем, што сугерише организовање физичких и перцептивних активности и игара (пузање, гурање, котрљање, ношење). Осим радне собе, цио простор вртића мора бити инспиративан и доступан дјечи јасленог узраста како би могли да задовоље своје потребе за истраживањем и учењем, што је обавеза тима на нивоу вртића.

Чување и унапређење здравља дјече у јаслицама је један од важних задатака и предуслова ефикасног васпитно-образовног рада. Очување здравља дјече у вртићу, претпоставља постојање превентивних мјера здравствене заштите, укључујући хигијену, његу и правилну исхрану.

Њега је елементарна потреба одојчета и малог дјетета, а осим тога што је важно да буде суво, утопљено, ушушкано, сито, од велике важности је и да му се топло обраћа одрасла особа и одговара на сигнале за комуникацију.

Упознавање са индивидуалним особеностима развоја дјече и пажљиво праћење и спознавање потреба и интересовања сваке дјевојчице и сваког дјечака у групи, чини основу за планирање, извођење и евалуацију васпитно-образовног рада и његе. То значи да се јасно препознају

сигнали развоја који се испољавају у виду квалитативних промјена у понашању, психомоторним и интелектуалним способностима, говору и социјално-емоционалним компетенцијама сваког дјетета у групи. Поштовање индивидуалних разлика и потреба јесте могућност да се оне, прије свега, опазе на вријеме, да се на индивидуалну поруку сваког дјетета благовремено и правилно одговори.

Један од значајнијих услова за постизање оптималне васпитне средине је *организација и формирање васпитних група* дјете до 3 године, што је условљено узрастом и бројем дјете, простором којим располаже вртић. У дјечијем вртићу који има примљену дјетцу за више васпитних група, групе ће се формирати тако што ће се сагледати укупна узрасна структура и правити најбоље варијанте које ће одговорити на потребе дјете, породице и бити у складу са организацијом, функционисањем и кадровским могућностима вртића. Тим васпитача сугерише начине формирања група.

Успостављање *дневног ритма живљења* (активности и његе) који одговара групи дјете и сваком дјетету у групи у вртићу, подразумијева поштовање узрасних, педагошко-психолошких, здравствених, физиолошких критеријума и аспеката развоја. Са педагошког становишта, у оквиру васпитног процеса дјете овог узраста највише одговара наизмјеничан распоред играликих активности и одмора и рекреативних активности у оквиру којих се могу обављати активности његе и здравствене заштите. Доследност у ритму значајно утиче на осјећање сигурности, припадности, лагодности, задовољства и пуноће живота мале дјете, а успутни ефекти устаљеног ритмичног живота у вртићу утичу на стварање навика квалитетног живота. Ова досљедност распореда, обухвата и флексибилност ритма живљења у дјечијем вртићу као цјелини.

Врсте планирања

Дугорочно планирање, суштински је информисање, **добро познавање и разумијевање садржајне структуре** и принципијелних одређења у Програму предшколског васпитања и образовања у РС. То је процес сталног стручног усавршавања у циљу избора најквалитетнијег пута његове реализације, прилагођавања условима социјалног и материјалног окружења, и сагледаним развојним могућностима васпитне групе и сваког дјетета у групи. Тиме се васпитно-образовни рад са предшколском дјетцом уздиже над активностима «чувања дјете» и превазиђеним концепцијама подучавања и опонашања школе.

Дугорочним планом се регулишу и елементи дидактичког модела интерпретације: прилагођавање амбијенталних услова, дидактичких средстава и опреме центара за учење. При томе увијек треба имати на уму да је програм заснован на идеји да се већи дио учећих активности и игре реализује у малим групама и у центрима за учење, који највише одговарају природи планиране активности. Најефикасније је да се дугорочно планирање обавља тимски и паралелно са израдом годишњег програма рада вртића и предшколске установе као цјелине.

Етапно планирање је систематско, тимско бављење основним питањима рада за краће вријеме (недјеља, 2 недјеље). Етапним плановима се обезбјеђује континуитет и они најдиректније зависе од околности у конкретној групи.

То се односи на добро познавање:

- индивидуалних могућности сваког дјетета у групи;
- познавање могућности, афинитета и особености васпитне групе;
- ресурса социјалног и материјалног окружења на којима је могуће заснивати учеће активности и његовати дјечију игру;

- и освјешћивање личних афинитета и самопроцијењивање способности васпитачице / васпитача што утиче на избор садржаја и облика активности.

Учећа активност, игра и свакодневне животне активности су микро-честице етапног плана. У етапном планирању руководимо се сљедећим питањима: како се дефинише активност и игра, шта се под тим појмом подразумејева у оперативном смислу и каква је веза са циљевима, задацима тима и очекиваним исходима активности; који су дидактички облици развојно најподеснији да се примјењују и коме су намијењени (цијелој групи за фронталну формацију, малим групама у центрима за учење, или групама средње величине); и који су методички услови или поступци неопходни да би она била привлачна за дјецу и сврсисходна у њиховом учењу.

Једна учећа активност је флексибилно постављена и заокружена цјелина садржаја и поступака који одговарају неком од исхода или могу дјеловати интегративно на више дефинисаних исхода учећа.

На примјер: У подручју аспекта развоја говора, комуникације и стваралаштва (жута област) у подручју „Говорно стваралаштво и дјечија књиженост IV K1 “Програмом је ближе дефинисан један од очекиваних исхода: „Учествује у језичким играма, воли да експериментира гласовима, ријечима“. Потенцијални садржај учеће активности који води ка том исходу може бити „Традиционалне језичке игре загонетања, надмудривања, игре речима које добијају посебна значења, разбрајалице, питалице, доскочице и др.“. Тај потенцијални садржај прилагођава се за потребе етапног плана у конкретну активност: нпр. „Игре ријечима: Измијениш један глас, добијеш другу ријеч“, или „Игра: Питам се, питам се.., шта је то...?“.

Етапни план је *попис учећих активности и игара* којом се планира процес васпитно-образовног рада за краћи период, гдје се могу увидјети исходи учећа након реализације једног или више етапних планова. Ближе одређивање њихових дидактичких и методичких елемената (облици, методе, садржаји, средства) и тока учеће активности и игре, саставни је дио радних мапа тима и вртића.

Процесно планирање је детаљнија разрада етапног плана, краткорочно је, и односи се на дневно планирање. Оно је предвиђање тока непосредног васпитно-образовног рада и подсјећа на израду сценарија који је довољно флексибилан како би се интервенције могле чинити и током непосредног рада са дјецом. Кад се дефинишу учеће активности и игре по садржају, планира се њихова намјена, оријентационо трајање, период дана када ће се реализовати и размјештај у центрима за учење који су у употреби, или се планира формирање нових центара.

Процесно планирање, као креативни чин тима васпитача и стручних сарадника у васпитној групи у предвиђању тока и поступака за квалитетан процес васпитно-образовног рада, представља подсјетник, који се планира прије рада са дјецом, а на који се ослањају васпитачи док непосредно раде са дјецом и (или) родитељима. Дневно припремање је кратко и систематско прегледање свих услова и раније одабраних средстава, провјера њихове функционалности, договор са потенцијалним носицима активности (члановима тима), асистентима или волонтерима који се укључују у неку од етапа процеса.

Планирање у ходу започиње већ током процеса, када се уочи да планиране активности не успијевају, не задовољавају интересовања дјеце или су лоше материјално поткријељене па се морају одложити за наредни период, или кад васпитачица / васпитач процијени, да активност не води ка очекиваним исходима, кад су оне постале монотоне и претјерано ослоњене на испуњавање форме или неким другим ситуацијама.

Планирање у ходу ради се и након евалуације ефеката етапног или више етапних планова, када се уочи да се не остварују планирани исходи учења који покривају равномјерно све аспекте развоја. Уколико се дође до сазнања да неки од исхода нису остварени, или су остварени на nižем нивоу од очекиваних, наредна етапа је простор да се унесу нове, сличне активности којима се врши допуњавање пропуштених садржаја, или се само продужава вријеме учећих активности и игре.

Планирање на нивоу вртића и предшколске установе

На основу постојећег стања и жељених стратешких циљева развоја, квалитета и организације рада вртића, којег поставља тим и менаџмент установе, могуће је одредити неколико аспеката дугорочног планирања на нивоу вртића који може бити одређен краткорочним, средњорочним и дугорочним плановима развоја:

- * планирање ресурса
- * планирање квалитета васпитно-образовног рада
- * планирање партнерства са породицом и окружењем
- * атмосфера вртића
- * стил руковођења

Дугорочно се тимски планирају и реализују **фондови за набављање** дидактичног и потрошног материјала, опреме и играчака, књига, стручне литературе, радних листова, што подразумева активности на процјењивању постојећег стања у погледу опремљености цијелокупног амбијента вртића, идентификацији потреба, планова за набавку и саму набавку.

Дугорочно се планирају начини прилагођавања и уређивања цијелог простора вртића како би се све доступне просторије искориштавале за потребе васпитно-образовног рада и биле доступне свој дјечи и васпитачима у вртићу, а тиме отварале могућности за разноврсне активности и мијешање дјецe и одраслих.

Дугорочно се планирају дидактичке иновације, њихово увођење у праксу и процјењивање ефеката.

Дугорочно и индивидуализовано се планирају потребе стручног усавршавања тима, у смислу карактера, тема, начина обуке која је потребна ради ефикаснијег примјењивања курикулума.

Дугорочним планом тим планира **потребе ангажовања волонтера и додатног стручног особља** у инклузивним групама, и у било којим другим условима када ситуација то налаже.

Претпоставља да тим у вртићу ради на развоју и примјењује стратегије формирања група дјецe и броја дјецe у групи, који мора да се базира на **строгом поштовању норматива и стандарда о броју дјецe у групи** у односу на узраст и способности дјецe, карактер групе и просторне услове у вртићу. Укључује и планирање смањивања броја дјецe у **инклузивним групама**.

Континуирано дугорочно, етапно и дневно се планирају активности на развијању партнерства са породицом и локалном заједницом, што укључује равноправно учешће и подијељену одговорност између различитих актера и међусобно договарање.

Дугорочно се планирају активности на развијању повољне, отворене, здраве радне атмосфере, препознатљиве јединствене филозофије и физиономије сваког вртића, у којој ће

се добро осјећати свака дјевојчица и сваки дјечак, свака мајка и отац, васпитачица / васпитач, медицинска сестра, спремачица / спремач, куvariца / кувар, домар, административне раднице и радници, педагогичке и педагози, психологичке и психолози, директоричке и директори, и остали стручни сарадници.

У вртићу се дугорочно ради на развијању демократичног стила руковођења, начина промоције значаја раног учења и сопственог доприноса по том аспекту у локалној заједници и држави, планира се супервизија запослених, посебно васпитача, као и начини самоевалуације вртића.

ЕВАЛУАЦИЈА

Сваки вртић планира начин евалуације којим ће процјењивати ефекте васпитно-образовног рада у односу на постављене циљеве и исходе одређене Програмом предшколског васпитања и образовања Републике Српске.

Евалуација је континуиран процес који се изводи на два нивоа: нивоу рада тима и нивоу рада вртића¹.

Дијалог о напредовању и непосредном раду је саставни дио тимског рада запослених у вртићу.

Евалуација на нивоу рада вртића је дугорочна, и изводи се једном до два пута годишње и на основу ње се праве акциони планови за вртић. Она је обавеза тима, који укључује све актере у вртићу (родитеље, дјецу, васпитаче, стручну службу, управу).

Евалуација рада васпитача је континуирана сукцесивна обавеза сопственог процјењивања ефикасности васпитно-образовног рада у односу на групу дјеце и постављене исходе учења.

¹ У случају да је вртић дио шире предшколске установе, евалуација се ради на нивоу установе, али са израженим индивидуалним приступом за сваки вртић, којег ради тим у вртићу, а обједињују представник из управе у циљу стратешког планирања.

Евалуација на нивоу вртића је услов и основа развоја квалитета васпитања и образовања у вртићу, као и основа за управљање и стратешко планирање у вртићу. То је континуирано, систематско, планирано унапређивање квалитета кроз праћење и процјену процеса и резултата (сумативна и формативна евалуација). Треба да се базира на питањима: Какав смо ми вртић? Како то знамо? Шта можемо учинити да бисмо били бољи?

Треба да се усмјерава на следеће области:

- * квалитет услова у вртићу/структурални квалитет, који одређује оквир за васпитно-образовни рад. Односи се на физичке и материјалне услове, ресурсе, рутине, начине организације дана и недјеље, ритуале, број дјеце у групама, односе броја одраслих и

дјеце у вртићу и сл., и даје одговоре на питања да ли је окружење сигурно, безбједно и повољно за дјецу предшколског узраста

- * квалитет процеса / процесни квалитет, који захвата аспекте програма рада вртића као што су интеракција и комуникација дијете – одрасли; дијете (дјеца) – дијете (дјеца); дидактичко-методички контекст, односно, квалитет активности које се организују; као и контекст простора, односно, центара за учење
- * индикатори исхода гдје се узимају у обзир ефективност програма рада у вртићу, утицаји које програм има на развој и учење дјеце, физичко и ментално здравље, као и спремност за наредне ступњеве образовања.

Начине евалуације (квантитативне, квалитативне или мјешовите природе), методе и технике одређује тим у вртићу, а истраживања обухватају све одрасле и дјецу (запослене, родитеље и дјецу). Евалуацијом се утврђује да ли окружење вртића и програм који се у њему спроводи задовољава потребе сваког дјетета у вртићу. Информације које се добијају евалуацијом служе за модификовање и даље усавршавање васпитно-образовног програма.

У процесу евалуације, потребно је одредити:

- * реалне циљеве
- * мјерила процјењивања ефикасности рада васпитача и напредовања дјеце
- * методе на основу којих ће се прикупљати подаци
- * начине њихове обраде, анализирања и интерпретације
- * начине представљања широј јавности (нпр. родитељима, локалној заједници и сл.)

Самоевалуација васпитача је освјешћивање васпитача о ефикасности свог рада, о начинима на које задовољава дјечије потребе. Васпитачица / васпитач и тим освјешћују путеве које су изабрали да би, одговарајући на дјечије потребе, стигли до одређених исхода учења. Евалуацијом васпитачица/васпитач добија информације о томе да ли изабране активности у раду покривају све аспекте развоја, са једне стране. Са друге, процјењује да ли је избор активности уравнотежен и да ли такав избор доприноси развоју групе и конкретном дјетету у смислу постављених исхода.

Као врста рефлексије васпитачице / васпитача и тима може да се ради прије рада са групом (у фази планирања васпитно-образовног рада), у току рада са групом (дјецом) и након одређених активности (у виду осврта на реализовано).

Сврха евалуација васпитача је да:

- * добије повратну информацију о томе да ли пракса задовољава дјечије потребе и утиче на остваривање исхода учења одређених курикулумом,
- * на основу те информације коригује и креира будући рад
- * добије повратну информацију о ефикасности изабраних метода и активности, и њихових утицаја на развој конкретног дјетета и групе.

Процјењивање учења и развоја дјеце треба да се базира на континуираном посматрању дјеце; чланови тима посматрају, слушају, ступају у интеракцију са дјететом или групом, биљеже своја запажања у виду анегдота или систематизованог протокола. Те информације служе за дубљу анализу праксе, и на основу њих се даље планира у правцу задовољавања дјечијих потреба, и поставља мрежа исхода за појединачно дијете, мање групе дјеце и групу у цјелини.

Педагошку документацију чине сви планови и евиденције о току и евалуацији процеса и

резултата (радне књиге за предшколске установе, портфолио групе, радне мапе тима и сл.).

Радне књиге за предшколске установе, одређене посебним правилником, служе за планирање и документовање рада васпитне групе.

Радне мапе тима служе за разраду и похрањивање конкретних дневних сценарија активности и игара са цијелом и малим групама, које су класификоване и доступне за све одрасле који се баве дјецом. Представљају збирке провјерених учећих активности и игара, са неопходним дидактичко-методичким елементима које воде ка исходима (савременија терминологија користи појам „професионални портфолио“).

У оквиру својих компетенција, стручни сарадници и директори предшколских установа у функцији педагошких руководилица установа воде радне мапе или професионалне портфолије за свој ниво одговорности (разноврсни обрасци, протоколи, описи методологије, формулари, текстови, и сл.).

Књиге за праћење развоја дјеце (портфолио групе) служи за документовање развоја, учења и игре дјетета од тренутка уписа у предшколску установу; они су доступни родитељима, и представљају основу за прелазак дјетета у наредни подсистем васпитања и образовања, у циљу обезбјеђивања континуитета међу њима.

9. УСТАНОВЕ ЗА ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ

Предшколско васпитање и образовање има друштвени карактер, јер помаже остваривање функција породице као основне ћелије друштва у подршци развоју предшколске дјеце. Дјевојчице и дјечаци предшколског узраста равноправни су чланови друштва и од виталног је значаја да друштвена заједница буде заинтересована за њихово квалитетно одрастање. То су основни разлози да се развијају установе за предшколско васпитање и образовање, од чијих функција и квалитета може зависити развој личности и домети каснијег учења и развоја дјеце и омладине.

Институционализовано друштвено васпитање и образовање, представља ванпородично социјално и материјално окружење које може обезбиједити богате и осмишљене учеће активности дјеце којима се постижу најповољнији исходи раног учења. Остварује се у јавном, приватном и невладином сектору у: 1) *установама за предшколско васпитање и образовање*; 2) *установама за дјецу* и 3) *специјализованим установама за предшколску дјецу*. Оне чине јединствену мрежу предшколских установа које су у надлежности локалне управе.

1) Врсте установа за предшколско васпитање и образовање, су:

- Дјечије јаслице (цјелодневни, полудневни или краћи програми боравка у програмима његе и васпитно образовних активности) за дјецу млађу од 3 године,
- Дјечији вртићи (цјелодневни, полудневни или краћи боравак дјеце у неком од програма раног учења) за дјецу између 3 и 6 година,
- Комбшоване јасличко-вртићке установе за дјецу до 6 година,
- Мање предшколске групе у породичним условима за дјецу од рођења до 6 година,
- Играонице, као алтернативне установе са цјеловитим програмом за дјецу 3 до 6 година старости у хетерогеним групама, које примјењују неки од прописаних програма предшколског васпитања и образовања. Првенствено су намијењене руралним подручјима са мањим бројем предшколске дјеце. Ове установе могу се оснивати уз основне школе или удружења за помоћ и заштиту права предшколске дјеце, са приоритетним циљем остваривања одговарајућег програма припреме за школу или комбинованог програма предшколског васпитања и образовања.

Програми васпитања и образовања у установама за предшколско васпитање и образовање, које развијају тимови у сваком вртићу, стварају се за конкретну васпитну групу на основу Програма предшколског васпитања и образовања које је донио Министар просвјете и културе. Програм стварају све установе без обзира на власништво, оснивачка права и врсту установе.

2) *Установе за дјецу* баве се ужим, специјалним потребама предшколске дјеце и програмски су самосталне. Осим јавних институција ове установе могу оснивати организације и удружења за старање и помоћ у развоју предшколске дјеце. Прије оснивања за ове установе тражи се сагласност Републичког педагошког завода о програму, као саставни дио документације за регистрацију дјелатности према важећим прописима.

Установе за предшколско васпитање и образовање могу у својој дјелатности развијати краће програме из опуса дјелатности установа за дјецу, јер и једне и друге припадају јединственом систему предшколског васпитања и образовања.

3) *Специјализоване установе за предшколску дјецу*, у оквиру програмске оријентације, могу да обухвате различите развојне аспекте предшколске дјеце или специфичне потребе као што су:

- *Установе за поједине категорије дјецеса посебним образовним потребама*;
За дјецу са физичким онеспособљењима са очуваним интелектуалним способностима,
За дјецу са оштећењима вида слуха и говора,

За дјецу са различитим степеном заостајања у развоју интелектуалних способности и комбинованим сметњама у развоју

- Установе за подршку надареној дјеци;

Дјечија игралиштанца за активно бављење физичким игровним активностима, елементарним спортом и унапређивањем здравствене културе, Установе за одмор и рекреацију предшколске дјеце, „дјечији вртић у природи”, љетовања и зимовања и програме туристичког карактера
Музичке радионице за унапређивање музичке културе, Ликовне радионице (атељеи) за бављење различитим видовима ликовног стваралаштва,
Драмске радионице или позориштанца, причаонице за игре улога Школе страних језика,
Комбиноване рекреативно-забавне и учеће активности у краћим програмима.

Надгледање и консултантске активности око организације, функционисања горе наведених установа и квалитета програма врше стручна лица из сектора за друштвене дјелатности локалне управе и Министарства просвјете и културе, односно Републичког педагошког завода и Просвјетне инспекције. Министарство просвјете и културе води јединствени регистар установа за предшколско васпитање и образовање у републици Српској, како би се обезбиједило надгледање примјене Програма и систематски утицало на квалитет рада у установама.

ВЕЛИЧИНА ВАСПИТНИХ ГРУПА И ОДРАСЛИ

Педагошки оправдана оптимална величина вртића као установе за дјецу је капацитета до 100 дјеце (4 васпитне групе разног узраста са по 20-25 дјеце у групи). С тим у вези нормативи су сљедећи:

Број дјеце у групи:

Мјешовита јасличка група (8-18 мјесеци)	10-15 дјеце (2,5 запослених)
Млађа јасличка група (8-18 мјесеци)	до 10 дјеце (2,5 запослених)
Средња јасличка група (18-24 мјесеци)	11 - 15 дјеце (2,5 запослених)
Старија јасличка група (24-36 мјесеци)	15 - 18 дјеце (2 запослена)
Млађа вртићка група (3-4 године)	18 - 23 дјеце (2 запослена)
Средња вртићка група (4-5 године)	20 - 25 дјеце (2 запослена)
Старија вртићка група (5-6 године)	20 - 28 дјеце (2 запослена)
Мјешовита вртићка група (3-6 година)	18 – 20 дјеце (2 запослена)

У мјешовитим групама број дјеце се смањује, до 20% у групи са двије узрасне доби, до 30% са 3 узрасне доби, а до 40%, ако је комбинација од више узраста, узимајући, при томе, просјечну максималну величину; за јасличке групе: 12 дјеце, а за вртићке: 25 дјеце.

У васпитну групу може бити укључено највише два дјетета са посебним образовним потребама. Када у групи борави једно дијете са посебним образовним потребама, онда се примјењује оптимални стандард (средишњи број између минималног и максималног броја дјеце у одређеној васпитној групи). Ако су укључена два дјетета са посебним образовним потребама онда се примјењује минимални стандард.

Број запослених односи се искључиво на цјелодневни боравак. У вртићким групама у краћим програмима (4-5 сати боравак), запошљава се 1 васпитач, или флексибилни тимови који немају сталан распоред у једној групи, у случају више оваквих група које у вртићу бораве истовремено или дисконтинуирано. За тросатне програме (играоничке групе које се препоручују нарочито у руралним подручјима), ако су групе на мањој међусобној удаљености 1 запослени на 2 групе, с тим да се трајање програма, ни у ком случају, не може смањивати испод 3 сата. Број ангажованих одраслих особа у групама са дјецом са посебним образовним потребама се повећава за минимум једног, уз поштовање различитих услуга које дијете треба, а изводе их стручњаци.

ОПТИМАЛНИ ПРОСТОРНИ УСЛОВИ

Капацитети нето простора за рад са дјецом (вртић за 4 групе):

Радне собе	$55 - 60 \text{ м}^2 \times 4 = 220 - 240 \text{ м}^2$
Гардеробни простор	$8 - 10 \text{ м}^2 \times 4 = 32 - 40 \text{ м}^2$
Санитарни простор	$8 - 10 \text{ м}^2 \times 4 = 32 - 40 \text{ м}^2$
Соба за изолацију	$8 - 10 \text{ м}^2 \times 1 = 8 - 10 \text{ м}^2$
Вишенамјенски простор*	$70 - 80 \text{ м}^2 \times 1 = 70 - 80 \text{ м}^2$
Укупно	$362 - 410 \text{ м}^2$

*Мањи вртићи од оптималне величине (до двије групе) користе радне собе и као вишенамјенске просторије. Мање радне собе од ових стандарда које су у употреби прилагођавају број дјече у групама сразмјерно величини простора.

Пратеће просторије:

Радни кабинет за васпитаче	$10 - 12 \text{ м}^2$
Спремиште за дидактичка средства	$4 - 5 \text{ м}^2$
Гардероба и санитарни чвор за одрасле	$6 - 8 \text{ м}^2$
Радне просторије за управу	$2 \times 10 - 12 \text{ м}^2 = 20 - 24 \text{ м}^2$
Кухиња са перионицом суђа	$2 \times 25 - 30 \text{ м}^2 = 50 - 60 \text{ м}^2$
Гардероба и санитет за економат	$8 - 10 \text{ м}^2$
Спремиште за алат и прибор	$8 - 12 \text{ м}^2$
Укупно	$106 - 131 \text{ м}^2$

Укупно величина објекта за 4 групе: $468 - 541 \text{ м}^2$

Бруто површина (+ приближно 30% зидови и ходници): $600 - 700 \text{ м}^2$

Нето површина по дјетету: $4,5 - 5,5 \text{ м}^2$

Оптимална величина отвореног простора: $1\ 500 \text{ м}^2$, за различите намјене; стазе, терени за игре лоптом, справе типа пењалице и провлачилице, тобогани, пјешчаници, кућице за осамљивање, вјештачки брежуљци, зоокутак, кућице или наткривени простори (терасе) за статичке игре на отвореном. Нето површина отвореног простора по дјетету је приближно $15 \text{ м}^2 - 17 \text{ м}^2$.

У погледу хигијенско-техничких услова за пројектовање и изградњу вртића најважнији услови локације и функција објекта су:

- здраво земљиште погодне оријентације величине приближно 2 500 м², или 25м² бруто површине за објекат и отворени простор,
- довољна и безбједна удаљеност од саобраћајница или извора који могу загадити околину вртића,
- довољну удаљеност од других објеката (приближно двострука висина сусједних објеката) ради редовног осунчавања,
- максимално погодно растојање од потенцијалних корисника, близина саобраћајне инфраструктуре,
- по правилу објекат је приземан, или највише једноспратан,
- оријентација дјечијих соба на одабраној локацији, за наше услове (климатске и метеоролошке) је југ, исток или југоисток, али у случају специфичних локалних услова (вјетар и ваздушна струјања) могућа су одступања, уз услов да се дневно освјетљење обезбјеђује најмање са двије стране,
- освјетљавање, просторија за боравак је равномјерно, око 100 лукса природним и вјештачким свјетлом; избјегавају се глатке површине због одсјаја,
- провјетравање мора бити регулисано тако да се ваздух мијења три пута на час, при чему брзина струјања у собама не смије бити већа од 0,30 м/сек, а у гардеробама, кухињи и санитарним чворовима за дјецу, поред природног, пожељно је механичко провјетравање,
- загријевање мора обезбиједити равномјерну температуру простора између 20 – 22 С⁰, сопственом топланом или напајањем из локалних система гријања, са маскама заштићеним радијаторима,
- електричне инсталације; довољан број утичница и прекидача на најмањој висини од 1,5м; сијалице индиректне и склоњене од видног поља,
- водоинсталације опремљене да сви умиваоници, кадице и тушеви имају аутоматске батерије за мијешање воде како температура не би прелазила 35 С⁰, водоводне славине и водокотлићи прилагођени висини дјече, до 60 цм од пода,
- подови конструкцијом обезбјеђују топлотну изолацију у правилу су од чврстих али не клизавих материјала, погодни за одржавање и учесталију дезинфекцију (паркет, ламинат, бродски под, керамика), прекривање само на дијеловима који служе за сједеће активности на поду, без лијепљења и са лакшим чишћењем и одржавањем,
- зидови са спољашње стране изоловани за буку и хладноћу, а са унутрашње стране само звучна изолација, заштићени до висине 1,20 м топлим и отпорним матријалима, погодним за темељно чишћење, оштри углови заштићени заобљеним облогама,
- прозори са висином прозорских парапета око 55 цм, а прозорска крила која се отварају у просторију са висином доње ивице најмање на 1,25 м, са обавезним засјенчавањем,
- врата у просторијама отварају се према излазу из објекта, ширине 80 цм, у радним, а 70 цм у санитарним просторијама, без прагова и са обрађеним спојевима са подом, улазна врата су са надстрешницама.

ОПРЕМА У ОБЈЕКТУ

За организацију живота и васпитно-образовног процеса са дјецом од велике важности је адекватна опрема, прилагођена захтјевима дужег боравка и бављења програмираним активностима у васпитно-образовном процесу. Основни општи захтјеви у избору опреме су сљедећи:

- прилагођеност карактеристикама психофизичког развоја и потребама у погледу естетских и функционалних особина,
- да обезбјеђује сигурност у примјени, спречава повреде код дјете,
- да је по конструкцији једноставан издржљив и лак, погодан за више намјена и за руковање (укључивање старије дјете у руковање),
- да је у боји природног дрвета, или, ако је обојен, да су боје привлачне и складне,
- да је погодан за одржавање и учесталију дезинфекцију.

Количина појединих елемената намјештаја се флексибилно прилагођава према величини групе. Оријентациона структура опреме за просторије према њиховој основној намјени:

- Радна соба за дјецу; у зависности од узрасне групе, столови према броју дјете (40x40 цм. површине за свако дијете); четворосједи или шестосједи, или пултови фиксирани уз зидове по ободу радне собе, висине 48-50 (3-4 г.), 52-54 (4-5 год.) и 56-58 (5-6. год.); столице, такође према броју и узрасту, са наслоним, висине 28 цм (млађа), 30 цм (средња) и 34 цм (старија); лежајеви, лако склопиви и лакши за руковање и одржавање хигијене, величине 140x55 (млађа и средња) и 150x60 (старија), предност се даје сунђерастим 8-10 цм дебелим погодним природним материјалима пресвученим лежаљкама (лако периве и тврде памучне тканине) без дрвених оквира, са подлошкама или без подлошке, могу се користити у више сврха; за дидактичка средства и материјале, полице (подне, покретне и зидне), панои, зидне табле и у складу потребама композиције центара за учење, у комбинацији са елементима за импровизовање преграда (ниски паравани, панои од стиropора или картона са сталцима, луткарска позорница, подни јастучићи различитих величина и облика, теписи за различите дијелове собе);
- Гардероба са истоврсним гардеробним ормарићима, отвореним или затвореним (са провјетравањем) са висином вјешалица 100-120 цм, и решеткастим простором за обућу при дну (10 цм од пода), клупице до 30 цм висине, нефиксиране, зидни панои, фотелице малих димензија, ако су гардеробни простори уз радне собе. Ако су гардеробе при улазу у објекат за више група, кутак за родитеље може бити у посебној просторији;
- Санитарни простори, вјешалице за пешкире према броју и висини дјете, дрвене решеткасте подлошке испод умиваоника, мале полице са боксовима за свако дијете, за прибор намијењен личној хигијени (чешаљ, четка за зубе, чаша);
- Остале пратеће просторије опремају се према функцијама које се у њима обављају флексибилно и у оквиру постојећих могућности. Посуђе и кухињска опрема такође се прилагођавају броју дјете и капацитетима установе;
- Дидактичка средства прилагођавају се првенствено програмским циљевима и задацима и концепцији интерпретације програма коју су одабрали васпитачи.
- Јасличке собе за боравак, прилагођавају се структури групе према броју дјете и стандардима за величину простора (50-60 м²).

Дрвени или пластични креветићи са вишим оградама користе се само за дјецу до 18 мјесеци, док чвршће и сигурније не проходају. У другој години за дјецу је добро да спавају на ниско постављеним лежајевима без ограде, који се лако уклањају да би дијете могло само сићи са душека или се попети на њега.

Кревет за бебе (до 18 мјесеци старости – оријентационо; поштују се индивидуалне разлике у тјелесном сазријевању; прати се достизање сигурног ходања) је величине 120x60 цм са оградама састављеним од вертикалних пречки, чији размак не смије бити већи од 7 цм) Најмањи размак међу креветићима је 60 цм.

Ниско постављени лежајеви (18-36 мјесеци) је величине 120x55 цм а по конструкцији подешен за лако одлагање и провјетравање (не искључују се сунђерасте лежаљке као и за вртићи узрост).

Сто за храњење беба (1-2 ком. у соби) је мањег обима и нормалне висине, али са обавезним пречагицама за ослањање ногу.

Сто за преповијање, пресвучен погодним материјалом за прање дезинфекцију.

Сто са кадицом за прање беба (само за дјецу до 12 мјесеци старости) са сливником и испред точећег мјеста, са тушем и топлом водом.

Столице за дјецу, са наслоном и за леђа и руке, висине 23 цм (4-5 ком. за групе са ходајућом дјецом, без беби-креветића) У собама са креветићима за бебе столице нису потребне.

Играчке намијењене активностима морају да задовоље васпитне задатке и да се могу лако дезинфиковати, те да се њима не може изазвати повређивање другог дјетета или самоповређивање.

